

Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi

UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

dergipark.org.tr/tr/pub/makuubd

Yıl 2022

Cilt 06

Sayı 02

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

(MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.)

(Cilt/Volume:6 Sayı/Issue:2 Yıl/Year:2022)

Sahibi / Publisher

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Rektör, Prof. Dr. Adem KORKMAZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Correspondence Manager in Charge

Doç. Dr. Ali APALI

Editör Kurulu

Prof. Dr. Adnan KALKAN
Doç. Dr. Osman AKIN
Doç. Dr. Ali APALI

Alan Editörleri/ Field Editors

Prof. Dr. Adnan KALKAN (Sosyal ve Beşeri Bilimler/Social and Human Sciences)
Doç. Dr. Ali APALI (Sosyal ve Beşeri Bilimler/Social and Human Sciences)

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Arş. Gör. İlknur KORKMAZ

Yazışma Adresi / Correspondence

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu
BURDUR / Bucak
<http://dergipark.org.tr/tr/pub/makuubd>
makuubd@mehmetakif.edu.tr

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Arş. Gör. İlknur KORKMAZ

Dil Editörü / Language Editor

Arş. Gör. İlknur KORKMAZ

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Yasemin KAYABAŞI

Baskı / Print

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
MAKÜ Rektörlüğü Basım Merkezi-100

Danışma Kurulu-Bilim Kurulu /Advisory Board

- Prof. Dr. Adem KORKMAZ (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Ali M. AKHMEDOV (Baku State University, Azerbaijan)
Prof. Dr. Arzu ŞENCAN ŞAHİN (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Asiya CHAUDHARY (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Berrin ONARAN (Dokuz Eylül University, Türkiye)
Prof. Dr. Birgül KUTLU BAYRAKTAR (Boğaziçi University, Türkiye)
Prof. Dr. Cemal ZEHİR (Yıldız Teknik University, Türkiye)
Prof. Dr. Diana DZIDZIGURI (Tbilisi State University, Georgia)
Prof. Dr. Durmuş ACAR (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR (Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye)
Prof. Dr. Erkan POYRAZ (Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye)
Prof. Dr. Erman COŞKUN (Sakarya University, Türkiye)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Adnan Menderes University, Türkiye)
Prof. Dr. Feriştah SÖNMEZ (Adnan Menderes University, Türkiye)
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ (Ardahan University, Türkiye)
Prof. Dr. Hasan DAĞ (Kadir Has University, Türkiye)
Prof. Dr. Hayrettin USUL (İzmir Kâtip Çelebi University, Türkiye)
Prof. Dr. Himmet KARADAL (Aksaray University, Türkiye)
Prof. Dr. Imran SALEEM (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR (İzmir Kâtip Çelebi University, Türkiye)
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Lütfihak ALPKAN (İstanbul Teknik University, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet KARACA (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Meltem ÖZTURAN (Boğaziçi University, Türkiye)
Prof. Dr. Mohammad. Ashraf ALİ (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Muazzez BABACAN (Dokuz Eylül University, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Nawad Ali KHAN (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Nezihe Figen ERSOY (Anadolu University, Türkiye)
Prof. Dr. Nilüfer KOÇAK (Dokuz Eylül University, Türkiye)
Prof. Dr. Oya ERDİL (Gebze Teknik University, Türkiye)
Prof. Dr. Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Petraq MILO (University of Tirana, Albania)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR (İstanbul University, Türkiye)
Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY (Akdeniz University, Türkiye)
Prof. Dr. Sotirak DHAMO (University of Tirana, Albania)
Prof. Dr. Yusuf KADERLİ (Adnan Menderes University, Türkiye)
Prof. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU (Adnan Menderes University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Dababrata CHOWDHURY (University of Suffolk, United Kingdom)

Derginin Amacı ve Kapsamı

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 6 ayda bir olmak üzere (Mart ve Eylül) yılda 2 sayı olarak yayımlanan, elektronik ortamda uygulamalı bilimlerle ilgili olan tüm taraflara ulaşmayı hedeflemektedir. Kısaltılmış adı “MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.” olan dergi, bilimsel ve hakemli bir dergi olup, yayım dili Türkçe ve İngilizce dilleridir. Uygulamalı Bilimler Dergisi, tüm uygulamalı bilimler yüksekokullarının ve uygulamalı bilimler fakültelerinin bünyelerindeki bölümlerden ve bu bölümler ile ilişkili uygulamalı sosyal ve beşeri bilimleri kapsayacak şekilde üretilen özgün bilimsel çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Dergi Kurulları

Dergi yayım kurulunun iki sosyal bilimler alan üyesi, sosyal bilimler alan editörü tarafından, üç yıllığına görevlendirilir. İlgili editörler, yayım kurulu üyelerini gerektiğinde değiştirebilir. Yayım Kurulu ve Editörlerin görevleri, yüksekokuldaki kadrolarına bağlı olup, herhangi bir nedenden dolayı yüksekokuldan ayrılanların görevleri de otomatik olarak sonlanmaktadır. Bu durumda ilgili editör, görevi yüksekokul kadrosunda bulunan bir başka öğretim üyesine devreder. Bilim/Danışma Kurulu üyeleri, editörler tarafından, belirlenen profesör ünvanlı öğretim üyelerinden izinleri doğrultusunda belirlenir. Dergiye gönderilen çalışmaları değerlendirecek olan hakem kurulu üyeleri ise doktor unvanına sahip, öğretim üyelerinin izinleri doğrultusunda ilgili alan editörleri tarafından belirlenir.

Dergi Yayım Süreci ve Kuralları

Dergide yayımlanmak üzere gönderilen bilimsel çalışmalar, editör ve/veya yayım kurulu tarafından dergi ilke ve yazım kurallarına uygunluğu incelenir. Uygun bulunan özgün çalışmalar, bağımsız hakemlik “peer-review” ilkeleri doğrultusunda hakem kurulundan en az 2 hakeme gönderilir. Hakemlerden 15 gün içerisinde değerlendirme kabul onayı gelmediği takdirde çalışma başka bir hakeme gönderilir. Ayrıca değerlendirilmesi amacıyla hakemlerden 1 ay içerisinde değerlendirme raporu gelmediğinde çalışma değerlendirilmek üzere başka bir hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek kararlar doğrultusunda özgün çalışmalarla yayımlanır ya da reddedilir. Dergi yayım ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olmayan çalışmalar çalışma sahibine/sahiplerine düzeltmeleri sağlamaları için geri gönderilir.

Dergide yayımlanan çalışmalar için ücret alınmamakla birlikte, çalışması yayımlanan yazar/yazarlara da ücret ödenmemektedir. Ayrıca yazar/yazarlar, dergiye gönderilen çalışmaların tüm yayım haklarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi’ne ait olduğunu kabul eder. Dergide yayımlanan çalışmaların bilimsel ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir.

*Dergimizin bu sayısı,
Fergâni'ye
(Ebu el-Abbas Ahmed bin Muhammed bin Kesir el-Fergani)
ithaf edilmiştir...*

Editörler'den

T.C. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu kurulduğu günden itibaren çağın gerektirdiği bilimsel yeterliliklere sahip, yerele kök salmış ancak evrensel değerlere açık, bilimin rehberliğini ilke edinen, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, özgür ve özgürlükçü, etik değerleri önemseyen, doğa ve çevre bilinci gelişmiş, dinamik, araştırmacı, girişimci özelliklere sahip, sanat ve spor alanlarıyla da ilgili bireyler yetiştirmek ve bilimsel araştırma geliştirme faaliyetleri ile bölgesel ve ulusal sorunlara yönelik çözümler sunan misyonu ve vizyonu doğrultusunda 16. yılını tamamlamıştır. Genç ve aktif kadrosu ile yurtiçi ve yurtdışı bilimsel etkinliklere katılmak başta olmak üzere birçok bilimsel çalışmanın içerisinde bulunmuş ve elde ettiği bilgi ve deneyimi ile **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi**'ni bilim dünyasına kazandırmıştır.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, "İstiklalden İstikbale" sloganı ile bilim üreten üniversiteler arasında araştırmacı bir üniversite olarak Mehmet Akif Ersoy'un yakıtığı ışık ile özgün sosyal ve beşeri bilimler alanlarına ait çalışmaları bilim dünyası ile buluşturma amacı ile ilk sayısını 2017 yılının Ekim ayında yayınlamıştır. Dergimiz siz bilim insanlarının sağlayacağı katkılar ile varlığını sürdürmeye ve gelişmeye devam edecektir.

Editör Kurulu

Prof. Dr. Adnan KALKAN

Doç. Dr. Osman AKIN

Doç. Dr. Ali APALI

Bu Sayının Hakemleri (Reviewers for This Issue)

Prof. Dr. Ülkü UZUNÇARŞILI	Beykent University
Assoc. Prof. Dr. Berat ÇİÇEK	Malatya Turgut Özal University
Assoc. Prof. Dr. İnci Fatma DOĞAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assoc. Prof. Dr. Osman Kürşat ACAR	Süleyman Demirel University
Assoc. Prof. Dr. Turan KOCABIYIK	Süleyman Demirel University
Asst. Prof. Dr. Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU	Karabük University
Asst. Prof. Dr. Mehmet KAPLAN	Isparta University of Applied Sciences
Asst. Prof. Dr. Metehan KÜÇÜKER	Malatya Turgut Özal University
Asst. Prof. Dr. Mustafa KEVSER	Bandırma Onyedli Eylül University
Asst. Prof. Dr. Nurcan YAĞMURLU	Isparta University of Applied Sciences
Asst. Prof. Dr. Nuri AVŞARLIGİL	Akdeniz University
Asst. Prof. Dr. Vahit TONGUR	Konya Technical University
Asst. Prof. Dr. Zümrüt Hatice ŞEKKELİ	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Lecturer Dr. Murat ÇAY	Akdeniz University

Dizinler ve Platformlar (Indexes and Platforms)

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup aşağıdaki dizinlerde taranmaktadır.

Google Scholar

Sobiad (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)

DRJI (Directory of Research Journals Index)

ASOS Index (Academia Sosyal Bilimler İndeksi)

Index Copernicus

MAKÜ UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

(MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.)

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 2, Yıl/Year 2022

İÇİNDEKİLER

Danışma Kurulu-Bilim Kurulu	
Derginin Amacı ve Kapsamı	
Editörler'den	
Bu sayının hakemleri	
Dizinler ve Platformlar.....	
İÇİNDEKİLER	

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Ekonomik Güven Endeksi ile İhracat Miktar Endeksi ve İthalat Miktar Endeksi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (The Causality Relationship Between Economic Confidence Index, Export Volume Index and Import Volume Index: The Case of Turkey) <i>Ergün TEKİN, Feyyaz ZEREN</i>	235
Pandemi Döneminde Duygusal Zekânın Çevrimiçi Öğrenmeye Etkisinde Stresin Aracılık Rolü (The Mediating Role of Stress in the Effect of Emotional Intelligence on Online Learning During the Pandemic Period) <i>Filiz DEMİR, Murat AK, Serkan ADA</i>	251
Döviz Kurları ve CDS Primi Oynaklığının BIST Endekslerine Yayılım Etkisi (Spread Effect of Exchange Rates and CDS Premium Volatility on BIST Indices) <i>Hüseyin Başar ÖNEM</i>	274
Sosyal Hizmetle İlgili Eğitim Alma Durumuna Göre Gençlerin Engelli Bireylere Yönelik Tutumları (Attitudes of Young People Towards Persons with Disabilities According to Their Education Relating to Social Service) <i>Azime ARISOY</i>	294
Uzun-Kısa Süreli Bellek Ağı Kullanarak Hisse Senedi Fiyatı Tahmini (Stock Price Prediction Using Long-Short-Term Memory Network) <i>Mahmut TOKMAK</i>	309
Koçluk Sürecinde Bireylerin Aktivite Odaklı Güdülenme, İlgilenim Düzeyleri ve Ağızdan Ağıza İletişim Eğilimlerinin İncelenmesi (Metaphorical A Research on Individuals Activity-Focused Motivation, Levels of Involvement and Word of Mouth Communication Tendencies in the Coaching Process) <i>Ece ARMAĞAN, Dilara ALTINKAN</i>	323
Akademisyenlerin Teknostres Kaynaklarının ve Teknostres Seviyelerinin Belirlenmesi (Determination of Technostress Resources and Technostress Levels of Academicians) <i>Mehmet Oktay GÖKASLAN</i>	354

Dergi Yayım İlkeleri	
HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU	

Ekonomik Güven Endeksi ile İhracat Miktar Endeksi ve İthalat Miktar Endeksi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği

Ergün TEKİN¹ , Feyyaz ZEREN^{2*}

¹ Ph.D. Student, Yalova University, Graduate School of Education, Department of International Trade and Finance, Yalova, Türkiye

² Assoc. Prof. Dr., Yalova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Finance, Yalova, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 13.05.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 01.06.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1116159
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmada; mevcut ekonomik durumun izlenebilmesinde gösterge niteliğinin yanında ekonomideki kırılma dönemleri ve muhtemel risklerin erkenden görülerek tedbir alınmasına imkân veren ekonomik güven endeksi ile fiyatlar sabitken ihracat ve ithalat miktarında meydana gelen değişimi ifade eden ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Analizler sırasında veri setlerinde çok sayıda yumuşak geçişli yapısal kırılmaları da dikkate alan Enders ve Jones (2015) tarafından geliştirilen Fourier Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Ocak 2013 – Temmuz 2021 tarihleri arasındaki aylık frekanslı verilerin konu edildiği çalışmanın sonuçlara göre; ekonomik güven endeksiyle hem ihracat miktar endeksi hem de ithalat miktar endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ampirik bulgular, iktisadi karar birimlerinin ithalat ya da ihracat kararı vermelerinde ekonomik güven endeksindeki değişimlerden faydalanmalarının önemine işaret etmektedir. Aynı zamanda bu sonuçlar ekonomik güvenin tesis edilmesinde politika yapıcılara perspektif sunması ve politik manevralar oluşturulması açısından ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeks değerlerindeki değişimlerin rolünü ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ekonomik Güven, Ekonomik Güven Endeksi, İhracat Miktar Endeksi, İthalat Miktar Endeksi, Fourier Granger Nedensellik Testi.

The Causality Relationship Between Economic Confidence Index, Export Volume Index and Import Volume Index: The Case of Turkey

ABSTRACT

In this study, in addition to being an indicator in monitoring the current economic situation, the causality relationship between the economic confidence index, which allows to take precautions by early seeing the economic crisis and possible risks, and the export volume index and import volume index, which expresses the change in the export and import volumes when the prices are stable, have been investigated. During the analysis, the Fourier Granger causality test developed by Enders and Jones (2015), which also took into account the large number of smooth transition structural breaks in the data sets, was used. According to the results of the study, in which the monthly frequency data between January 2013 – July 2021 were discussed; A bidirectional causality relationship was found between the economic confidence index and both the export volume index and the import volume index. Empirical findings show that economic decision-makers should benefit from the changes in the economic confidence index in making import or export decisions. At the same time, these results reveal the role of changes in export volume index and import volume index values in terms of providing perspective to policy makers and creating political maneuvers in establishing economic confidence.

Keywords: Economic Confidence, Economic Confidence Index, Export Volume Index, Import Volume Index, Fourier Granger Causality Test.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle artan liberalleşme ve finansal eğilimler sermaye hareketlerindeki artışı hızlandırarak doğru araçlarla doğru alanlara yatırım yapılabilmesinin önemini artırmıştır. Bu da ulusal ve uluslararası ölçüde etkili ekonomik ve finansal bilgilere ulaşılabilmesini önemli kılmaktadır. Kamuoyunun beklentileri çerçevesinde talep edilen bilgilerin belli bir disiplin çerçevesinde toplanması, izlenmesi, değerlendirilmesi ve bilginin talep sahibine ulaştırılması, 1970 sonrasında başlayarak kredi derecelendirme kuruluşları tarafından başarılı bulduklarına inançla kredi derecelendirme notları aracılığıyla yerine getirilmiştir. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren kredi derecelendirme kuruluşlarının güvenilirliklerinin sorgulanmaya başlanmasıyla, kredi derecelendirme notlarının itibarı da sorgulanır hale gelmiştir (Demir vd., 2014, s.96).

2008 küresel ekonomik krizinden sonra piyasalar tarafından yakından takip edilen bir diğer gösterge de kredi temerrüt takasıdır (CDS). CDS, en dar anlamıyla şirketlerin etkin risk yönetimine imkân sağlayan bir araçtır. Bir swap türü olan CDS alacaklının alacağını garanti altına almak için kullandığı bir sigorta aracı olarak da tanımlanabilir (Gürsoy vd., 2021, s.1325). Borçların ödenmeme riskine karşı alacaklı tarafından üçüncü tarafa belli bir ücret karşılığı alacağını sigortalatması imkânı veren CDS'ler hakkında hala çok az bir bilgi birikimi vardır. CDS'lerin piyasalardaki etkinliği konusunda genel olarak olumlu eleştiriler bulunmasına karşın bazı finansal çevrelerin CDS gibi koruma ürünlerini kullanarak haddinden fazla risk aldıklarına ilişkin literatürde olumsuz eleştiriler de bulunmaktadır (Özpınar vd., 2018, s.43).

Artan finansal faaliyetlerin yansıması olarak güvenilir ekonomik ve finansal bilgilere ulaşma çabası da önemini gitgide hissettirmektedir. Kredi derecelendirme notları ve CDS'ler dışında ekonomik güven endeksi ve bu endeksin alt endeksleri de genel ekonomik durum ve beklentiler hakkında bilgiler vermekte olup finansal çevreler tarafından talep edilir hale gelmiştir.

Öncü ekonomik göstergeler, iktisadi faaliyetlerde gerçekleşmesi muhtemel dalgalanmaların öngörülebilmesinde ve iktisadi ajanların ileriye dönük tahminlerine göre pozisyon alabilmesinde önemli rol oynamaktadır. Literatürde çalışılan bu göstergelerden biri ekonomik güven endeksidir. Ekonomik güven endeksi; ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanmaktadır (Eyüboğlu vd., 2017, s.605). Ekonomik güven endeksi; aylık olarak yayımlanan, hem üretici hem de tüketicilerin ülkemizdeki genel ekonomik duruma ilişkin değerlendirmeleri, geleceğe ilişkin beklenti ve eğilimlerini yansıtan bir bileşik endekstir. Endeks; tüketici güven endeksi, reel kesim, perakende ticaret, hizmet sektörü ve inşaat sektörü güven endekslerinin ve alt endekslerinin belli ölçülerde ağırlıklandırılmasıyla oluşmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021). Alt endekslerden biri olan tüketici güven endeksi; Tüketici Eğilim Anketi'nin sonuçlarının özet olarak verildiği, tüketicilerin mali durumları, genel ekonomik gidişata ilişkin değerlendirmeleri ve beklentileri ile tasarruf ve harcama eğilimlerinin izlendiği bir göstergedir. Reel kesim güven endeksi ise; reel sektörde ekonomik faaliyetlere ilişkin eğilimlerin özetlendiği, beklentilerin yansıtıldığı bir göstergedir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 2021). Ekonomik güven endeksinin diğer bileşenleri ise; sektörel güven endeksleri olarak adlandırılan hizmet sektörü, inşaat sektörü ve perakende ticaret sektörü güven endekslerinden oluşmaktadır.

Toplumun önemli bir kesimini kapsayan; hem üretici hem tüketicilerin davranışlarını yansıtan ekonomik güven endeksi, aynı zamanda yatırımcıların yatırım kararlarında da etkilidir. Makroekonomik değişkenler arası ilişkiler de geleceğe yönelik beklentilerle birlikte ekonomik güvenle yakından ilişkili bulunmaktadır (Barışık vd., 2021, s.255).

Literatürde döviz kuru, faiz oranı, ithalat ihracat rakamları gibi dış ticarete konu makroekonomik değişkenlerin birbirleriyle ilişkileri sıklıkla çalışılan konular olmakla birlikte çalışmanın devamında literatür incelemesi bölümünde de belirtildiği üzere bu değişkenler pek az bir şekilde ekonomik güven endeksiyle birlikte çalışılma imkânı bulabilmiştir. Üretici ve tüketici davranışları ile yatırımcı kararlarında etkili olduğu bildirilen ekonomik güven endeksinin; iktisadi karar birimlerinin ihracat ve ithalat kararları almalarında etkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim tasarruf etme ihtimali, iç talep, doğrudan dış talep, iş durumu, ihracat sipariş miktarları ve uluslararası düzeyde rekabet gücüne yönelik olarak; ekonomik güven endeksinin alt endekslerinin ölçülmesinde uygulanan anketlerde sorulan bu ve benzeri sorular neticesinde ekonomik güven endeksinin iç piyasayla birlikte dış piyasadaki gelişmeleri de hesaba kattığı söylenebilir (TCMB, 2021).

Dış ticarete konu mallar ve hizmetlere ilişkin dış ticaret endeksleri; miktar endeksi, değer endeksi, birim değer endeksi ve dış ticaret hadleri olmak üzere 4 farklı endeksten oluşmaktadır. Bu endekslerden ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksi, fiyatlar sabit olmak üzere sırasıyla ihracat ve ithalat miktarında meydana gelen değişimi ifade etmektedir. Aylık olarak yayımlanan bu endeksler, ihracata ve ithalata konu mal miktarındaki değişimleri göstermektedir (Öztemiz, 2021, ss.51-52). Birim değer endeksleri ise; ihracat ve ithalat fiyatlarının genel seyrini gösteren aylık frekanslı verilerdir (Eren, 2015, ss.2-3).

Çalışmanın amacı, ekonomik güven endeksi ile endeksin kapsamı bakımından etkileşim imkânı bulunan ya da bulunduğu düşünülen ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksi arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasıdır. Nitekim öncü göstergelerden olan ekonomik güven endeksinin ihracat ve ithalat miktar endeksleriyle ilişkisinin tespiti, ekonomik karar birimlerinin faaliyetlerine ve kararlarına yön verirken kullanabilecekleri yeni bir enstrümana işaret edebilecektir.

Çalışmanın devam eden bölümlerinde ilk önce literatürde yapılan çalışmalar aktarılmış, devamında sırasıyla çalışmada kullanılan veri seti, tanımlayıcı istatistikler ve ekonometrik yöntem sunulmuştur. Araştırmanın devam eden bölümlerinde ampirik bulgular ve bu bulgular neticesinde ortaya çıkan sonuçlar tartışılmıştır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ekonomik güven endeksi, literatürde birçok makroekonomik değişkenle birlikte çalışılmıştır. Çalışmada bu konuda bazı örnekler sunulmaktadır. ABD doları ve altının reel getirileri ile ekonomik güven arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran Güngör (2019), ABD dolarının reel getirisi ile ekonomik güven endeksi arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Çalışma bulgularına göre; doların reel getirisi, ekonomik güven endeksinin nedeni olarak ifade edilmektedir. Aynı enstrümanlarla bir diğer ilişki analizi de Barışık ve Dursun (2020) tarafından çalışılmıştır. Bu çalışmada; değişkenler arasında kısa dönemli nedensellik ile uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Çalışmada; altın ve doların reel getirilerinin ekonomik güven endeksinin nedeni olduğu bulunmuş, aynı zamanda da altının reel getirisinin doların da reel getirisinin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde ekonomik güven endeksiyle yapılan bir başka ilişki analizi de döviz kuru ve sanayi üretim endeksi ile ilgilidir (Aytekin, 2020, ss.322-330). Bu çalışmada; uzun dönemde değişkenler arasında en az bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiş olup bu üç değişken için nedensellik ilişkisi bulgusuna varılmıştır. Barışık ve Dursun (2021), döviz kuru, altın fiyatları ve Borsa İstanbul (BIST) endeksinin ekonomik güven endeksiyle ilişkisini incelemiştir. Çalışma bulgularında; BIST endeksi, dolar kuru ve altın fiyatlarının ekonomik güven endeksini etkilediği, ekonomik güven endeksinin de BIST endeksini etkilediği ortaya çıkmıştır. Demir (2021) araştırmasında; ekonomik güven endeksiyle çeşitli finansal yatırım araçlarının - mevduat, hisse senedi, altın, döviz, ve devlet iç borçlanma senedi (DİBS) reel getirileri - ilişki analizini çalışmıştır. Çalışmada; ekonomik güven endeksinin DİBS'in getirisinin nedeni olduğu, ekonomiye ilişkin güvenin olumsuz seyrettiği dönemlerle sınırlı olmak üzere ekonomik güven endeksi ile mevduat, hisse senedi, altın, Dolar ve Euro'dan oluşan döviz ve DİBS'ten oluşan finansal yatırım araçları arasında nedensellik ilişkisine rastlandığı aktarılmaktadır.

Ekonomik güven endeksiyle ilgili yapılan bir başka ilişki analizi alanı; hisse senedi getirileriyle ilgilidir. Eyüpoğlu ve Eyüpoğlu'nun (2017) çalışmasında; ekonomik güven endeksiyle BIST 100, BIST Sınai ve BIST Hizmetler endeksleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu gösterilmiştir. Çalışmada; ekonomik güven endeksinin bu 3 BIST endeksinin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Hisse senetleri enstrümanı ile yapılan bir diğer çalışma da Münyas'a (2019) aittir. Araştırmada; ekonomik güven endeksi ve diğer çeşitli güven endeksleriyle BIST endeksi arasında yapılan ilişki analizinde; BIST 30, BIST 50 ve BIST 100 endeksleriyle ekonomik güven endeksi, tüketici güven endeksi ve reel kesim güven endeksi

arasında istatistiki manada anlamlı bir ilişkinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır. Bağımsız değişken olan BIST endeksleri, bağımlı değişken olan güven endekslerini etkilemektedir.

Literatürde araştırılan bir diğer konu da ekonomik güven endeksinin ekonomik büyümeyle ilişkisidir. Aydın ve Turan (2019) çalışmalarında, ekonomik güvenin ekonomik büyüme üzerinde %0,4'lük bir arttırıcı etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Demirgil (2019) çalışmasında; sanayi üretim endeksi ile ekonomik güven endeksi arasındaki ilişkiyi analiz etmiş, araştırma sonucunda bu iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu belirlemiştir. Çalışmanın bulgularına göre; ekonomik güven endeksinde meydana gelen 1 puanlık artış Aydın ve Turan'ın (2019) çalışma bulgularına paralel bir şekilde ekonomik büyümede %0,56 oranında bir artışa işaret etmektedir. Ekonomik büyüme değişkeniyle yapılan bir diğer çalışmada Cinel ve Yolcu'nun (2021) yapay sinir ağlarıyla Türkiye örneğini ele aldığı görülmektedir. Bu çalışmada; ekonomik büyüme ile ekonomik güven endeksi arasında ilişki tespit edilmiş olup yapay sinir ağlarıyla ekonomik büyümeye ilişkin zaman serilerinin öngörülmesinde iyi bir performans sergilendiğine işaret edilmektedir.

Literatürde ekonomik güven endeksi ile ilgili olarak bu üçlü ayırmadan başka çalışmalar da vardır. Akın vd. (2017) girişimcilikle güven arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarında, ekonomik güven endeksiyle kurulan işletme sayılarını karşılaştırmışlardır. Çalışma bulgularında güvenin girişimciliği negatif etkilediği sonucu paylaşılmıştır. Kılıçkan ve Karacan'ın (2019), reel kesim güven endeksi ve tüketici güven endeksini dahil ettiği çalışmasında; literatüre paralel olarak ekonomik güvenin artışına paralel bir şekilde üretim ve tüketimin çarpan etkisiyle daha fazla arttığına işaret edilmektedir. Kutbay ve Buyrukoğlu (2019) araştırmalarında ekonomik güven endeksiyle doğrudan ve dolaylı vergi gelirleri arasında uzun dönemde pozitif ilişki tespit etmişlerdir. Eryüzlü ve Hopoğlu (2020) ise çalışmalarında Almanya ve Türkiye'nin ekonomik beklentilerini sırasıyla ZEW ve TÜİK ekonomik güven endekslerini veri olarak karşılaştırmaktadırlar. Çalışmada; Almanya'da beklentilerin kötüleşmesi durumunda Türkiye'de de kötüleştiği ancak Almanya'da beklentilerde herhangi bir iyileşme gerçekleştiğinde bu durumun Türkiye ekonomisinde herhangi bir iyimser beklentiye yol açmadığı şeklinde çıkarımda bulunulmaktadır.

Literatürde ekonomik güven endeksinin bir alt endeksi olan tüketici güven endeksiyle ilgili de çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar arasında güven endeksinin hisse senetleriyle ilişkisi kurulan araştırmalar dikkati çekmektedir. Jansen ve Nahuis (2003) çalışmalarında 1986-2001 yıllarında 11 Avrupa ülkesinde hisse senedi getirileriyle tüketici güveni arasındaki ilişkiyi

incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre ana istisna Almanya olmak üzere hisse senedi getirilerinin 2 hafta – 1 ay gibi kısa sürelerde tüketici güvenine neden olduğu ancak bunun tersinin geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Christ ve Bremmer (2003) çalışmalarında; hisse senedi endeksleri ile tüketici güveni arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada; Dow Jones, S&P 500 ve NASDAQ endekslerinin tüketici güvenini etkilediği ancak bunun tersinin geçerli olmadığı, hisse senedi fiyatlarının tüketici güvenindeki beklenen değişiklikleri yansıttığı tespit edilmiştir. Yine Bremmer (2008) çalışmasında Dow Jones Industrials, S&P 500 gibi toplamda 9 adet hisse senedi endeksiyle tüketici güveni arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın sonucuna göre; tüketici güvenindeki beklenen değişikliklerin hisse senedi fiyatları üzerinde bir etkisi bulunmamakta, beklenmeyen değişiklik durumunda ise; tüketici güveninin hisse senedi fiyatları ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Hisse senedi getirileri, BIST hisse senedi endeksleri gibi değişkenlerle yapılan diğer çalışmalara şunlar örnek gösterilebilir: Kandır (2006), CNBC-E tüketici güven endeksinin mali sektör şirketlerinin hisse senedi getirilerini tahmin kabiliyetinde pozitif ilişkiyi ortaya koymuştur. Topuz (2011), Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2018), Baştürk (2020), Çilingir (2021) çalışmalarında hisse senetleri getirilerinden tüketici güven endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmişlerdir. Usul vd. (2017) ise, tüketici güven endeksi ve reel kesim güven endeksi ile BIST 100 endeksi arasında eşbütünleşme ilişkisi tespitinde bulunmuşlardır. Akkuş ve Zeren (2019) araştırmalarında Katılım 30 endeksi ile tüketici güven endeksi arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığını vurgulamışlardır. Topaloğlu ve Metin (2021) G7 ülkelerinin veri setlerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında tüketici güven endeksi ve hisse senedi getirileri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Döviz kuru değişkeniyle yapılan çalışmalara; İbicioğlu vd. (2013), Arabacı ve Özdemir (2020) ile Kaya'nın (2020) çalışmaları örnek gösterilebilir. Bu çalışmalarda; döviz kurundan tüketici güven endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

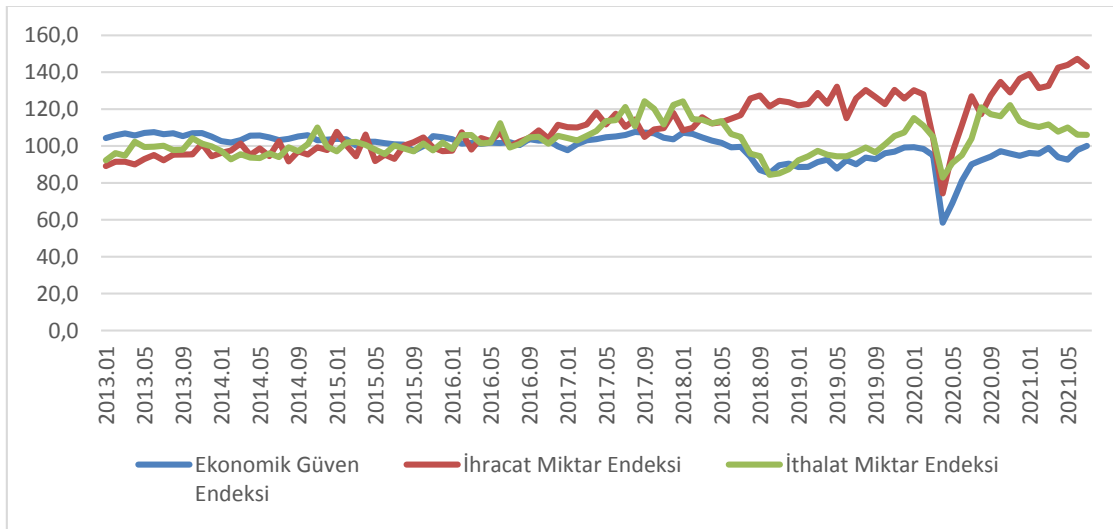
Literatürde güven endeksleriyle yapılan çeşitli çalışmalar vardır. Bu çalışmaların genelde hisse senedi endeksleri, döviz kuru, ekonomik büyüme etrafında şekillendiği görülmektedir. Öncü ekonomik göstergelerden olan güven endeksleriyle dış ticaret verileri arasında Wang'ın (2020) çalışmasından başka bir çalışmaya literatürde ulaşılamamıştır. Bu çalışmada Çin'in dış ticareti ile güven endeksi arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın üç sonucu bulunmaktadır. İlki; kısa dönemde dış ticaretteki değişimin tüketici güvenini negatif etkilediği yönündedir. İkincisi, tüketici güven endeksinin ticaret ve ihracat hacmine etkisinin bir gecikmeye sahip olmasıdır. Bu iki aşamada tüketici güven endeksinin ithalat üzerinde

belirgin bir etkisi tespit edilmemiştir. Tasarruf veya tüketim ayrımında olan tüketicilerin birçok faktörden etkilendiği, ithalatın maliyeti ve tüketim oranı için ihracat hesaplarının tüketici güveninde küçük değişikliklere yol açtığı, Çin'in ithalat ve ihracatının eşanlı olarak açıklanamadığı izlenmiştir. Üçüncü bulgu, ithalat ve ihracat arasındaki önemli ilişki ve toplam ihracatta beklenen dalgalanmanın toplam ithalata göre büyük ölçüde açıklanabilir olmasıdır.

Dış ticarete ilişkin veriler ve endeksler, ekonominin yorumlanmasında önemli bir yer işgal etmektedir. Buna rağmen dış ticaretin güven endeksleriyle ilişki analizlerine konu edilmemesi literatürde eksikliği işaret etmektedir. Bu kapsamda çalışmada ekonomik güven endeksi ile ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

3. VERİ SETİ

2013: 01 - 2021: 07 dönemi için ekonomik güven endeksi ile ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksi arasındaki nedensellik ilişkilerinin çalışıldığı araştırmada zaman serilerine ait aylık frekanslı veri setinden yararlanılmıştır. Bütün veriler TÜİK veri sağlayıcısından elde edilmiştir. İhracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksi, mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış verileri içermektedir. Grafik 1'de ekonomik güven endeksi, ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksi veri setinin 2013: 01 - 2021: 07 aylık gösterimi, çizgi grafiği olarak sunulmaktadır.

Grafik 1. Ekonomik güven endeksi, ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksi veri setinin grafiksel olarak gösterimi

4. TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Tablo 1’de araştırmada kullanılan veri setleri; ekonomik güven endeksi, ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksine ait tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı istatistikler

	Ekonomik Güven Endeksi	İhracat Miktar Endeksi	İthalat Miktar Endeksi
Ortalama	99.42224	110.5999	103.0916
Medyan	101.7268	108.504	101.3321
Maximum	107.642	147.2358	124.284
Minimum	58.4404	74.2795	82.9022
Standart Sapma	7.753569	15.08102	8.840455
Eğiklik	-2.293327	0.40005	0.407446
Basıklık	10.98363	2.41131	2.886971
Jarque –Bera	363.8293	4.234663	2.9047

Tablo 1 incelendiğinde; ekonomik güven endeksinin ortalama değeri 99.42224, medyanı 101.7268, minimum değeri 58.4404 olmak üzere maximum değeri 107.642’dir. İhracat miktar endeksinin ortalama değeri 110.5999, medyanı 108.504, minimum değeri 74.2795 olmak üzere maximum değeri 147.2358’dir. İthalat miktar endeksinin ortalama değeri 103.0916, medyanı 101.3321, minimum değeri 82.9022 olmak üzere maximum değeri 124.284’tür. Verilere ilişkin standart sapma değerinin tüm verilerde 7’nin üzerinde çıkması, dağılımın yaygınlaştığını göstermektedir. Eğiklik değerlerinin 0’dan uzaklaşması ve basıklık değerlerinin de 3’ten; normal dağılımdan uzaklaşması tespiti ile Jarque Bera istatistiğinin büyüme göstermesi değerlendirildiğinde; veri setindeki zaman serilerinin normal dağılım göstermediği görülmektedir.

5. EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmada birim kök alma ve nedensellik testleri için Fourier-ADF ve Fourier Granger yöntemleri kullanılmıştır. Fourier serileri, sinüs ve kosinüslerin sonsuz toplamı şeklindeki ardıl yt fonksiyonunun uzantısıdır. Araştırmada fourier serilerinin kullanılma nedeni, denklemdeki doğrusal olmayan kısmı açıklayarak bilinmeyen sayıdaki kırılmaları açığa çıkarmaktır. Fourier ADF testi, Enders ve Lee (2012) tarafından geliştirilmiş olup trigonometrik fonksiyonları bağımlı değişkenin ortalamasından daha büyük değişiklikleri tespit etmek amacıyla kullanır.

Bu test, yumuşak bir geçiş yapısıyla çok sayıda geçici kırılmayı da hesaba katmaktadır (Zeren ve Akkuş, 2018).

$$y_t = a(t) + \beta y_{t-1} + \gamma \cdot t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Bu modelde ε_t teriminin sabit bir varyansa sahip olduğu ve $a(t)$ 'nin zamana bağlı deterministik bir fonksiyon olduğu veri kabul edilirse, $a(t)$ fonksiyonunun yapısı belirli değilse; denklemin doğrudan tahmin edilmesi mümkün olmayacaktır. Bu halde fonksiyon yapısı fourier yaklaşımı ile açıklanabilir.

$$a(t) = a_0 + \sum_{k=1}^n \alpha_k \sin \frac{2\pi kt}{T} + \sum_{k=1}^n \beta_k \cos \frac{2\pi kt}{T}; n < T/2 \quad (2)$$

(2) no.lu denklemde;

n ; kullanılan frekans sayısını,

k ; seçilen frekansı ve

T ; gözlem sayısını ifade etmektedir.

Çok fazla frekans bileşeninin bulunmasından dolayı aşırı belirleme probleminin önüne geçmek için; yöntemde tek frekans bileşenine sahip fourier yaklaşımı ele alınmaktadır.

$$a(t) \cong a_0 + a_1 \sin \left(\frac{2\pi kt}{T} \right) + a_2 \cos \left(\frac{2\pi kt}{T} \right) \quad (3)$$

3 no.lu denklemde α_1 ve α_2 katsayıları, deterministik terimlerin sinüsoidal bileşeninin genişlik ve yer değiştirmesini ifade etmektedir. 3 no.lu denkleme göre; seride doğrusal olmayan trendin bulunması veya yapısal kırılmanın olması durumunda; veri üretme sürecinde en az bir fourier frekansı bulunmalıdır. Tam tersi durumlarda, α_1 ve α_2 katsayıları eğer sıfıra eşit olması durumunda Dickey-Fuller yöntemine dönecektir. Yöntemde k bileşeni hata kareleri toplamını minimize edilecek şekilde seçilmektedir. Belirlenen frekans değişkeni özellik olarak; trend kırılmalarına iyi bir şekilde yakınsamakta ve k değerinin düşük olması ile sabit terimde kırılma olduğunu göstermektedir (Hepkorucu vd., 2017, s.54).

Enders ve Jones (2015), çalışmalarında Fourier-Granger nedensellik analizini kullanmışlardır. Modelin getirdiği yenilik; yapısal kırılma tarihleri ve sayısını belirlemesine gerek duyulmamasıdır. 1. denklemdeki VAR'a fourier trigonometrik fonksiyonlarının

eklenmesiyle Fourier-Granger nedensellik testi elde edilmektedir. Yapısal kırılma tarihleri ve sayısının belirlenmesine gerek duyulmaması, denklemin çok sayıda geçici kırılmayı da hesaba katması, görece gözlem sayısının az olmasından dolayı; çalışmada tercih sebebi olmuştur.

6. AMPİRİK BULGULAR

Değişkenler arasındaki ilişkilerin tespitinde kullanılan nedensellik ve eşbütünlük testlerine karar verme aşamasında yapılacak olan ilk işlem değişkenlerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesidir. Bu kapsamda çalışmada serilerin durağanlık düzeylerinin tespitinde Fourier ADF birim kök testi kullanılmıştır.

Tablo 2. Fourier ADF birim kök testi sonuçları

	Seviye	Fark
Ekonomik Güven Endeksi	-1.71 (5)	-5.36 (5)***
İhracat Miktar Endeksi	0.21 (5)	-3.88 (5)**
İthalat Miktar Endeksi	-2.93 (5)	-6.39 (4)***

Not: ** %95 ve *** %99 güvenilirlikle sonuçların anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler fourier sayısını göstermektedir.

Fourier ADF testi vasıtasıyla elde edilen sonuçlara göre seviye değerlerinde birim köke sahip olan her üç seri de fark alma işlemi sonrasında durağanlaşmıştır. Ekonomik güven endeksi ve ithalat miktar endeksi için elde edilen bulgular %99 güvenilirlik ile doğru kabul edilebilirken, ihracat miktar endeksi için elde edilen bulgular ise %95 güvenilirlik ile doğru kabul edilmektedir.

Tablo 3. Fourier Granger nedensellik test sonuçları

	Wald İstatistiği	Asimptotik Anlamlılık Düzeyi	Bootstrap Anlamlılık Düzeyi
Ekonomik güven endeksi → İhracat miktar endeksi	40.698	0.000	0.000
Ekonomik güven endeksi → İthalat miktar endeksi	30.058	0.000	0.000
İhracat miktar endeksi → Ekonomik güven endeksi	15.569	0.016	0.049
İthalat miktar endeksi → Ekonomik güven endeksi	10.773	0.029	0.026

Ekonomik güven endeksiyle ihracat miktar endeksi arasında ve aynı zamanda ekonomik güven endeksiyle ithalat miktar endeksi arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır. Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde, Fourier Granger nedensellik testi gösteriyor ki; ekonomik güven

endeksinden ihracat ve ithalat miktar endekslerine doğru olan nedensellik %99 oranında güvenilirlikte sonuçlar verirken ihracat ve ithalat miktar endekslerinden ekonomik güven endeksine doğru olan nedensellik %95 – daha düşük bir güvenilirlik seviyesinde – güvenilirlikte karşımıza çıkmaktadır.

İhracat miktar endeksinden ekonomik güven endeksine doğru, aynı zamanda ithalat miktar endeksinden ekonomik güven endeksine doğru %95 güvenilirlikte nedenselliğin bulunması; ihracat ve ithalat miktar endekslerinin arttığı/azaldığı durumlarda ekonomik güven endeksinin de arttığı/azaldığı, yani ekonomiye güveni tetiklediği görülmektedir.

Test sonuçlarına göre; ekonomik güven endeksinden ihracat miktar endeksine doğru, aynı zamanda ekonomik güven endeksinden ithalat miktar endeksine doğru %99 gibi yüksek bir oranda güvenilirlikte nedenselliğin bulunması (her iki durumda da Asimptotik anlamlılık düzeyi ve Bootstrap anlamlılık düzeyi 0.000) ekonomik güven endeksindeki herhangi bir artışın/azalışın ihracat ve ithalat miktar endekslerinde de kendisini artış/azalış olarak gösterdiği ifade edilmektedir. Bu da iktisadi karar birimlerinin ithalat ya da ihracat kararı vermelerinde ekonomik güven endeksinden faydalanmalarını önemli bir noktaya taşımaktadır.

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada; ekonomideki arz ve talep yönündeki aktörlerin genel ekonomik duruma ilişkin değerlendirme, karar, beklenti ve eğilimlerini holistik ve kapsamlı biçimde özetleyen, aynı zamanda öncü gösterge niteliğini taşıyan bir bileşik endeks olan ekonomik güven endeksi ile fiyatlar sabit olmak üzere ihracat ve ithalat miktarında meydana gelen değişimleri ifade eden sırasıyla ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endekslerinin arasındaki nedensellik ilişkisi ifade edilmektedir. Zira ekonomik güven endeksi; tüketici güven endeksi, reel kesim güven endeksi, hizmet sektörü güven endeksi, perakende ticaret sektörü güven endeksi ve inşaat sektörü güven endeksi gibi alt endekslerden teşekkül olup bu ekseninde endeksin ekonomik yönelim hakkında önemli bilgiler verdiği düşünülmektedir. Hükümetin ve diğer iktisadi karar birimlerinin ekonomik karar alırken dikkatle izledikleri önemli göstergeler, makroekonomik göstergelerdir. Diğer taraftan yatırımcılar tarafından dikkatle izlenen makroekonomik göstergelerle beraber güven endeksleri de önemi gitgide artan bir şekilde izlenmeye başlanmıştır. Öyle ki; literatürde ekonomik güven endeksinin gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), istihdam ve sanayi üretimi gibi iktisadi karar birimlerince yaygın kullanılan iktisadi göstergelerden daha erken bilgi sağladığı, mevcut ekonomik durumun izlenebilmesinin yanı

sıra, ekonomideki muhtemel risklerin ve kırılma dönemlerinin önceden görülerek tedbir alınmasına imkân vermekte olduğu ifade edilmektedir (TÜİK, 2021).

Uygulama aşamasında; ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksinin ekonomik güven endeksiyle arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Ekonomik güven endeksiyle ihracat miktar endeksi arasında ve aynı zamanda ekonomik güven endeksiyle ithalat miktar endeksi arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır. Ampirik bulgulara göre; ekonomik güven endeksindeki herhangi bir artışın/azalışın ihracat ve ithalat miktar endekslerinde de kendisini artış/azalış olarak gösterdiği ifade edilmektedir. Bu da iktisadi karar birimlerinin ithalat ya da ihracat kararı vermelerinde ekonomik güven endeksinden yararlanmalarının, mevcut durumlarından hareketle gelecek projeksiyonu oluşturmaları, stratejik rekabette sektördeki konumlarını iyileştirmelerinde ekonomik güven endeksinden yararlanmalarının faydalı olabileceğini göstermektedir. Diğer taraftan düşünülürse, ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endeksindeki artış ve azalışlar, ekonomik güven endeksinde de artış ve azalışları tetiklemektedir. Buradan hareketle, piyasa yapıcıların stratejileri ve hükümet politikalarının oluşturulması, politik dönüşlerin erken uyarılara istinaden gerçekleştirilmesinde her birinden ayrı ayrı ya da holistik bir yaklaşımla ekonomik güven endeksi, ihracat miktar endeksi ve ithalat miktar endekslerinden faydalanmanın öneminin ortaya çıkması ifade edilebilir.

Literatürde ekonomik güven endeksi ve diğer alt endekslerle hisse senedi getirileri ve çeşitli endeksler, aynı zamanda çeşitli makroekonomik değişkenlerle yapılan çalışmaların bulunurluğuna karşın dış ticaret görünümünde kestirmeden veri sağlayan endekslerle çalışmaların çok sınırlı olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte literatürde bu araştırmaya benzer yalnızca Wang'ın (2020) çalışmasına rastlamak mümkündür. Ancak Wang'ın ihracat ve ithalat ile güven endeksleri arasında kuvvetli bir ilişki bulamadığı literatür incelemesi kısmında açıklanmıştır. Bu bakımdan çalışmamızdan elde edilen sonuçlar ile literatürde örtüşen herhangi bir bulguya ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmanın literatürdeki boşluğu doldurmada ve gelecek çalışmalara bir perspektif kazandırmada önemli ampirik bulgular elde ettiği ve yeni yaklaşımlar sunduğu yazarlar tarafından düşünülmektedir.

Araştırmanın uygulama kısmında ekonomik güven endeksi verileri her ne kadar 2007 yılına kadar dayansa dahi, ihracat ve ithalat güven endekslerine ilişkin verilerin bu yıllara kadar tespit edilememişi ve 2013 yılından başlıyor olması çalışmanın kısıtını ifade etmektedir. Bir başka eksiklik ise güveni temsilen yalnızca ekonomik güven endeksinin kullanılmış olmasıdır. Yapılacak gelecek çalışmalarda, diğer dış ticaret endeks ve verileriyle, ekonomik güven endeksi

ya da ekonomik güven endeksinin alt endeksleri olan tüketici güven endeksi, reel kesim, perakende ticaret, hizmet sektörü ve inşaat sektörü güven endekslerinin her birinin veri setleriyle ayrı ayrı çalışmalar yapılabilir. Aynı zamanda çalışmanın dış geçerliliğini güçlendirmek için çalışmanın kapsadığı dönem olan 2013:01 - 2021:07 aylık frekanslı verilerin dışında da takip eden dönemlerde analizler tekrarlanabilir. Nitekim bu çalışmada kullanılan veri setlerinin başlangıç dönemi istatistiki kısıtlar dahilinde 2013:01 aylık verileri olarak belirlenmiştir. İhracat ve ithalat miktar endekslerinin 2013:01 döneminden önceki dönemlerde de istatistiki kurumlarca düzenlenmesi durumunda, ekonomik güven endeksinin geçmiş dönemlere ilişkin endeks değerleriyle de analizler tekrarlanabilir. Çalışmanın bir başka eksikliği ise eşbütünleşme testlerinin bu araştırmada kullanılmamış olmasıdır. Fourier tabanlı eşbütünleşme yöntemlerinin araştırmaya eklenmesiyle elde edilen bulguların yorumlanması çalışmaya önemli düzeyde katkı sağlayacaktır. Bunun yanında aynı ve/veya benzer değişkenlerle farklı ülkelerdeki zaman serileri veri setleri kullanılarak ülkelere özel ya da farklı ülkelerin dış ticaret veri setleri ve güven endeksleri kullanılarak panel veri analizleri çalışılabilir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Makale yazarlarının çalışmadaki katkısı eşit orandadır.

ÇATIŞMA BEYANI

Makalenin yazarları arasında, çalışma kapsamında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Akın, Ö., Reyhanoğlu, M., & Arslan, Ü. (2017). Girişimcilik ile güven ilişkisinin belirlenmesi: Türkiye örneği. *First Mediterranean International Conference on Social Sciences by University of Donja Gorica, Podgorica, May, 1(1)*, 411-419.

Akkuş, H. T., & Zeren, F. (2019). Tüketici güven endeksi ve katılım-30 İslami hisse senedi endeksi arasındaki saklı ilişkinin araştırılması: Türkiye örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 53-70.

Arabacı Ö., & Özdemir, M. (2020) Türkiye’de tüketici güveni ve döviz kuru ilişkisi. *TESAM Akademi Dergisi*, 7(1), 231-248.

Aydın, M., & Turan, Y. E. (2019). Türkiye’de ekonomik güven büyümeyi etkiliyor mu? RALS birim kök ve eşbütünleşme yaklaşımı. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, 32, 69-83.

Aytekin, İ. (2020). Döviz kuru sanayi üretimi ve ekonomik güven arasındaki ilişkinin analizi: Türkiye örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 322-330.

- Barışık, S., & Dursun, E. (2020). Türkiye’de ekonomik güven endeksi ile altın fiyatları ve döviz kuru arasındaki ilişkinin analizi. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 6(23), 370-384.
- Barışık, S., & Dursun, E. (2021). Altın, borsa, döviz piyasalarının ekonomik güven endeksine etki sınaması: Türkiye örneği. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 253-280.
- Baştürk, M. F. (2020). Tüketici güven endeksi ile hisse senedi piyasası arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık, 177, 145-159.
- Bremmer, D. (2008). Consumer confidence and stock prices, beliefs, preferences and stock prices. *72nd Annual Meeting of the Midwest Economics Association Hyatt Regency* (pp.1-23), March 16, Illinois Saturday, Chicago.
- Christ, K. P., & Bremmer, D. S. (2003). The relationship between consumer sentiment and stock prices. *Financial Economics Session of the 78th Annual Conference of the Western Economics Association International* (pp.1-19), on July 15, Denver, Colorado.
- Cinel, E. A., & Yolcu, U. (2021). Economic confidence index and economic growth relationship: Prediction with artificial neural networks in the case of Turkey. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 17(36) 2490-2517.
- Çilingir, C. (2021). Hisse senedi endeksi ile tüketici güven endeksi arasındaki ilişkinin Granger nedensellik testi ile incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 131-138.
- Demir, F. (2021). Ekonomik güven endeksi ve finansal yatırım araçları reel getirileri arasındaki zamanla değişen nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31) 734-751.
- Demir, M., & Eminer, F. (2014). Kredi derecelendirme kuruluşları üzerine düşünceler. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2) 96-113.
- Demirgil, B. (2019). Ekonomik büyümede güven faktörünün etkisi: Türkiye örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3) 155-163.
- Enders, W., & Jones, P. (2015). Grain prices, oil prices, and multiple smooth breaks in a VAR. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 20(4) 399-419.
- Enders, W., & Lee, J. (2012). A unit root test using a Fourier series to approximate smooth breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 74(4), 574-599.
- Eren, O. (2015). Enerji fiyatları ve parite değişimlerinin ihracat ve ithalat fiyatlarındaki değişime katkısı. *Ekonomi Notları*, TCMB Yayınları.
- Eryüzlü, H., & Hopoğlu, S. (2020). Almanya ve Türkiye ekonomik beklentilerinin karşılaştırılması: ZEW ve Ekonomik güven endeksi duyarlılık göstergelerinin analizi. *Alphanumeric Journal*, 8(1), 131-142.
- Eyüboğlu, K., & Eyüboğlu, S. (2017). Ekonomik güven endeksi ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 603-614.
- Eyüboğlu, S., & Eyüboğlu, K. (2018). Tüketici güven endeksi ile Borsa İstanbul sektör endeksleri arasındaki ilişkinin araştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 235-259.
- Güngör, S. (2019). Ekonomik güven endeksi ve finansal yatırım araçları getirileri arasındaki nedensellik ilişkisi: 2007-2017 döneminde ABD doları ve altın getirileri örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 22-39.
- Gürsoy, S., & Kılıç, E. (2021). Küresel ekonomik politik belirsizliğin Türkiye CDS primi ve BİST bankacılık endeksi üzerindeki volatilitte etkileşimi: DCC-GARCH modeli uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1323-1334.
- Hepkorucu, A., & Genç, S. (2017). Finansal varlık olarak Bitcoin’in incelenmesi ve birim kök yapısı üzerine bir uygulama. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 47-58.

- İbicioğlu, M., Kapusuzoğlu, A., & Karan, M. B. (2013). Türkiye'deki tüketici güven endeksi ile döviz kuru arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 5-16.
- Jansen, W. J., & Nahuis, N. J. (2003). The stock market and consumer confidence: European evidence. *Economics Letters*, 79, 89-98.
- Kandır, S. Y. (2006). Tüketici güveni ve hisse senedi getirileri ilişkisi: İMKB mali sektör şirketleri üzerinde bir uygulama. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 217-230.
- Kaya, L. (2020). Türkiye'de tüketici güven endeksi ile döviz kuru arasındaki ilişki: Fourier fonksiyonları yaklaşımı. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 598-608.
- Kılıçkan, Z. Y., & Karacan, R. (2019). Ekonomik güven endeksi ile tüketici ve reel kesim güven endekslerinin çarpan etkisi (2007-2018 Türkiye ekonomisi örneği). *Turkish Studies*, 14(5), 105-118.
- Kutbay, H., & Buyrukoğlu, S. (2019). Ekonomideki Güven artışı vergi gelirlerine yansır mı? *Vergi Dünyası*, 38(452), 35-47.
- Münyas, T. (2019). Borsa İstanbul endeksleri ile güven endeksleri arasındaki ilişkinin araştırılması üzerine bir inceleme. *Tesam Akademi Dergisi*, Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı, 299-320.
- Özpınar, Ö., Özman, H., & Doru, O. (2018). Kredi temerrüt takası (CDS) ve kur-faiz ilişkisi: Türkiye örneği. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 2(4) 31-45.
- Öztemiz, H. H. (2021). Türkiye İhracat birim değer endeksi ve ihracat miktar endeksinin Markov süreçleri ile uzun dönem analizi. *Gümrük Ticaret Dergisi*, 8(25), 50-61.
- Topaloğlu, E. E., & Metin, S. (2021). Tüketici güven endeksi ile pay piyasası arasındaki ilişki: G7 ülkeleri üzerine bir zaman serisi analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2832-2844.
- Topuz, Y. V. (2011). Tüketici güveni ve hisse senedi fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 53-65.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. (2021). Erişim tarihi: 07.12.202, <https://evds2.tcmb.gov.tr>.
- Türkiye İstatistik Kurumu Veri Sistemi. (2021). Erişim tarihi: 07.12.202, <https://www.tuik.gov.tr>.
- Usul, H., Küçüksille, E., & Karaoğlu S. (2017). Güven endekslerindeki değişimlerin hisse senedi piyasalarına etkileri: Borsa İstanbul örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 685-695.
- Wang, R. (2020). Research on the relationship between China's import and export trade and confidence index - dynamic analysis based on VAR model. *2nd International Conference on Economic Management and Model Engineering (ICEMME)* (pp.308-311), Singapur.
- Zeren, F., & Akkuş, H. T. (2018). Oil prices and stock markets: Further evidence from newly industrialized countries. *Management and Economics Review*, 3(1), 110-122.

Pandemi Döneminde Duygusal Zekânın Çevrimiçi Öğrenmeye Etkisinde Stresin Aracılık Rolü¹

Filiz DEMİR^{1*}, Murat AK², Serkan ADA³

¹ Asst. Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, School of Applied Sciences, Karaman, Türkiye

² Asst. Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karaman, Türkiye

³ Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karaman, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 29.04.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 27.06.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1110946
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmada, Covid-19 pandemi döneminde duygusal zekânın çevrimiçi öğrenmeye etkisinde stresin aracılık rolünün tespit edilmesi hedeflenmektedir. Veriler, Türkiye’de Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi’nde aktif olarak çevrimiçi öğrenme sürecinde bulunan Z-Kuşağına mensup bireylerden anket tekniği yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formunda üç adet ölçek kullanılmıştır. Bunlar Salovey ve Mayer’in geliştirdiği “Duygusal Zekâ Ölçeği”, Hung ve diğerleri tarafından geliştirilen “Çevrim İçi Öğrenme İçin Hazır Bulunmuşluk Ölçeği” ve Cohen ve diğerleri tarafından geliştirilen “Algılanan Stres Düzeyi Ölçeği” dir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla kartopu örnekleme yöntemiyle dört yüz otuz altı bireye anket dağıtılmıştır. Toplanan veriler Kısmi En Küçük Kareler yöntemi ile yapısal eşitlik modelinin tahmini (PLS-SEM) Smart PLS 3 istatistik programıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre duygusal zekâ, çevrimiçi öğrenmeyi pozitif yönde, algılanan stresi negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca stres; çevrimiçi öğrenmeyi negatif yönde etkilerken, duygusal zekânın çevrimiçi öğrenmeye olan etkisinde kısmi aracılık rolüne sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bazı değişkenleri farklı çalışmalarda bir arada çalışılmış olsa bile söz konusu değişkenlerin hep birlikte ilk kez ele alınması, çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Günümüzde, daha önce hiç olmadığı kadar büyük önem ve

¹ Bu araştırmanın veri toplama aracının uygunluğuna dair bilimsel etik kurulu kararı Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 06.01.2022 tarihinde 12-24 sayılı raporla alınmıştır.

değer taşıyan çevrimiçi öğrenme sürecinin ve duygusal zekâ ve stresin buna etkilerinin incelenmesi ile bundan sonraki periyotlarda politika belirleyici ve uygulayıcılara yol gösterici ve aydınlatıcı bulguların kazandırılması, çalışmanın bir diğer değerini oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Duygusal Zekâ, Çevrimiçi Öğrenme, Stres, Z-Kuşağı.

The Mediating Role of Stress in the Effect of Emotional Intelligence on Online Learning During the Pandemic Period

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the mediating role of stress in the effect of emotional intelligence on online learning during the Covid-19 pandemic period. Data were collected from individuals belonging to the Z-Generation, who are actively involved in online learning at Karamanoğlu Mehmetbey University in Turkey, using the questionnaire technique. Three scales were included in the questionnaire form used in the research. These are the “Emotional Intelligence Scale” developed by Salovey and Mayer, the “Readiness Scale for Online Learning” developed by Hung et al., and the “Perceived Stress Level Scale” developed by Cohen et al. In order to examine the relationship between the variables, a questionnaire was distributed to four hundred thirty six individuals by the snowball sampling method. The collected data were analyzed with the structural equation model (PLS-SEM) Smart PLS 3 statistical program using the Partial Least Squares method. According to the results; emotional intelligence affects online learning positively, and perceived stress negatively. In addition, it has been found that while stress affects online learning negatively, it has a partial mediating role in the effect of emotional intelligence on online learning. Even though some of the variables of the study were studied together in different studies, the fact that these variables were considered together for the first time reveals the originality of the study. Examining the online learning process, which is nowadays more important and valuable than ever before, and the effects of emotional intelligence and stress on it, and providing guiding and enlightening findings to policy makers and practitioners in the following periods constitute another value of the study.

Keywords: Emotional Intelligence, Online Learning, Stress, Generation Z.

1. GİRİŞ

Duygusal zekâ kavramının tarihçesi incelendiğinde, Platon'un ifade ettiği "Tüm öğrenme süreci aslında duygusal bir temele dayanır" cümlesi ile bu kavramı iki bin yıl öncesine kadar dayandırmak mümkün olabilmektedir. O günden bugüne konuyla ilgili olarak eğitimciler, bilim insanları ve psikologlar duyguların yaşamımızdaki etki ve önemini ispatlamak üzere çalışmalar yürütmüşlerdir (Özdemir Yaylacı, 2006, s.44). Öğrenme sürecinin etkin ve verimli olarak sürdürülebilmesi için öğrencilerde duygusal zekâ yeteneğinin gelişmiş olması gerekir. Yani, öğrenmeyi etkili kılmamanın aşamaları ile duygusal zekânın etkileşim halinde olduğu söylenebilir. Duygusal zekâ bireylere kendi kendini motive etme, dürtülerini erteleyebilme, duygularını tanıyıp kontrol altında tutabilme ve stresi yönetme gibi faydalar sağlamaktadır. Bu tür etkenlerin de öğrenmeyi pozitif yönde etkilediği düşünülürse, öğrencilerin duygusal zekâ yetenekleri arttıkça, öğrenme yetisini daha iyi geliştirecekleri söylenebilir. Ancak stresin, özellikle çevrimiçi öğrenenler üzerinde birtakım olumsuz etkileri olduğu düşünülürse, duygusal zekâ ve çevrimiçi öğrenme arasındaki ilişkide kısmi bir olumsuz etkiye neden olabileceği düşünülmektedir.

Bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler yaşamın her alanında olduğu gibi eğitim öğretim alanında da etkisini göstermiş, öğrenme olanaklarında yeni oluşumlara yer açmıştır. Bu oluşumlardan bir tanesi de çevrimiçi öğrenmedir. Eğitim sürecinde sağladığı kolaylık sayesinde son yıllarda önemli gelişme gösteren çevrimiçi öğrenme yöntemi (Cruthers, 2008, s.159) özellikle Covid-19 pandemi sürecinde eğitim-öğretimin uygulanabilirliğini ve ulaşılabilirliğini arttırmıştır.

Alan yazında duygusal zekâ konusu incelendiğinde, bazı araştırmalarda öğrenme (Jaeger, 2001; İşeri, 2016; Serap & Kaplan Sayı, 2013; Engin vd., 2013), bazı araştırmalarda ise stres (Durlak vd., 2011; Nikolaou & Tsaousis, 2002; Gülertekin vd., 2016; Hisli Şahin vd., 2009) konusu ile ele alındığı görülmektedir. Çevrimiçi öğrenme konusunda yapılmış çalışmalara bakıldığında; öğrenciler, motivasyon, organizasyonel beceriler ve sorumluluk (Daniels & Moore, 2000; Lin & Hsieh, 2001) konularıyla ilişkilendirildiği görülmüştür. Ayrıca çevrimiçi öğrenme konusunun stres değişkeniyle (Turan & Gürol, 2020) irdelendiği de alan yazın taramasında görülmektedir.

Literatürde daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında duygusal zekâ, öğrenme ve stresin birlikte yer aldığı çalışmalara rastlanmamıştır. Konusu geçen değişkenlerden ikisinin ilişkisinin irdelendiği araştırmalar bulunsa da bunlar sınırlı sayıda çalışılmıştır. Bu çalışmayla

birlikte, literatürdeki söz konusu eksikliğin giderilmesi hedeflenmekte ayrıca araştırmanın sonuçları doğrultusunda birtakım tavsiyelerde bulunmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın bu bölümünde araştırmada ele alınan değişkenler, ilgili kavramsal çerçeve, araştırma modeli ve hipotez geliştirme konuları ele alınmaktadır.

2.1. Duygusal Zekâ

Peter Salovey ve John Mayer tarafından 1990 yılında literatüre kazandırılan duygusal zekâ (Emotional Intelligence) kavramı “kendisinin ve başkalarının duygularını gözlemleyip düzenleyebilmek; hisleri, eylem ve düşünceye kılavuzluk yapabilecek biçimde kullanabilmek” şeklinde tasnif edilmektedir. Kavramı beş ana boyut altında inceleyen psikologlar, bunları; duygularla başa çıkabilme, duygularının farkında olma, kendi kendisi için motivasyon sağlayabilme, başkalarının duygularını fark edebilme (empati) ve diğer insanlarla ilişkileri yürütebilme olarak açıklamaktadırlar (Salovey & Mayer, 1990, s.185). 1995 yılında bu kavramla ilgili kitap çıkaran gazeteci Goleman’a (2004) göre duygusal zekâ, insanlar için akıllı olmanın farklı bir biçimidir. Buna göre bu zekâ türüne sahip insanlar, hislerini tanıyarak ve hislerini iyi kullanma becerisiyle daha iyi ve sağlam kararlar verebilirler. Böylelikle kederli ruh hali ile baş edebilirler ve dürtülerini denetim altına alabilirler.

Yaşamla ilgili birçok olgunun kaynağı olan duygular ve bunları çözümleme becerisi, insana enerji verir, motive eder ve harekete geçirir (Avcı, 2019, s.198). Kendini harekete geçirme, olumsuzluklara inat yolunda ilerleyebilme, ruh halini düzenleyebilme, dürtülerini kontrol altına alarak tatmin duygusunu erteleme, problemlerin düşünceye ket vurmasına müsaade etmeme, bireysel olarak kendisini diğerinin yerine koyabilme ile ümit duyma (Goleman, 2004, s.50) gibi insana haz veren ve birçok konuda avantaj sağlayan özellikler duygusal zekâyâ sahip bireylerde görülür.

Duygusal zekâ, duyguları ayarlayan bir sistem olarak düşünülebilir. Kişinin önce kendi duygularının sonra da karşısındakinin duygularının farkında olmasını sağlayan yetkinlik, olumlu ve olumsuz davranışlar arasındaki farkın bilincinde olunmasını sağlar. Böylelikle hem kendisi için hem de iletişimde olduğu kişiyle olan ilişkisi için davranışlarını olumlu yönde düzenleyerek etkileşimde bulunur (Avcı, 2019, s.198).

Bazen duygusal zekâ (EQ), bilişsel zekâ (IQ) ile karşılaştırılır ancak duygusal zekâ hayatta başarıyı ve mutluluğu yakalayabilmenin önemli bir şartı olduğu için bilişsel zekâdan daha önemli bir zekâ türü olarak kabul edilir. Çünkü bilişsel zekânın derecesini değiştirmek kolay olmasa da, duygusal zekâ kişinin kendisini her anlamda gerçekleştirmesine katkı sağlar (Maboçoğlu, 2006); başka bir ifadeyle, IQ genel anlamda sabit iken EQ'nun en önemli bileşeni olan duygusal olgunluk geliştirilebilir (Baltaş, 2003, s.71). Bu, bir bireyin başkalarının ihtiyaç ve beklentilerini, güçlü ve zayıf yönlerini duygular vasıtasıyla anlayabilmesi ve bu durumdan faydalanması, sıkıntılı durumlarda güçlü olabilmesi ve insanların etraflarında görmek istedikleri gibi birisi olabilmek için sahip olunması gereken bir yetkinliktir (Baltaş, 2006, s.7).

2.2. Çevrimiçi Öğrenme

Uzaktan eğitim modelinin ilk bilinen örnekleri 1700'lü yıllarda mektupla yürütülen eğitim faaliyetleridir. Bunun üzerinden geçen üç yüz yıl sonra, tüm dünyada internet kaynaklı eğitimler vermeye başlanmıştır (Telli Yamamoto & Altun, 2020, s.26). Günümüzde uzaktan eğitim faaliyetleri genel olarak çevrimiçi öğrenme ortamları aracılığıyla uygulanmaktadır. İnternet ve bilgi iletişim teknolojilerinin hızla hayatımıza girmesi, öğrenme ortamlarına da etki ederek çevrimiçi öğrenme olgusuna ivme kazandırmıştır (Chang, 2003, s.67). Hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerin neredeyse bütün öğretim kurumlarında çevrimiçi eğitim programları uygulanmaktadır (Telli Yamamoto & Altun, 2020, s.26).

Dünya genelinde yirmi senedir bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim kurumlarında hem akademik hem de idari alanda kullanıldığı bir dijital dönüşüme şahit olursa da (Wired, 2000) 2019 sonu itibarıyla dünyada yayılan Covid-19 pandemisinin yayılmasını önlemek, aşı ve tedavi çalışmaları için vakit kazanabilmek ve ölümleri azaltmak amacıyla birçok ülkede alınan önlemler kapsamında, neredeyse bütün eğitim kurumlarında hızla çevrimiçi eğitim uygulamasına geçilmiştir.

Bu amaçla geleneksel eğitim sürecindeki fiziksel öğrenme-öğretme ortamlarına ait tüm bileşenler sanal ortama taşınarak eğitimin çevrimiçi olarak gerçekleşmesine olanak sağlanmaktadır. Öğrenmeyi destekleyici yeni yazılımlar ve bilgi iletişim teknolojileri sürekli geliştirilerek çevrimiçi öğrenme ortamlarına hızla dâhil edilmekte, böylelikle bu ortamların etkililiği gün geçtikçe artırılmaktadır. Ayrıca öğrencilere sanal gerçeklik ile tecrübe edebilecekleri öğrenme olanakları sunan ileri teknoloji öğrenme etkinlikleri istenilen

kazanımların elde edilebilmesi için aynı anda pek çok olanakları bünyesinde barındırmaktadır (Çalışkan, 2019, s.27).

Öğrenmeyi sosyal bir etkinlik bağlamında tanımlama meyli öğrenme toplulukları anlayışının ve uygulamasının gelişimine yol açmıştır. Birçok kişinin tek kaynaktan aynı anda öğrenebilmesini sağlayan yeni iletişim teknolojileri insanların belli bir mekânda toplanmalarına gerek kalmadan çeşitli ihtiyaçlarını gidermelerine yardımcı olmuştur. Böylelikle iletişim olanağından yararlanılarak çevrimiçi ve sanal öğrenme toplulukları oluşmuştur (Palloff & Pratt, 1999, s.124). Bu topluluklar, eğitim-öğretim faaliyetlerini çevrimiçi öğrenme ortamlarında sürdüren öğretmen ve öğrencilerden oluşur. Web tabanı üzerinden her türlü etkileşimin sağlandığı ortamlarda; tartışma grupları, mesajlaşma, ders içerikleri, canlı dersler, ödevler, sınavlar (Pearson & Trinidad, 2005, s.402), dönem takvimi, yoklama listesi ve ders notlarının paylaşılması gibi eğitim-öğretim faaliyetleri yürütülmektedir. Çevrimiçi eğitimin kapsamında yer alan bu faaliyetler eşzamanlı (senkron) veya eşzamanlı olmayan (asenkron) formatlarda yürütülmektedir (Telli Yamamoto & Altun, 2020, s.26).

2.3. Stres

Stres kelimesi, Latince “estricia”dan gelmektedir. On yedinci yüzyılda bela, musibet, felaket, dert, elem, keder gibi anlamlarda kullanılan kavram, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda zor, baskı, güç gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bunun sonucunda stres, kişilerin ve nesnelerin şekillerinin bu olumsuz güçlerin etkisiyle bozulmasına ve çarpıtılmasına karşı bir direnç anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Güçlü, 2001, s.92). Günümüzdeki manasıyla, stres; vücudun olası bir ihtiyaca karşı gösterdiği sebebi belirsiz yaygın tepkidir (Selye, 1973) ve organizmanın, içinde yaşadığı çevreden gelen talepleri karşılayamadığı zaman ortaya çıkan gerginlik olarak tanımlamaktadır (McGrath, 1970).

İnsanların huzuru ve esenliğine karşı bir tehdit ve uyarı olarak kabul edilen olaylara ve potansiyel tehditlere karşı gösterilen dolaylı fiziksel ve duygusal tepkiye stres denir (Akgemci, 2001, s.302). Stres, bir bireyin fizyolojik ve toplumsal çevresindeki uygunsuz koşullar sebebiyle, psikolojik ve bedensel sınırlarının ötesinde gösterdiği çabadır (Cüceloğlu, 1994, s.321). Yani birey ve çevre arasında yetersiz bir uyum vardır (Şimşek & Çelik, 2012, s.290) ve stres altındaki kişi genellikle kronik yorgunluk ve yüksek tansiyon gibi sorunlarla bu duruma tepki göstermektedir (Akgemci, 2001, s.302). Ayrıca stres; psikolojik tepkiye, ilgiye, bilişsel ve duygusal etkileşime, performansa ve toplumsal davranışa göre algılanması değişebilen çok

yönlü özelliğiyle (Driskell & Salas, 2013, s.12) hem çevrede gelişen bazı olaylardan hem de kişinin duygusal yapısından kaynaklı olabilir. İnsan beyni herhangi bir stres faktörü ile karşılaştığı zaman, direnebilir veya tükenme belirtisi gösterebilir (Akgemci, 2001, s.302).

Stresin toplumsal, teknik, mesleki ve akademik manada olmak üzere farklı kaynakları vardır (Beehr, 2014, s.1) ve kaynağı her ne olursa olsun, bunu algılama düzeyi; iş görenin karakter yapısı, mesleğe yönelik algısı, çalışma koşulları, eğitim durumu ve sosyalleşme koşulları gibi birçok unsurdan etkilenebilmektedir. Algının ihtiyaçlara göre şekil alması bireyde ruhsal dengeyi sağlamaya yardımcı temel bir sistemdir. Bu nedenle kişinin ihtiyaçları yönündeki doyumu, bir faktörün stres sebebi olarak algılanıp algılanmadığını belirler (Gündoğdu, 2012, s.13).

İnsanlar, en çok iş ortamında strese maruz kalırlar. Yüksek ısı, ses, ışık, çok fazla ya da çok az sorumluluk veya denetim çalışanlarda strese sebep olur (Akgemci, 2001, s.302). Stres yaratan faktörler gürültü, aydınlatma, ısınma ve havalandırma gibi fiziksel çevre faktörleri olabileceği gibi; aşırı iş yükü, fazla sorumluluk, işin niteliği ve çeşitli örgütsel faktörler de olabilir (Izgar, 2012, s.127).

Bununla birlikte stres, iyi (olumlu) stres ve kötü (olumsuz) stres olmak üzere ikiye ayrılır. Kişinin yeteri kadar strese sahip olması performansı arttırıcı, harekete geçirici ve konsantrasyonu sağlayıcı bir tetikleyici olabilir, bu da olumlu stres olarak tabir edilir. Ancak aşırı stres kişide fiziksel, zihinsel ve ruhsal çeşitli hastalıklara neden olduğu gibi motivasyonu ve verimliliği azaltıcı bir etkiye de sahiptir (Şimşek vd., 2014, s.263). Bu yüzden birey, yaşadığı stresi iyi ayarlaması, başka bir ifadeyle yönetmesi lazım ki, yıkıcı yönünden zarar görmekten sakınarak motive edici ve harekete geçirici özelliğinden faydalanabilsin.

2.4. Araştırma Modeli ve Hipotez Geliştirme

Çevrimiçi öğrenme konusunda yapılan çalışmaların (Dhawan, 2020; Adnan & Anwar, 2020; Turan & Gürol, 2020; Dilmen Bayar vd., 2021) özellikle Covid-19 salgınıyla beraber arttığı, hatta çevrimiçi öğrenme konusunun stresle olan ilişkisinin araştırıldığı çalışmaların (Dilmen Bayar vd., 2021; Gürol & Ejder, 2021; Mheidly vd., 2020; Moawad, 2020; Lim, 2020) yine bu dönemde önemli bir artış gösterdiği yapılan literatür taramasından anlaşılmaktadır. Çevrimiçi öğrenme ve stres araştırmalarına (Molinari vd.,2005; Aydın, 2016) yalnız bu dönemde değil, Covid-19 salgınından önce de rastlanmaktadır. Yine çevrimiçi öğrenme ve duygusal zekâ araştırmalarına (Engin, 2017; Buzdar vd., 2016; Berenson vd., 2008) Covid-19

öncesi dönemde rastlanmakla beraber çevrimiçi öğrenme, stres ve duygusal zekânın bir arada ele alındığı çalışmalara sınırlı sayıda ve yalnızca uluslararası yazında rastlanmaktadır (Chandra, 2020). Bu bulgulardan hareketle çevrimiçi öğrenme, stres ve duygusal zekâ konularının bir arada çalışılmasının önem arz ettiği düşünülmektedir.

Berenson vd., (2008) tarafından literatüre kazandırılan çalışmada duygusal zekânın çevrimiçi derslerde akademik başarının birincil öncülü olduğunu ortaya koymuştur. Engin (2017), bireyin duygusal zekâ boyutu ile öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye hazır bulunuşlukları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Bu bulgulardan hareketle H1 geliştirilmiştir.

Hipotez 1: Duygusal zekânın, çevrimiçi öğrenmeye anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

Nikolaou ve Tsaousis (2002) tarafından yapılan bir araştırmada duygusal zekâ ve iş stresi arasında negatif bir ilişki tespit edilmiş, bireylerde duygusal zekâ yükseldikçe iş stresinin düştüğü ortaya konulmuştur. Bu bilgiden yola çıkılarak H2 geliştirilmiştir.

Hipotez 2: Duygusal zekânın, stres üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır.

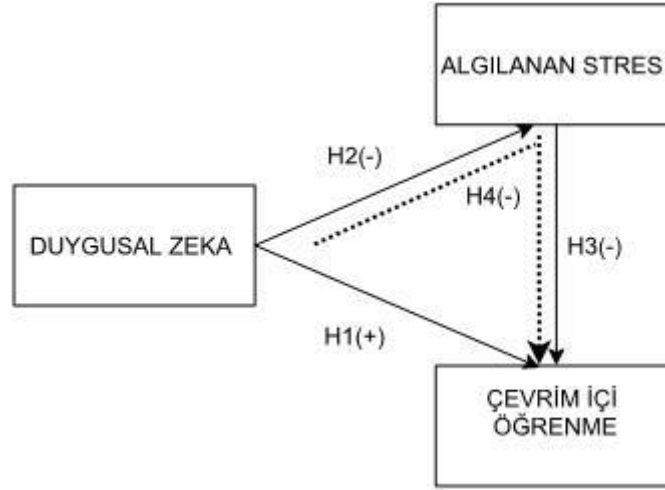
Turan ve Gürol (2020) bir çevrimiçi öğrenme ve stres araştırmasının sonucunda öğrencilerin genel anlamda uzaktan eğitim uygulamalarında stresli hissettikleri bulgularına ulaşılmıştır. Bu bilgi sonucunda H3 oluşturulmuştur.

Hipotez 3: Stresin, çevrimiçi öğrenme üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır.

Chandra (2020), öğrencilerin çevrimiçi eğitim sırasında depresif düşünceler ve can sıkıntısından duygusal zekâ aracılığıyla uzaklaşarak mevcut pandemi durumundan kaynaklanan olumsuz etkilerle baş etmeye çalıştıklarını ortaya koymuştur. Bu bilgiden hareketle H4 oluşturulmuştur.

Hipotez 4: Duygusal Zekânın çevrimiçi öğrenmeye etkisinde stresin aracılık etkisi vardır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında geliştirilen kavramsal model, aşağıda Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma modeli

3. YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın amacı ve önemi, yöntem, evren ve örneklem belirleme, çalışmanın kısıtları ve öneriler, veri toplama araçları ve bulgular konuları yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı; duygusal zekânın çevrimiçi öğrenme ve stres üzerindeki etkisini; stresin de çevrimiçi öğrenme üzerinde etkisini ortaya koyabilmektir. Ayrıca duygusal zekânın çevrimiçi öğrenmeye etkisinde stresin aracılık etkisinin olup olmadığının analizi, çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

2020 yılı itibariyle yaşanan pandemi süreci ile birlikte tüm dünyada uzaktan eğitime geçilmesi çevrimiçi öğrenme çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Bu durumdan en fazla etkilenenler muhakkak eğitim hayatı yüz yüze eğitimden çevrimiçi eğitime dönüşen Z-Kuşağı olmuştur. Nitekim bu makalenin bulguları, Z-Kuşağının yaşadığı akademik stresi ve sosyal bir değişikliğin hayatlarını nasıl etkilediğinin anlaşılması ve pandemi araştırmaları konusunda alan yazına katkı sağlaması açısından da önem arz ettiği düşünülmektedir.

Çevrimiçi öğrenme, stres ve duygusal zekâ konularının birçok çalışmada ikili olarak ve farklı ek değişkenlerle ele alındığı görülmektedir ancak bu üç değişkenin bir arada ele alındığı çalışmalara sınırlı sayıda olmakla beraber yalnızca uluslararası yazında rastlanmaktadır (Chandra, 2020). Dolayısıyla bu çalışma kapsamında ulusal literatürdeki mevcut eksiklik de dikkate alınarak yazına katkı sunulması da çalışmanın amaçları arasındadır.

3.2. Yöntem

Araştırmanın yöntemi, ampirik ve niceldir. Araştırmada hipotezlerin test edilmesi için Kısmi En Küçük Kareler yöntemi ile yapısal eşitlik modelinin tahmini (PLS-SEM) Smart PLS 3 (Ringle vd., 2015) istatistik programından faydalanılarak yapılmıştır. Çalışmada ilk önce ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik testleri bağlamında; iç tutarlılık güvenilirliği için birleşik güvenilirlik ve Cronbach's Alpha değerleri, birleşme geçerliliği için açıklanan ortalama varyans değerleri, madde güvenilirliği için faktör yükleri ve son olarak da Fornell-Larcker Kriteri değerlerine ve ayrışma geçerliliği için çapraz yüklerle bakılmıştır. Devamında kısmi en küçük kareler yöntemi ile yapısal eşitlik modelinin tahmini gerçekleştirilmiştir.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini; Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde çevrimiçi öğrenim gören Z-Kuşağı bireyler oluşturmaktadır. 2022 yılı verilerine göre üniversitede toplam 18.187 kayıtlı öğrenci bulunmaktadır (<https://sayilarla.kmu.edu.tr/>). Söz konusu evrenden kendilerine anket formu ulaştırılan ve başarılı bir şekilde online olarak anket formunu dolduran dört yüz otuz altı kişi çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Böylelikle ilgili tüm veriler değerlendirmeye alınmıştır. Sosyal bilimlerde özellikle tarama türü araştırmalarda genel olarak iki yüz-üç yüz arası bir örneklem sayısı yeterli görülmektedir (Gürbüz & Şahin, 2014, s.128). Bununla birlikte Sekaran ölçeğine göre ise bir milyon ila on milyon arasındaki bir evrene göre örneklem sayısı en az üç yüz seksen dört olmalıdır (Sekaran, 1992, s.253). Bu açıklamalar ışığında, araştırmada anketi cevaplayan dört yüz otuz altı kişinin ihtiyaç duyulan örneklem açısından gayet makul bir sayı olduğu düşünülmektedir.

Son zamanlarda yaşanan pandemi sürecinden en fazla etkilenenler kuşkusuz eğitim hayatı yüz yüze eğitimden çevrimiçi eğitime dönüşen Z-Kuşağı olmuştur. Bu bağlamda pandemi süreci içerisinde çevrimiçi öğrenmeyi deneyimlemek durumunda kalan Z-Kuşağının strese maruz kaldıkları düşünülerek bu çalışmaya evren ve örneklem olarak kabul edilmesinin yerinde ve doğru bir karar olacağı kanaatine varılmıştır. Levickaite'ye göre; Z-Kuşağı; 2000 senesi ve sonrasında doğanların oluşturduğu varsayılan kuşaktır. Yazında söz konusu bu kuşak için "Next Generation (gelecek nesil)", "Instant Online (Her daim çevrimiçi)", "iGen", "Kuşak I", "İnternet Kuşak" gibi farklı isimler ile bahsedilmektedir (Levickaite, 2010, ss.170-183).

3.4. Çalışmanın Kısıtları

Çalışmanın belirli bir zaman dilimi (pandemi) ile sınırlı tutulması ve sadece bir üniversitede uygulanmış olması bir sınırlılık olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, araştırmanın yalnızca bir il çerçevesinde belirli bir yaş grubuna uygulanmış olması da çalışmanın diğer bir kısıtıdır.

3.5. Veri Toplama Araçları ve Ölçekler

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yönteminden yararlanılmıştır. Verilerin toplanmasında, demografik bilgiler formu dışında, örneklem grubunun duygusal zekâ düzeyinin çevrimiçi öğrenme becerilerine etkisini ve stresin buna olan aracılık etkisini belirlemek amacıyla üç ayrı ölçekten yararlanılmıştır. Veri toplama araçlarının uygunluğuna dair bilimsel etik kurulu kararı Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 06.01.2022 tarihinde 12-24 sayılı raporla alınmıştır. Ölçeklerden birincisi Salovey ve Mayer (1990)'in otuz üç maddelik ölçeğinden uyarlanan on maddelik "Brief Emotional Intelligence Scale"dir (Davies vd., 2010). Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri $\alpha=0,879$ olarak bulunmuştur. Öğrencilerde çevrimiçi öğrenme beceri düzeyinin ölçülebilmesi için ise Hung ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilen ve Yurdugül ve Alsancak Sırakaya (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan on yedi maddelik "Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenme İçin Hazır Bulunmuşluk Ölçeği" kullanılmıştır. Beş alt boyuttan oluşan ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı $\alpha=0.87$ 'dir. Ve son olarak algılanan stres düzeyini tespit etmek için Cohen ve diğerleri (1983) tarafından geliştirilen, Bilge ve diğerleri (2009) tarafından Türkçeye uyarlanması yapılan sekiz soruluk "Algılanan Stres Ölçeği" kullanılmıştır. Güvenirlik çalışmasında ölçeğin Cronbach Alpha değeri $\alpha=0.81$ bulunmuştur. Ölçeklerin uygulamasında 5'li likert tipi ölçek kullanılmış olup, duygusal zekâ ve çevrimiçi öğrenme ölçeğinin uygulamasında verilecek cevaplar (1) hiç katılmıyorum ve (5) tamamen katılıyorum arasında, stres ölçeğinin işaretlenecek olan bölümleri ise (1) hiç ve (5) çok sık arasında verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler

DEĞİŞKEN	KOD	MADDELER	KAYNAK
DUYGUSAL ZEKÂ	DZ1	Duygularımın neden değiştiğini bilirim.	Salowey ve Mayer (1990); Davies vd. (2010).
	DZ2	Duygularımı deneyimledikçe, daha kolay tanırım.	
	DZ3	İnsanların nasıl hissettiklerini ses tonlarından anlayabilirim.	
	DZ4	Yüz ifadelerinden insanların yaşadıkları duyguları anlarım.	
	DZ5	Beni mutlu eden aktiviteler ararım.	
	DZ6	Duygularımı kontrol edebilirim.	
	DZ7	Başkalarının hoşlanacağı etkinlikler düzenlerim.	
	DZ8	Başkalarının morali bozukken modlarını yükseltmeye yardımcı olurum.	
	DZ9	Modum yerindeyse, yeni fikirler üretebilirim.	
	DZ10	Engeller karşısında yılmamak için moralimi düzgün tutmaya çalışırım.	
ÇEVİRİMİÇİ ÖĞRENME	ÇÖ1	Microsoft Office Programlarını temel düzeyde (Word, Excel ve PowerPoint) kullanma hususunda kendime güvenirim.	Hung vd. (2010); Yurdugül ve Alsancak Sırakaya, (2013).
	ÇÖ2	Çevrimiçi öğrenmede bilgiye ulaşma ve interneti kullanma hususunda kendime güvenirim.	
	ÇÖ3	Kendime göre bir çalışma planı uygulayırım.	
	ÇÖ4	Öğrenme sürecinde sorunlarla karşılaştığımda destek ararım.	
	ÇÖ5	Zamanı iyi yönetebilirim.	
	ÇÖ6	Kendime öğrenme hedefleri belirlerim.	
	ÇÖ7	Söz konusu öğrenme performansım olunca beklentilerim daha yüksektir.	
	ÇÖ8	Çevrimiçi öğrenme ortamında kendi sürecimi yönlendirebilirim.	
	ÇÖ9	Çevrimiçi öğrenme esnasında diğer çevrimiçi faaliyetler (mesajlaşma, internette dolaşma) dikkatimi dağıtmaz.	
	ÇÖ10	İhtiyaçlarıma göre çevrimiçi öğretim materyallerini tekrar ederim.	
	ÇÖ11	Çevrimiçi ortamda yeni fikirler ilgimi çeker.	
	ÇÖ12	Çevrimiçi ortamda öğrenmek için motive olurum.	
	ÇÖ13	Çevrimiçi ortamda yanlışlarımdan öğrenirim.	
	ÇÖ14	Çevrimiçi ortamda düşüncelerimi başkaları ile paylaşmayı severim.	
	ÇÖ15	Başkalarıyla etkili iletişim kurmak için çevrimiçi araçları (tartışma ortamları, e-posta) kullanma hususunda kendime güvenirim.	
	ÇÖ16	Yazılı iletişimde kendimi ifade etmede konusunda (esprî, duygular) kendime güvenirim.	
	ÇÖ17	Çevrimiçi tartışma ortamlarında soru yöneltme konusunda kendime güvenirim.	
ALGILANAN STRES	AS1	Beklenmedik bir olay yüzünden sıkıntı yaşadım.	Cohen vd. (1983); Bilge vd. (2009).
	AS2	Önemli olayları kontrol edemedim.	
	AS3	Kendimi stresli hissettim.	
	AS4	Bireysel sorunlarımı çözmeye konusunda kendime güvenemedim.	
	AS5	Hayatımda hiçbir şey yolunda gitmedi.	
	AS6	Hayatımdaki öfkemi kontrol edemedim.	
	AS7	Kontrolüm dışında kalan hususlar beni sinirlendirdi.	
	AS8	Üstesinden gelemediğim sorunlar yaşadım.	

NOT: DZ= Duygusal Zekâ / ÇÖ= Çevrimiçi Öğrenme / AS= Algılanan Stres

Araştırmada kullanılan ölçekler elektronik ortamda oluşturulup kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenen anketörlere dağıtılmıştır. İlk etapta otuz anket ile pilot test uygulaması yapılmıştır. Bütün ölçeklerde hem faktör yüklerinin hem de uyum iyiliği değerlerinin tolerans değerlere uyum sağladığı görülmüştür. Pilot testin olumlu istatistiksel sonuçları görüldükten sonra, nihai veri toplama ve veri analizine devam edilmiştir. Veri toplama süreci 20-31Aralık 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup geçerli dört yüz otuz altı anket formu elde edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler, Tablo 1’de sunulmuştur.

4. BULGULAR

Bu bölümde örneklem karakteristikleri, model analizi için analitik teknikler, araştırma modeli ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları ve hipotez testleri yer almaktadır.

4.1. Örneklem Karakteristikleri

Aşağıda Tablo 2’de örneklem karakteristikleri sunulmuştur.

Tablo 2. Örneklem karakteristikleri

		Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
CİNSİYET	Erkek	189	43,3	43,4
	Kadın	247	56,7	100
	Toplam	436	100	
YAŞ	18-25	304	69,7	69,7
	26-33	57	13,1	82,8
	34-41	36	8,3	91,1
	42-49	24	5,5	96,6
	50 yaş ve üzeri	15	3,4	100
	Toplam	436	100	

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere araştırmaya katılanların yüz seksen dokuzu erkek, iki yüz kırk yedisi kadındır. Katılımcılardan 18-25 yaş grubunda olan üç yüz dört kişi, 26-33 grubunda olan elli yedi kişi, 34-41 grubunda olan otuz altı kişi, 42-49 grubunda olan yirmi dört kişi ve 50 ve üzeri grubunda olan on beş kişi bulunmaktadır.

4.2. Araştırma Modeli Ölçeğin Güvenilirlik ve Geçerlilik Sonuçları

Modelin geçerliliğinin analizinden önce ölçekler için güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, iç tutarlılık güvenilirliği, madde güvenilirliği, ayrışma ve birleşme geçerliği incelenmiştir.

Tablo 3. Faktör yükleri

Değişkenler	Maddeler	Faktör Yükleri	Standart Sapma	T İstatistiği
DUYGUSAL ZEKÂ	DZ1	0.700	0.035	20.228
	DZ2	0.738	0.031	24.055
	DZ3	0.660	0.036	18.306
	DZ4	0.664	0.040	16.416
	DZ5	0.703	0.034	20.697
	DZ7	0.555	0.044	12.707
	DZ8	0.602	0.044	13.552
	DZ9	0.659	0.037	17.682
	DZ10	0.605	0.041	14.747
	ÇEVİRİMİÇİ ÖĞRENME	ÇÖ1	0.656	0.032
ÇÖ2		0.664	0.034	19.768
ÇÖ3		0.625	0.037	16.782
ÇÖ4		0.601	0.038	15.836
ÇÖ5		0.564	0.040	14.267
ÇÖ6		0.648	0.033	19.749
ÇÖ7		0.632	0.035	18.263
ÇÖ8		0.699	0.029	23.912
ÇÖ10		0.635	0.036	17.559
ÇÖ11		0.702	0.029	24.397
ÇÖ12		0.674	0.035	19.104
ÇÖ13		0.676	0.036	18.792
ÇÖ14		0.661	0.034	19.693
ÇÖ15		0.654	0.036	18.265
ÇÖ16		0.517	0.049	10.591
ÇÖ17		0.631	0.032	20.043
ALGILANAN STRES		AS1	0.634	0.051
	AS2	0.677	0.041	16.444
	AS3	0.642	0.049	13.117
	AS4	0.769	0.023	33.273
	AS5	0.747	0.029	26.139
	AS6	0.708	0.032	22.363
	AS7	0.639	0.044	14.577
	AS8	0.741	0.032	23.147

Not: DZ6 ve ÇÖ9 maddeleri faktör yükü problemi nedeniyle analizden çıkarılmıştır.

Madde güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla her ifade için standardize madde yükleri incelenmiştir (Hair vd., 2010). İç tutarlılık güvenilirliği (Internal Consistency Reliability) için Cronbach Alpha ve birleşik güvenilirlik katsayıları (Composite Reliability- CR) dikkate alınmıştır (Hair vd., 2017). Birleşme geçerliliği (Convergent validity) için maddelerin açıklanan ortalama varyans değerleri (Average Variance Extracted- AVE) dikkate alınmıştır (Fornell & Larcker, 1981). Ayrışma geçerliliğinin (Discriminant validity) belirlenmesi için çapraz

yükleme (cross-loading) değerleri ve Fornell-Larcker tablosunda AVE değerlerinin karekökleri olan değerler irdelenmiştir (Hair vd., 2017; Henseler vd., 2015). Analiz sonucu DZ6 ve ÇÖ9 maddeleri faktör yükü sorunu nedeniyle analizden çıkarılmıştır. Kalan maddelerin tüm faktör yükleri 0.5 değerinden yüksek olduğundan ifade güvenilirliği sağlanmıştır.

Tablo 4. Cronbach's alpha, birleşik güvenilirlik ve açıklanan ortalama varyans değerleri

	Cronbach's Alpha	Composite Reliability	Average Variance Extracted (AVE)
DZ	0.834	0.871	0.501
ÇÖ	0.904	0.918	0.512
AS	0.851	0.882	0.485*

Çalışmada kullanılan ölçeklerin Cronbach's Alpha, Birleşik Güvenilirlik ve Açıklanan Ortalama Varyans Değerleri ölçülmüştür. Ölçeklerin değerleri tablo 4'te görüldüğü gibi kabul edilebilir aralıktadır. Algılanan Stres ölçeğinin Ortalama Varyans Değeri düşük gibi görünmektedir ancak diğer güvenilirlik kriterlerinin karşılandığı durumlarda 0,5'in hemen altındaki AVE değerleri de kabul edilebilmektedir (Fornell & Larcker, 1981).

Tablo 5. Fornell-larcker kriteri değerleri (AVE'nin karekökü)

	DZ	ÇÖ	AS
DZ	0.707		
ÇÖ	0.521	0.715	
AS	-0.268	-0.392	0.697

Analiz sonucu DZ6 ve ÇÖ9 maddeleri faktör yükü sorunu nedeniyle analizden çıkarılmıştır. Kalan maddelerin tüm faktör yükleri 0.5 değerinden yüksek olduğundan ifade güvenilirliği sağlanmıştır. Yukarıda Tablolarda görüleceği üzere değişkenler için Cronbach's Alpha değerleri 0.7 değerinden ve Birleşik Güvenilirlik değerleri 0.7 değerinden büyük olduğu için iç tutarlılık güvenilirliği sağlanmış, Açıklanan Ortalama Varyans değerleri 0.5 değerinden yüksek olduğu için birleşme geçerliliği sağlanmıştır. Bununla birlikte Tablo 6'da görüleceği üzere ayrışma geçerliliği testlerinden çapraz yükleme sonuçlarına göre bir maddenin altında yer aldığı değişkene ait faktör yükü diğer değişkenlerde aldığı faktör yükünden daha büyük olduğu için, ilave olarak Tablo 5'te de görülen Fornell-Larcker kriterine göre köşegen değerlerin en yüksek olması sebebiyle ayrışma geçerliliği sağlanmıştır.

Tablo 6. Çapraz yükler

	DZ	ÇÖ	AS
DZ1	0.700	0.313	-0.249
DZ2	0.738	0.332	-0.171
DZ3	0.660	0.318	-0.176
DZ4	0.664	0.301	-0.115
DZ5	0.703	0.423	-0.151
DZ7	0.555	0.351	-0.214
DZ8	0.602	0.267	-0.066
DZ9	0.659	0.349	-0.162
DZ10	0.605	0.370	-0.226
ÇÖ1	0.393	0.656	-0.272
ÇÖ2	0.362	0.664	-0.277
ÇÖ3	0.240	0.625	-0.232
ÇÖ4	0.370	0.601	-0.234
ÇÖ5	0.226	0.564	-0.265
ÇÖ6	0.369	0.648	-0.250
ÇÖ7	0.395	0.632	-0.266
ÇÖ8	0.357	0.699	-0.286
ÇÖ10	0.276	0.635	-0.254
ÇÖ11	0.389	0.702	-0.269
ÇÖ12	0.339	0.674	-0.241
ÇÖ13	0.261	0.676	-0.280
ÇÖ14	0.310	0.661	-0.245
ÇÖ15	0.353	0.654	-0.219
ÇÖ16	0.262	0.517	-0.144
ÇÖ17	0.352	0.631	-0.265
AS1	0.027	-0.209	0.634
AS2	-0.189	-0.316	0.677
AS3	-0.025	-0.276	0.642
AS4	-0.285	-0.312	0.769
AS5	-0.271	-0.325	0.747
AS6	-0.237	-0.246	0.708
AS7	-0.105	-0.195	0.639
AS8	-0.200	-0.250	0.741

4.3. Hipotez Testleri

Aşağıda Tablo 7 ve Şekil 2’de özetlendiği üzere araştırmanın bütün hipotezleri desteklenmiştir.

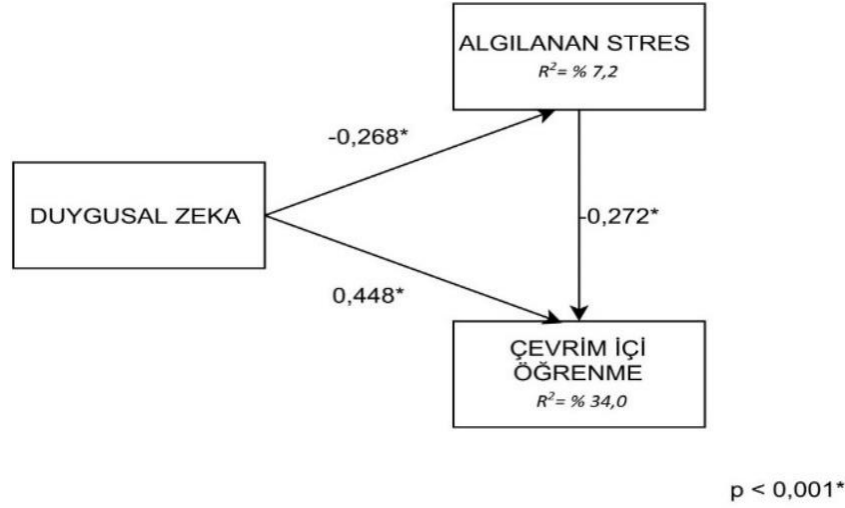
Tablo 7. Hipotez testleri

	Hipotezler	β	S.S	T değeri	P değeri
H1	DZ -> ÇÖ	0.448	0.046	9.656	0.000
H2	DZ -> AS	-0.268	0.049	5.526	0.000
H3	AS -> ÇÖ	-0.272	0.049	5.507	0.000
H4	DZ -> ÇÖ*	0.434	0.042	11.447	0.000
	DZ -> AS -> ÇÖ	0.112	0.019	3.845	0.000

*Mediator olmadan değerler

Duygusal zekâ, çevrimiçi öğrenmeyi pozitif yönde ($\beta=0,448$, $t=9,656$, $p<0.001$) etkilemektedir. Bu sebeple H1 hipotezi kabul edilmiştir. Duygusal zekâ, algılanan stresi negatif

yönde ($\beta = -0,268$, $t=5,526$, $p<0.001$) etkilemektedir. Bu nedenle H2 hipotezi kabul edilmiştir. Algılanan stres, çevrimiçi öğrenmeyi negatif yönde ($\beta = -0,272$, $t=5,507$, $p<0.001$) etkilemektedir. Bu sebeple H3 hipotezi kabul edilmiştir. Algılanan stres varyansın %7,2, çevrimiçi öğrenme varyansın %34,0 açıklanmıştır.

Şekil 2. Yapısal modelin PLS sonuçları

Hair vd. (2014)'e göre, aracılık etkisini test etmenin ilk adımı, başlangıçta PLS yol modeline aracı değişkenini dâhil etmeden doğrudan etkinin önemini değerlendirmektir. Doğrudan etki önemliyse, PLS modelindeki aracı değişken dâhil edilir ve dolaylı etkinin önemi değerlendirilir. Son olarak, dolaylı etki önemliyse, aracılık etkisini görmek için hesaplanan varyans (VAF) değerlendirilir. VAF %0 ile %100 arasında değişmekte olup, %80'in üzerindeki değerler tam aracılık, %20 ile %80 arasında kısmi aracılık ve %20'nin altında aracılık etkisi olmadığını göstermektedir. Bu noktadan hareketle H4 hipotezini test etmek için hesaplanan VAF değeri (%20,51) ($t= 11,447$, $p<0,001$) olduğundan, duygusal zekânın çevrimiçi öğrenmeye etkisinde stresin aracılık seviyesi kısmi aracılık düzeyindedir. Dolayısıyla H4 hipotezi de desteklenmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlar bilişsel zekânın yanında duygusal zekâyâ da sahiptir ve bu zekâ türü her bireyde farklı oranlarda mevcut olmakla birlikte kişilerin öğrenme becerilerine etki edebilir. Son yıllarda yaşanan Covid-19 tedbirleri kapsamında tüm dünyada yaygınlaşan çevrimiçi öğrenme de bu öğrenme becerilerine dâhildir. Çevrimiçi öğrenme esnasında yaşanan bağlantı ve teçhizat sorunları, iletişim kopuklukları, konuları yeterince anlayamama, motivasyon eksikliği gibi

sıkıntılar ise öğrenenlerde stres sebebidir. Maruz kalınan stres ise duygusal zekânın çevrimiçi öğrenmeye etkisinde aracılık rolüne sahip olabilir.

Bu çalışma; duygusal zekânın çevrimiçi öğrenmeye etkisinde stresin aracılık etkisini ölçmek için dört yüz otuz altı Z-kuşağı birey üzerinde uygulanmıştır. Araştırma konusu ilişkileri irdeleyen dört hipotez test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre test edilen dört hipotez de kabul edilmiştir. H1 hipotezine göre duygusal zekâ, çevrimiçi öğrenmeyi pozitif yönde etkilemektedir. Bu, öğrenenlerin duygusal zekâları ne kadar yüksekse, çevrimiçi öğrenmede de o kadar iyi oldukları anlamına gelmektedir. Tosun'da (2013) yaptığı bir çalışmada benzer sonuçlar elde etmiştir. Nitekim araştırmanın bulgularında duygusal zekânın dil başarısına güçlü bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Yine Buzdar vd. (2016) tarafından yapılan bir çalışmada da duygusal zekânın öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye hazır oluşları üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu bulgusuna rastlanmıştır. İşeri'nin (2016) bir çalışmasında elde ettiği "bireyin duygusal zekâ yeterliliklerinin, sosyal ve duygusal öğrenme süreçleriyle anlamlı ilişkileri olduğu" bilgisi de bu çalışmanın sonucunu desteklemektedir. Benzer şekilde Jaeger (2001) öğrenme boyutları ile toplam duygusal zekâ arasında ilişki bulmuş, Bar-On (1997), duygusal zekânın bireyin araştırma şekillerine dolayısıyla çalışma performansına olumlu etki ettiğini ortaya koymuştur.

H2 hipotezine göre duygusal zekâ, algılanan stresi negatif yönde etkilemektedir. Bu da öğrenenlerin duygusal zekâları ne kadar yüksekse, algıladıkları stresin de o derece düşük olacağı anlamına geldiği söylenebilir. Benzer bulguları Gülertekin vd. (2016) de elde etmişlerdir. Nitekim otel işletmesi çalışanları üzerine yapılan çalışmada elde edilen sonuca göre, işgörenlerin duygusal zekâlarının, iş stresi üzerinde kısmen etkili olduğu ortaya konulmaktadır. Hisli Şahin vd. (2009) de duygusal zekâ ve iş stresi ile iş yaşam dengesi arasında bir ilişki tespit etmişlerdir. Yine Göçet (2006), duygusal zekâ ile stresle baş etme tutumları arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulurken, Singh ve Sharma'nın (2012) duygusal zekânın kronik ve akut stresle baş etmede önemli etkilerinin olduğunu ortaya koyduğu çalışması da bu araştırmanın sonucunu destekleyen bulgulardandır.

H3 hipotezi doğrulanarak, algılanan stresin, çevrimiçi öğrenmeyi negatif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, öğrenenlerin çevrimiçi öğrenme esnasında maruz kaldıkları stresin boyutu ne kadar büyükse, çevrimiçi öğrenme becerilerinin de o derece olumsuz etkilendiği yönünde açıklanabilir. Bu bulguyu, Engin vd. (2013)'nin araştırma bulguları desteklemektedir. Nitekim Engin'in araştırma sonucuna göre öğrencilerin stres

düzeyleri azaldıkça öğrenme becerisi ve okul başarılarının arttığı gözlenmiştir. Ayrıca Mubin ve Basthomi (2020)'nin yürüttükleri bir çalışmada Covid-19'la birlikte çevrimiçi bir sisteme geçirilen yüz yüze öğrenmenin öğrencilerin stres yaşamasına, pandemi sırasında öğrencilerde strese neden olan en önemli faktörün ise “öğrenme görevi” olduğu bulgusu da bu çalışmanın sonucunu desteklemektedir.

Ve çalışmanın son hipotezi olan H4 hipotezi, duygusal zekânın, çevrimiçi öğrenmeye etkisinde stresin aracılık seviyesinin, kısmi aracılık düzeyinde olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda; Z-Kuşağı bireylerde duygusal zekâdan eklenen çevrimiçi öğrenme stresin azalmasında kısmi de olsa etkili olmaktadır. Böylelikle duygusal zekânın stresin azaltılmasında çevrimiçi öğrenmeye etkisindeki önemi, bir kez daha ortaya konulmuş olmaktadır.

Araştırmanın sonuçları arasında yer alan bu bulgularla, çevrimiçi öğrenme sürecinin etkili bir şekilde sürdürülebilmesi için Z-Kuşağı bireylerde duygusal zekâ yeteneğinin gelişmiş olması gerektiği söylenebilir. Yani, sanal ortamda öğrenmeyi etkili kılmamanın aşamaları ile duygusal zekânın etkileşim halinde olduğu söylenebilir. Duygusal zekâ; bireylere kendi kendini motive etme, dürtülerini erteleyebilme ve duygularını tanıyıp kontrol altında tutabilme gibi faydalı olanaklar sağlamaktadır. Bu tür etkenlerin de öğrenmeyi pozitif yönde etkilediği düşünülürse, öğrencilerin duygusal zekâ yetenekleri arttıkça, öğrenme yetisini daha iyi geliştirecekleri ifade edilebilir. Ayrıca stresin, harekete geçirme ve öz kontrol gibi olumlu etkileri olduğu düşünülürse, duygusal zekâ ve çevrimiçi öğrenme arasındaki ilişkide olumlu etkisi olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulguları doğrultusunda birtakım tavsiyelerin verilmesi yararlı olabilir. Bu bağlamda çevrimiçi öğrenme aktivitelerinin daha etkili olması için bireyler, duygusal zekâlarını artırma yoluna gitmelidirler. Yine, yüksek bir duygusal zekânın, algılanan stres düzeyini düşürmesi bekleneceği için, bireylerin hedeflerini bu yönde oluşturmaları tavsiye edilebilir. Duygusal zekâyı geliştirmek için; bireyler, kendilerini dinleyerek duygularını anlamaya çalışma, düşüncelerini kontrol etme, stresi yönetme, eleştirilere kulak verme, kendini ifade etme ve empati kurma gibi yetkinlikler için gayret göstermelidirler.

Bununla birlikte; algılanan stresin, çevrimiçi öğrenmeyi negatif yönde etkilediği ve duygusal zekânın çevrimiçi öğrenmeye etkisinde yine stresin kısmi aracılık rolü bulunduğu için öğrenen Z-kuşağı bireylerin stres düzeyini düşürme yoluna gitmeleri gerektiği önemle tavsiye edilmektedir. Bunun yolunun ise çevrimiçi derslere başlamadan önce ders araç gereçlerinin

hazır bulundurulması, ferah bir ortamda ve dik oturur pozisyonda ekran karşısında oturulması, uykusuz kalınmaması gibi hem dersleri olumsuz etkileyen hem de genel stres seviyesini yükselten faktörlerden uzak durulmasından geçtiği ifade edilebilir.

Araştırmacılara ise duygusal zekâ, çevrimiçi öğrenme ve stresin etkilerini farklı değişkenler arasında ortaya koyabilecek araştırma modelleri tasarımları ve bunlara yönelik araştırmalar yapmaları, böylelikle literatürdeki eksikliğin giderilmesinin sağlanması önerilebilir. Yine bu değişkenlerin incelenmesinin nitel araştırma yöntemleri aracılığıyla tercih edilmesi, araştırma sorunsalının derinlemesine anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Ayrıca, bu çalışmada bir araya getirilen değişkenlerin, farklı zamanlarda, farklı örneklem ve sektörlerde de çalışılması, yazına katkı sağlaması açısından önerilmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Makalenin hazırlanması ilgili yazarlar tarafından yapılmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Adnan, M., & Anwar, K. (2020). Online learning amid the COVID-19 pandemic: Students' perspectives. *Online Submission*, 2(1), 45-51.
- Akgemci, T. (2001). Öğütlerde stres ve yönetimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1-2), 301-309.
- Avcı, Ö. (2019). *Duygusal zekâ ve iletişim* (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Aydın, B. (2016). *Ters yüz sınıf modelinin akademik başarı, ödev/görev stres düzeyi ve öğrenme transferi üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Baltaş, A. (2003). *Ekip çalışması ve liderlik* (5. Baskı). İstanbul: Remzi.
- Baltaş, Z. (2006). *Duygusal zekâ*. İstanbul: Remzi.
- Bar-On, R. (1997). *The emotional quotient inventory (EQ-i): A test of emotional intelligence*. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
- Beehr, T. A. (2014). *Psychological stress in the workplace (psychology revivals)*. UK: Routledge.
- Berenson, R., Boyles, G., & Weaver, A. (2008). Emotional intelligence as a predictor of success in online learning. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 9(2), 1-17.

- Bilge A., Ögce F., Genç, R. E., & Oran N.T., (2009). Algılanan stres ölçeği (ASÖ)'nin Türkçe versiyonunun psikometrik uygunluğu. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2(25), 61-72.
- Buzdar, M. A., Ali, A., & Tariq, R. U. H. (2016). Emotional intelligence as a determinant of readiness for online learning. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 17(1), 148-158.
- Chandra, Y. (2020). Online education during COVID-19: Perception of academic stress and emotional intelligence coping strategies among college students. *Asian Education and Development Studies*, 10(2), 229-238.
- Chang, V. (2003). *Students' perceptions of the effectiveness of web-based learning environments in higher education* (Yayımlanmamış doktora tezi). Curtin University of Technology, Perth, Western Australia.
- Cohen S., Kamarck T., & Mermelstein S. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behaviour*, 24(4), 385-396.
- Cruthers, M. (2008). *Education technology gives teachers a wider reach*. http://www.etni.org.il/etnirag/issue5/mark_cruthers.htm
- Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan ve davranışı, psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çalışkan, Ş. (2019). *Çevrimiçi öğrenme ortamının kullanılabilirlik analizi ve etkililiği: Ahmet Yesevi Üniversitesi örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Daniel, H. L., & Moore, D. M. (2000). Interaction of cognitive style and learner control in a hypermedia environment. *International Journal of Instructional Media*, 27(4), 369-382.
- Davies, K. A., Lane, A. M., Devonport, T. J., & Scott, J. A. (2010). Validity and reliability of a brief emotional intelligence scale (BEIS-10). *Journal of Individual Differences*, 31(4), 198-208. <https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000028>.
- Dhawan, S. (2020). Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis. *Journal of Educational Technology Systems*, 49(1), 5-22.
- Dilmen Bayar, B., Yaşar Can, S., Erten, M., & Ekmen, M. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(1), 12-25.
- Driskell, J. E., & Salas, E. (2013). *Stress and human performance*. New York: Psychology Press.
- Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: a meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*, 82, 405-432.
- Engin, A. O., Demirci, N., Yeni, E., & Bakanlığı, M. E. (2013). Stres ve öğrenme arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 290-299.
- Engin, M. (2017). Analysis of students' online learning readiness based on their emotional intelligence level. *Universal Journal of Educational Research*, 5(12), 32-40.
- Fornell, C. & Larcker, D. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Goleman, D. (2004). *Duygusal zekâ -neden IQ'dan daha önemlidir?* (B. S. Yüksel, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Göçet, E. (2006). *Üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ile stresle başa çıkma tutumları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Güçlü, N. (2001). Stres yönetimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 91-109.

- Gülertekin Genç, S., Genç, V., & Gümüş, M. (2016). Otel işletmelerinde duygusal zekânın iş stresi ve iş yaşam dengesi üzerindeki etkisi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 97-112.
- Gündoğdu, P. (2012). *Birinci basamakta çalışan hekimlerin stres algısı ve bu algının yaşam kalitesi ile ilişkisi* (Uzmanlık tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Gürbüz, S., & Şahin F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürol, A., & Ejder Apay, S. (2021). Covid-19 sürecinde çevrimiçi ders alan ebelik öğrencilerinin stres ve çevrimiçi öğrenme ortamı algıları: Tanımlayıcı bir çalışma. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 13(4), 833-841.
- Hair, J. F., Black, W. C., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2010). *Multivariate data analysis* (7th Ed.). Upper saddle river, NJ: Prentice Hall.
- Hair, J., Hult, G. T. M., Ringle, C., & Sarstedt, M. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)* (2nd Ed.). Los Angeles: Sage.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C.M., & Sarstedt, M. (2014). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Los Angeles: Sage, Thousand Oaks. doi: 10.1108/EBR-10-2013-0128.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criteria for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135.
- Hisli Şahin, N., Güler, M., & Basım, N. (2009). A tipi kişilik örüntüsünde bilişsel ve duygusal zekânın stresle başa çıkma ve stres belirtileri ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(3), 243-254.
- Hung, M., Chou, C., Chen, C. & Own, Z. (2010). Learner readiness for online learning: Scale development and student perceptions. *Computers & Education*, 55, 1080-1090.
- Izgar, H. (2012). *Endüstri ve örgüt psikolojisi* (3. Baskı). Konya: Eğitim.
- İşeri, İ. (2016). *Lise öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ile sosyal duygusal öğrenme becerileri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Jaeger, A. (2001). Emotional intelligence. Learning style and academic performance of graduate students in professional schools of public administration. *Doctor of Philosophy in the school of Education*, New York University.
- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi. (2022). Erişim Tarihi: 20.03.2022, <https://sayilarla.kmu.edu.tr/>
- Levickaite, R. (2010). Generations x, y, z: How social networks form the concept of the world without borders (the case of Lithuania). *Limes*, 3(2), 170-183.
- Lim, I. (2020). Reality for Malaysia's university students: Online learning challenges, stress, workload; possible solutions for fully digital future until Dec. *Malay Mail*, 16.
- Lin, B., & Hsieh, C. T. (2001). Web-based teaching and learner control: A research review. *Computers & Education*, 37(4), 377-386.
- Maboçoğlu, F. (2006). *Duygusal zekâ ve duygusal zekânın gelişimine katkıda bulunan etkenler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- McGrath, J. E. (1970). *Social and psychological factors in stress*. Illinois: Holt Rinehart and Winston Inc.
- Mheidly, N., Fares, M. Y., & Fares, J. (2020). Coping with stress and burnout associated with telecommunication and online learning. *Frontiers in Public Health*, 8, 672.
- Moawad, R. A. (2020). Online learning during the COVID-19 pandemic and academic stress in university students. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 12(1 Sup2), 100-107.

- Molinari, D. L., Dupler, A. E., & Lungstrom, N. (2005). The stress of online learning. In *Encyclopedia of distance learning* (pp. 1674-1679). IGI Global.
- Mubin, M.F., & Basthomi, Y. (2020). "Learning task" attributable to students' stress during the pandemic Covid-19. *Jurnal Ilmu Keperawatan Jiwa*, 3(2), 203-208. <https://doi.org/10.32584/jikj.v3i2.590>.
- Nikolaou, I., & Tsaousis, I. (2002). Emotional intelligence in the workplace: Exploring its effects on occupational stress and organizational commitment. *The International Journal of Organizational Analysis*, 10(4), 327-342.
- Özdemir Yaylacı, G. (2006). *Kariyer yaşamında duygusal zekâ ve iletişim yeteneği*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Palloff, R. M. & Pratt, K. (1999). *Building learning communities in cyberspace: Effective strategies for the online classroom*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Pearson, J., & Trinidad, S. (2005). OLES: An instrument for refining the design of e-learning environments. *Journal of Computer Assisted Learning*, 21, 396-404.
- Ringle, C. M., Wende, S., & Becker, J-M. (2015). *Smart PLS release: 3*. Germany Smart PLS GmbH: Boenningstedt.
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211.
- Sekaran, U. (1992). *Research methods for business – a skill building approach* (2nd Ed.). United States of America: John Wiley & Sons, Inc.
- Selye, H. (1973). The evolution of the stress concept. *American Scientist*, 61(6), 692-699.
- Serap, E., & Kaplan Sayı, A. (2013). Öğrenme stillerinin duygusal zekâ üzerine etkisinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(2), 791-804.
- Singh, Y., & Sharma, R. (2012). Relationship between general intelligence, emotional intelligence, stress levels and stress reactivity. *Annals of neurosciences*, 19(3), 107-111. <https://doi.org/10.5214/ans.0972.7531.190304>.
- Şimşek, Ş. M., & Çelik, A. (2012). *Yönetim ve organizasyon* (15. Baskı). Konya: Eğitim.
- Şimşek, Ş. M., Çelik, A., & Akgemci, T. (2014). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış* (8. Baskı). Konya: Eğitim.
- Telli Yamamoto, G., & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34. DOI: 10.32329/uad.711110.
- Tosun, M. (2013). *Yabancı dil öğretiminde duygusal zekâ ile yabancı dil öğrenme becerileri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Turan, Z., & Gürol, A. (2020). Eğitimde acil bir dönüşüm: Covid-19 pandemisi döneminde çevrimiçi ders alan üniversite öğrencilerinin stres algıları ve görüşleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi (HAYEF)*, 17(2), 222-242.
- Wired. (2000). *The debriefing: John Seely Brow*. <https://www.wired.com/2000/08/brown>
- Yurdugül, H., & Sırakaya, D. A. (2013). Çevrimiçi öğrenme hazır bulunuşluluk ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 391-405.

Döviz Kurları ve CDS Primi Oynaklığının BIST Endekslerine Yayılım Etkisi

Hüseyin Başar ÖNEM^{1*}

¹ Asst. Prof. Dr., Isparta University of Applied Sciences, Isparta Vocational School, Isparta, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 16.05.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1117597

Kabul Tarihi/Accepted: 11.08.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Finansal piyasalar ve bu piyasalarda yer alan araçların volatilitesi ile ilgili araştırmalar son yıllarda gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde çok fazla kendine yer bulmuştur. Küreselleşmenin de etkisiyle birlikte finansal piyasaların ve araçların fiyat oynaklıkları birçok durumda diğer finansal varlıkları da etkileyebilmektedir. Bunun sonucu olarak sermaye sahipleri ve yatırımcılar açısından bu konular önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı Dolar, Euro, CDS ile BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta değişkenleri arasındaki volatilitate etkileşimi, aktarımı ve korelasyonunun CCC-GARCH modeli kullanılarak incelenmesidir. Çalışmada ilgili değişkenlerin 02.01.2017-31.12.2021 dönemlerine ait günlük açılış değerleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Dolar ve Euro'nun BIST değişkenleri ile volatilitate ve korelasyon ilişkisine rastlanırken, CDS primi ile BIST değişkenleri arasında volatilitate ilişkisi olup, korelasyon ilişkisine rastlanılmamıştır.

Anahtar kelimeler: Döviz, CDS, BIST, Volatilitate, CCC-GARCH.

Spread Effect of Exchange Rates and CDS Premium Volatility on BIST Indices

ABSTRACT

Researches on financial markets and the volatility of instruments in these markets have found a place in both national and international literature in recent years. With the effect of globalization, the price volatility of financial markets and instruments can affect other financial assets in many cases. As a result, these issues are important for capital owners and investors. The aim of this study is to examine the volatility interaction, transmission and correlation

between Dollar, Euro, CDS and BIST 30, BIST Bank and BIST Insurance variables by using the CCC-GARCH model. The daily opening values of the related variables were used for the periods 02.01.2017-31.12.2021. As a result of the research, there was a volatility and correlation relationship between the BIST variables of the Dollar and the Euro, while there was a volatility relationship between the CDS premium and BIST variables, and no correlation was found.

Keywords: Currency, CDS, BIST, Volatility, CCC-GARCH.

1. GİRİŞ

Küreselleşme, bireysel şirketlerin, kurumların ve bütün dünyanın sosyo-ekonomik statüsünü hızla dönüştüren ve iyileştiren önemli bir olgudur. Finansal küreselleşme ise özellikle geniş çapta, finansal kurumların ve ulusal ekonomilerin hayatta kalması için kaçınılmaz bir olgu olarak kabul edilmektedir (Baffour vd., 2019, s.285).

Finansal oynaklığa gerçekte neyin sebep olduğu ile ilgili araştırmalar oldukça fazladır. Araştırmalarda hem parasal hem de reel sektörün etkileri ve aynı zamanda rastgele değişkenler araştırılan konular arasında yer almıştır. Yanlış piyasa beklentileri ve finansal piyasalar finansal oynaklık konusunda birbirleriyle bağlantılıdır. Artan küreselleşme ile birlikte finans piyasaları, finansal oynaklık üzerinde etki gösteren bir diğer faktördür (Kennedy & Nourizad, 2016, s.37).

Kredi temerrüt takasları (CDS), temerrüt, iflas, ödeme başarısızlığı veya yeniden yapılandırma gibi kredi olaylarının tetiklediği, bir referans kuruluşun (yükümlü) tahvilleri veya kredilerinde temerrüde düşen zarara eşit bir ödeme sağlayan bir kredi türevleri sınıfıdır (Cao vd., 2010, s.322). CDS' nin amacı, borçlu bir kişi veya kurumun borçlu tarafa ödemesi gereken borç miktarını ödeyememe durumuna karşılık olarak alacaklı tarafın üçüncü kişilere belirlenen bir prim ödenmesi suretiyle alacak miktarını sigorta ettirmesidir (Danacı vd., 2017, s.68). CDS olasılığa yönelik bir borç sigortası sözleşmesini temsil eder (Asandului vd., 2015, s.151).

Ülkelerin risk primlerinin belirlenmesinde önemli bir referans olarak kabul edilen CDS primleri, gelişmekte olan ülke piyasalarının finansal durumları hakkında bilgi vermekte, oluşacak kredi riskini belirli bir dengede tutmak için bir güvence oluşturmakta ve para politikalarının başarısında önemli bir etken olmaktadır. CDS primlerindeki meydana gelen artış ülkelerin kredi değerliliğini düşürmekte ve borçlanma maliyetlerini arttırmaktadır (Varlık & Varlık, 2017, s.9). CDS'ler, algılanan ülke riskini dinamik bir şekilde yansıtır (Hurduzeu vd., 2015, s.153). Kredi temerrüt takasları (CDS), hem düşük maliyetli hem de aşağı yönlü riske

karşı etkili bir koruma sunması bakımından parasız satım opsiyonlarına benzer (Cao vd., 2010, s.321).

Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra, dalgalı döviz kurlarının uluslararası piyasalar üzerindeki etkisi, araştırmacıların önemli gördüğü bir araştırma konusu haline gelmiştir. Çünkü sabit döviz kurlarından geçiş, para birimlerini oynaklığa maruz bırakmıştır ve aynı zamanda ticaret akışlarını da etkilemiştir. Döviz kuru genel olarak temel durumda dalgalansa da, makroekonomik koşullar, piyasa duyarlılığı, küresel şoklar, spekülasyon, döviz kurlarının temel koşullarının ötesine geçmesine neden olabilir (Sugiharti, 2020, s.1).

Döviz kuru, hisse senetlerinin değer ve nakit akışlarını etkileyen önemli finansal ve ekonomik faktörler arasında yer alır (Khan, 2019, s.15). Döviz kuru oynaklığının tahmin edilmesi ve izlenmesi her zaman önemli ve popüler bir konu olmuştur (Zhou, 2020, s.1).

Finansal piyasalarda oluşan oynaklık, gelecekte oluşabilecek varlık fiyatına veya getirilerdeki değişimleri hakkında belirsizlik kavramının bir göstergesi olarak bilinmektedir. Finansal araçlardaki fiyat oynaklıkları modern finansal teoriler kapsamında önemli bir risk unsuru olduğu için, bu durum, stratejik finansal planlama konuları ve politika analizleri açısından önemli bir yere sahiptir (Seçme & Hepşen, 2018, s. 1). Finansal piyasaların birbirleri ile fiyat oynaklıklarının tespit edilmesi, ulusal ve uluslararası sermaye sahiplerini de içeren tüm yatırımcıların risk analizleri yapabilmelerinde ve yatırım kararı verebilmelerinde önemli bir faktör olarak düşünülebilmektedir. Finansal piyasaların eşgüdümlü davranması, birbirleri ile getiri ve dalgalanma faktörlerinin meydana gelmesi, bu volatilité yayılımının incelenmesini önemli bir yapıya dönüştürmektedir (Topaloğlu, 2019, s.574).

Bu çalışmada, Dolar, Euro, CDS, BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta değişkenleri arasındaki volatilité etkileşiminin ve aktarımının ekonometrik yöntemler kullanarak araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada ilk önce çalışmanın teorik bilgilerinin verildiği giriş bölümü ve kullanılan ekonometrik yöntem ve benzer değişkenleri içeren ulusal ve uluslararası literatür araştırmasının olduğu literatür bölümü yapılmıştır. Sonrasında yöntem kısmına geçilmiş ve ilgili hipotezler oluşturulmuş olup, araştırma bulguları, sonuç ve tartışma bölümü ile araştırma tamamlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

CDS, BIST ve diğer borsa değişkenleri arasındaki volatilité etkileşimi, aktarımı ve ilişkilerinin benzer yöntemler ve değişkenler kullanarak araştıran ulusal ve uluslararası çalışmalara bakıldığında;

Apergis ve Lake (2010), ABD, Almanya, Birleşik Krallık ve Yunanistan'da, kredi temerrüt takası (CDS), hisse senedi piyasası ile borsa arasındaki ilişkiyi çok değişkenli genelleştirilmiş değişen varyans (MVGARCH-M) yöntemi ile ortalama ve oynaklık yayılmaları açısından ampirik olarak incelemiştir. Araştırma sonucunda CDS yayılımı Avrupa ve ABD piyasalarındaki hisse senedi getirileri ile negatif ilişkili bulunmuş olup, borsa oynaklığının CDS üzerinde olumlu bir etkisi tespit edilmiştir.

Hammoudeh vd. (2013), çalışmalarında 2004–2011 ve 2009–2011 dönemlerinde ABD'de petrol fiyatıyla Kredi Temerrüt Swapları (CDS) endeksleri, VIX endeksi ve SMOVE endeksi arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma sonucunda petrol fiyatları ile tüm değişkenler arasında uzun vadeli denge ve kısa vadeli nedensel ilişkiler tespit edilmiştir.

Asandului (2015), çalışmasında 5 Doğu Avrupa ülkesinde CDS ve hisse senetleri piyasası arasındaki ilişkiyi 2004-2014 döneminde VAR modelleri kullanarak araştırmıştır. Araştırma sonucunda CDS'nin hisse senetleri piyasası ve devlet borçları ile ters yönlü bir ilişkisini bulmuştur.

Fonseca ve Wang (2016), CDS ve hisse senedi piyasalarının oynaklıklarını VAR yöntemi kullanarak araştırmıştır. Araştırma sonucunda CDS şokunun para piyasasındaki oynaklıkta önemli rolü ve belirleyiciliği olduğu açıklanmıştır.

Bektaş ve Babuşcu (2019), VIX Endeksi, büyüme, döviz kurları ve CDS primi değişkenleri ilişkisini Granger Nedensellik Testi ile araştırmıştır. Araştırma sonucunda, volatilité endeksinin sanayi üretim endeksinin nedeni olduğu sonucu bulunmuştur. Diğer değişkenlerin birbirleri ile nedensellik bağına rastlanılmamıştır.

Shahzad vd. (2020), CDS ve hisse senetleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sonuç olarak CDS ve hisse senetleri arasında uzun dönemde güçlü bir negatif (pozitif) ilişki bulunmuştur.

Gürsoy ve Kılıç (2021), (GEPU) küresel ekonomik politik belirsizlik endeksinin CDS primleri ve BIST bankacılık endeksine etkisini Nisan 2010-Ekim 2020 dönemleri arasında

DCC-GARCH modeli kullanarak araştırmıştır. Araştırma sonucunda küresel ekonomik politik belirsizlik endeksi ile CDS primi, BIST bankacılık endeksi ile çift yönlü kuvvetli volatilitate etkileşimi tespit edilmiştir.

Şenol (2021), 02.01. 2010 – 10.04. 2020 tarihlerinde, BIST 100 endeksi, döviz kuru, faiz oranı ve (CDS) primleri arasındaki oynaklık yayılımları ve oynaklık ilişkileri ile ekonomik, politik ve sosyal unsurların korelasyon ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda, BIST 100 endeksi döviz kuru, faiz oranı döviz kuru, CDS primleri faiz oranı birbirleri ile oynaklık yayılımı sergilemekte olup, CDS primlerinden döviz kuruna oynaklık yayılımı tespit etmiştir. Faiz oranı, BIST 100 endeksi ve CDS primleri ile BIST 100 endeksi arasında negatif oynaklık tespit edilirken CDS primleri faiz oranı ve CDS primleri döviz kurunun birbirleri ile pozitif oynaklığı bulunmuştur.

Tuncay (2021), 2013-2020 tarihleri aralığında günlük veriler kullanarak BIST’da yer alan 7 sektör endeksi ile VIX korku endeksinin birbirleri ile volatilitate etkileşimini CCC-GARCH modeli ile incelemiştir. Araştırma sonucunda, değişkenlerin birbirleri ile anlamlı volatilitate yayılımları ve zayıf düzeyde negatif korelasyonunu tespit etmiştir.

Döviz kurları ile BIST ve diğer borsa değişkenleri arasındaki volatilitate etkileşimi, aktarımı ve ilişkilerinin benzer yöntemler ve değişkenler kullanılarak araştırılan ulusal ve uluslararası çalışmalara bakıldığında ise;

Kanas (2002), ABD, İngiltere ve Japonya’da döviz kuru fiyatlarının oynaklığının hisse senedi getirilerinin oynaklığından etkilenip etkilenmediğini araştırmıştır. Araştırma sonucunda İngiltere ve Japonya’da hisse senedi getirilerinin oynaklığı, döviz kuru değişimlerinin oynaklığının önemli bir belirleyicisi olduğu tespit edilmiştir.

Adjasi vd. (2008), Gana borsasında döviz kuru oynaklığı ile borsa oynaklığı arasındaki ilişkiyi Üstel Otoresgresif Koşullu Heteroskedascity (EGARCH) modeli kullanarak araştırmışlardır. İnceleme sonucunda döviz kuru oynaklığı ile borsa oynaklığı arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı zamanda değişkenlerdeki oynaklığın kalıcı etkilere sahip olduğu bulunmuştur.

Olugbenga ve Ekiti (2012), 1985:1 – 2009:4 dönemleri arasında Nijerya’da döviz kurlarının borsa performansı üzerindeki uzun ve kısa vadeli etkilerini Johansen eşbütünlük ve Granger nedensellik testleri kullanarak incelemiştir. Araştırma sonucunda kısa vadede döviz kurunun hisse senedi piyasası performansı üzerinde önemli bir pozitif etki gösterdiği ve

uzun vadede döviz kurunun borsa performansı üzerinde önemli bir negatif etki gösterdiği tespit edilmiştir.

Mlambo vd. (2013), çalışmalarında 2000-2010 dönemlerinde Johannesburg Menkul Kıymetler Borsası'nda döviz oynaklığının hisse senetleri piyasası üzerindeki etkilerini Otoresif Koşullu Değişkenlik (1.1) (GARCH) modeli kullanarak araştırmışlardır. İnceleme sonucunda hisse senetleri piyasası ve döviz kuru arasında çok zayıf bir ilişki ve volatiliteler tespit edilmiştir.

Kennedy ve Nourizad (2016), ABD Dolarının volatilitelerinin, Euro ve ABD borsası üzerindeki volatilitelerini GARCH (1,1) modeli kullanarak araştırmışlardır. Araştırma sonucunda terör saldırısı, ayı piyasaları, işsizlik başvurularındaki dalgalanmalar ve olumsuz hisse senedi piyasası getirilerinin finansal oynaklığı artırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca döviz kuru oynaklığı arttığında hisse senedi getirilerinin oynaklığını ne ölçüde değiştirdiği ile ilgili anlamlı bir sonuç bulunmuştur.

Sichoongwe (2016), Zambiya'da 2000-2015 yılları arasında döviz kuru oynaklığının pay senetleri üzerindeki etkilerini GARCH (1,1) modeli ile incelemiştir. Araştırma sonucunda döviz kuru oynaklığı ile pay senedi getirileri arasında negatif ilişki tespit edilmiştir.

Mikhaylov (2018), çalışmasında Rusya ve Brezilya'da hisse senedi ve döviz piyasaları arasındaki oynaklık yayılma etkisini günlük veriler ile FIGARCH modeli kullanarak araştırmıştır. Araştırma sonucunda döviz piyasasından borsaya doğru tek yönlü bir yayılım etkisi tespit edilmiştir.

Khan (2019), döviz kurunun Shenzhen borsasının hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini 2008-2018 dönemleri arasında ARDL sınır testi ile incelemiştir. Araştırma sonucunda döviz kuru, Shenzhen borsasının pay senedi getirileri ile önemli ve negatif ilişkili olarak tespit edilmiştir.

Kayral ve Tandoğan (2020), 1 Ocak 2015 – 8 Temmuz 2020 tarih aralığında BIST100 endeksi, dolar, euro ve altın fiyatlarına ait getiri ve volatilitelerin COVID-19 dönemi ile ilişkileri ve değişkenler arasındaki fiyat oynaklığı yayılımını CCC-GARCH modeli kullanılarak incelemiştir. Araştırma sonucunda COVID-19'un BIST100 endeksi ve altın getirilerini düşük seviyede artırıcı etkisini tespit etmiştir ve pandemi zamanında yatırım araçlarının volatilitelerinin yükseldiği bulunmuştur. Dolar kurundan Euro kuruna doğru pozitif bir

volatilite yayılımı bulunmuş olup, BIST100 endeksi ile altın arasındaki volatilite yayılımı negatif olarak tespit edilmiştir.

3. METODOLOJİ

Çalışmada Dolar/TL paritesi, Euro/TL paritesi, CDS, BIST 30 Endeksi (XU030), BIST Banka Endeksi (XBANK) ve BIST Sigorta Endeksi (XSGRT) değişkenlerinin birbirleri ile volatilite etkileşimi ve aktarımı CCC-GARCH modeli ile araştırılacaktır.

3.1. Araştırmanın Modeli

CCC-GARCH ve DCC-GARCH modelleri VEC-GARCH ve BEKK-GARCH gibi volatilite modellerine göre önemli ölçüde güvenilir ve geniş parametreler elde edilmesine olanak tanıyıp, anlamlı incelemeler yapılmasına imkan vermektedir. Bu yüzden, araştırmada değişkenlerin birbirleri ile sabit korelasyonu içeren CCC-GARCH modeli analize dahil edilmiştir (Tuncay, 2021, s.136). CCC-GARCH modeli koşullu korelasyon matrisinin zaman içerisinde farklı değerler elde edebileceği bir incelemeye tabi tutulabilecek şekilde ortaya çıkarılmıştır (Songül, 2010, s.29).

Araştırmada kullanılan CCC-GARCH modeli Bollorsev (1990) tarafından geliştirilmiştir. Bu modele göre;

Tek değişken içeren GARCH model $h_{i,i,t}$ biçiminde oluşturulduğunda, R sabit koşullu korelasyonları içeren simetrik pozitif tanımlı matris ($p_{i,i} = 1, i = 1, \dots, N$) olmak üzere CCC modelinin denklemi şu şekilde oluşturulmuştur (Murat, 2019, s. 41).

$$R = [p_{i,j}]$$

$$D_t = \text{diag}(h_{1,1,t}^{1/2} \dots h_{N,N,t}^{1/2})$$

$$H_t = D_t R D_t = (p_{i,j} \sqrt{h_{i,i,t} h_{j,j,t}})$$

$1 \leq i, j \leq N$ olduğunda, koşullu kovaryans matrisinin diyagonal dışı terimleri şu şekilde oluşturulmuştur (Murat, 2019, s. 41).

$$[H_t]_{i,j} = h_{i,t}^{1/2} h_{j,t}^{1/2} p_{i,j} \quad i \neq j$$

A_j ve B_j diyagonal $N \times N$ boyutlu matris, $N \times 1$ boyutlu vektör ω ve $\varepsilon_t^{(2)} = \varepsilon_t \odot \varepsilon_t$ denkleminde oluşturulduğunda, koşullu varyansın vektör şeklinde sunulduğu GARCH(p, q) modelleri aşağıdaki şekilde ortaya konmaktadır (Murat, 2019, s.41).

$$ht = \omega + \sum_{j=1}^q A_j \varepsilon_{t-j}^{(2)} + \sum_{j=1}^p B_j h_{t-j}$$

CCC-GARCH'da, koşullu korelasyon matrisi pozitif tanımlı ve A_j ile B_j matrislerinin köşegen elemanları sıfırdan büyük ise, koşullu kovaryans matrisi de pozitif tanımlı bir hal almaktadır (Songül, 2010, s.28).

Araştırmada kullanılan hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur;

H₁: Dolar fiyatındaki volatilitenin BIST endeksleri volatilitesine yayılım etkisi vardır.

H_{1a}: Dolar fiyatındaki volatilitenin BIST30 endeksi volatilitesine yayılım etkisi vardır.

H_{1b}: Dolar fiyatındaki volatilitenin BIST Banka endeksi volatilitesine yayılım etkisi vardır.

H_{1c}: Dolar fiyatındaki volatilitenin BIST Sigorta endeksi volatilitesine yayılım etkisi vardır.

H₂: Euro fiyatındaki volatilitenin BIST endeksleri volatilitesine yayılım etkisi vardır.

H_{2a}: Euro fiyatındaki volatilitenin BIST30 endeksi volatilitesine yayılım etkisi vardır.

H_{2b}: Euro fiyatındaki volatilitenin BIST Banka endeksi volatilitesine yayılım etkisi vardır.

H_{2c}: Euro fiyatındaki volatilitenin BIST Sigorta endeksi volatilitesine yayılım etkisi vardır.

H₃: CDS primindeki volatilitenin BIST endeksleri volatilitesine yayılım etkisi vardır.

H_{3a}: CDS primindeki volatilitenin BIST30 endeksi volatilitesine yayılım etkisi vardır.

H_{3b}: CDS primindeki volatilitenin BIST Banka endeksi volatilitesine yayılım etkisi vardır.

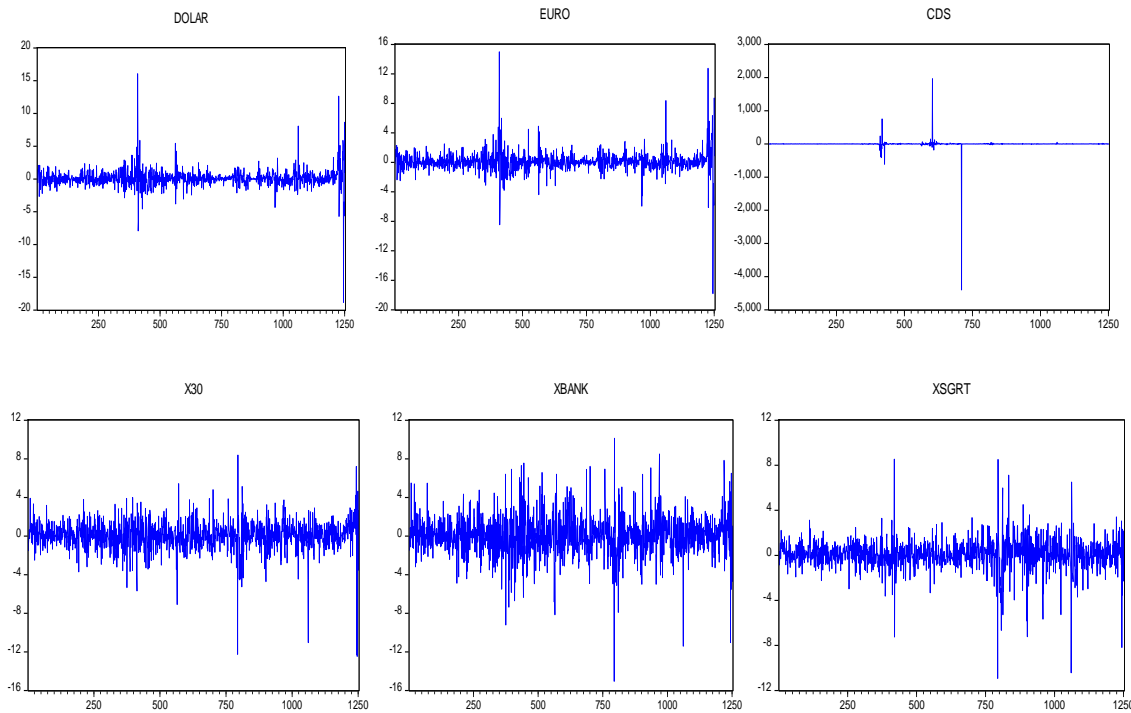
H_{3c}: CDS primindeki volatilitenin BIST Sigorta endeksi volatilitesine yayılım etkisi vardır.

4. VERİ VE BULGULAR

Dolar, Euro, CDS, BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta değişkenleri arasındaki volatilitate etkileşiminin ve aktarımının incelendiği araştırmada, 02.01.2017-31.12.2021 tarih aralığında değişkenlerin günlük açılış değerlerinin getiri serileri ve değişimleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan günlük açılış fiyatları investing.com internet sitesinden temin edilmiştir (www.investing.com). Dolar, Euro, CDS, BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta endeksleri değişkenlerine ait fiyat getirileri ve değişimleri açılış fiyatları kullanılarak aşağıda yer alan formül yardımıyla hesaplanmıştır. Ayrıca çalışmada Eviews ve RATS ekonometrik programlar kullanılmıştır.

$$G = (Y_2 - Y_1) / Y_1 * 100$$

Dolar, Euro, BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta değişkenlerinin getirileri ve CDS' nin değişimine ait grafikler Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Değişkenlerin getiri ve değişimlerinin grafikleri

Dolar, Euro, CDS, BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta değişkenlerinin getirilerine ait tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin getiri serilerini gösteren tanımlayıcı bilgiler

	Dolar	Euro	CDS	BIST30	BISTBANKA	BISTSGRT
Ortalama	0.115647	0.121411	-2.777232	0.073881	0.042188	0.094183
Medyan	0.061923	0.071259	0.000000	0.127928	-0.009710	0.088913
Maksimum	16.07214	15.00149	1966.667	8.389372	10.12874	8.546656
Minimum	-18.82219	-17.80191	-4402.083	-12.47017	-15.06144	-10.93029
Standart Sapma	1.448912	1.452176	140.9933	1.592740	2.182666	1.397438
Çarpıklık	0.096714	0.112134	-22.07551	-1.383138	-0.232383	-0.911250
Basıklık	46.40129	39.78085	789.1821	14.53039	7.342932	14.35623
Jarque-Bera	98345.34	70631.66	32370813	7340.602	995.9819	6906.404
Olasılık	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Gözlem Sayısı	1253	1253	1253	1253	1253	1253

Tablo 1’de gösterilen ortalama değerlere göre en yüksek değer Euro’da gerçekleşirken, en düşük değer ise CDS priminde gerçekleşmiştir. Standart sapma değerlerine göre en oynak değişkenin CDS olduğu görülmektedir.

Tablo 2. ADF birim kök testi sonuçları

Değişkenler	Durağanlık seviyesi	ADF Test İstatistiği	Olasılık
Dolar	Düzyey	-31.01485	0.0000
Euro	Düzyey	-31.96657	0.0000
CDS	Düzyey	-35.73351	0.0000
BIST 30	Düzyey	-23.32669	0.0000
BIST BANKA	Düzyey	-36.21224	0.0000
BIST SİGORTA	Düzyey	-37.51377	0.0000

Tablo 2’de yer alan Augmented Dickey-Fuller birim kök testi verilerine göre Dolar, Euro, CDS (Kredi Temerrüt Takası), BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta Endeksi değişkenlerinin düzey seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir.

CCC-GARCH modelini oluşturabilmek için serilerin uygun gecikme değerleri Akaike bilgi kriteri ile tespit edilmiştir. Değişkenlere ait gecikme uzunlukları değerleri Tablo 3, 4 ve 5’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Dolar ve ilgili değişkenlerin uygun gecikme uzunlukları

Dolar	BIST30	BISTBANKA	BISTSGRT
Gecikme Uzunlukları (Akaike)	6	2	2

Tablo 3’de yer alan Akaike Bilgi Kriteri’ne göre uygun gecikme uzunlukları Dolar ile BIST 30 (6) BIST Banka (2) ve BIST Sigorta (2) bulunmuştur.

Tablo 4. Euro ve ilgili değişkenlerin uygun gecikme uzunlukları

Euro	BIST30	BISTBANKA	BISTSGRT
Gecikme Uzunlukları (Akaike)	6	6	2

Tablo 4’de yer alan Akaike Bilgi Kriteri’ne göre uygun gecikme uzunlukları Euro ile BIST 30 (6) BIST Banka (6) ve BIST Sigorta (2) bulunmuştur.

Tablo 5. CDS ve ilgili değişkenlerin uygun gecikme uzunlukları

CDS	BIST30	BISTBANKA	BISTSGRT
Gecikme Uzunlukları (Akaike)	2	1	1

Tablo 5’de yer alan Akaike Bilgi Kriteri’ne göre uygun gecikme uzunlukları CDS ile BIST 30 (2) BIST Banka 1) ve BIST Sigorta (1) bulunmuştur.

Dolar ve BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta endeksleri getirileri ile tahmin edilen CCC-GARCH modeli verileri Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Dolar ve BIST endeksleri getirileri ile ilgili sonuçlar

	BIST30	BISTBANKA	BISTSGRT
C(1)	0.069928260*	0.038222058	0.023266510*
C(2)	0.163357662*	0.299493677*	0.028160326*
A(1,1)	0.207909997*	0.176620728*	0.191650457*
A(1,2)	0.050265677*	0.016555701*	0.011802404*
A(2,1)	0.044767624*	0.089109468*	0.065327521*
A(2,2)	0.105664409*	0.097541875*	0.038405193*
B(1,1)	0.786189367*	0.823695432*	0.820805556*
B(1,2)	-0.063782927*	-0.018025513	-0.012751137*
B(2,1)	0.003536414	0.001299191	-0.062810654*
B(2,2)	0.786422909*	0.811996629*	0.949466029*
R(2,1)	-0.310486785*	-0.347113221*	-0.202806266*

*, %5 istatistiksel olarak anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 6’da bulunan Dolar ve BIST 30 Endeksi getirilerini gösteren CCC-GARCH modeli bulgularına göre, Dolar kurunun fiyat oynaklığı sürekliliğini açıklayan A(1,1) ve B(1,1) unsurları %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamsızdır. BIST 30 endeksinin fiyat oynaklığının sürekliliğini açıklayan A(2,2) ve B(2,2) terimleri istatistiksel olarak anlamlıdır ve A(2,2) ve B(2,2) terimleri toplandığında elde edilen 0.89 değeri, 1’e yakın bir değer olduğu için BIST 30 endeksinde volatilitate kümelenmeleri oluşmuş olup, fiyat oynaklığı kalıcı etkilere sahip olmuştur. BIST 30 endeksi volatilitatesinden Dolar fiyatları volatilitesine doğru yayılımı gösteren A(1,2) ve B(1,2) parametreleri %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olup bu verilerin toplamı ise -0.01 olarak bulunmuştur. Bu durumda BIST 30 endeksinin volatilitatesini artıran %1’lik bir şok

bir sonraki işlem gününde Dolar fiyatlarının volatilitelerini yaklaşık %0.01 oranında azaltacağı şeklinde açıklanabilir. $A(2,1)$ ve $B(2,1)$ terimleri Dolar fiyatları volatilitelerinden BIST 30 endeksi volatilitelerine doğru etkileşimi açıklamaktadır. %5 anlamlılık düzeyinde $B(2,1)$ anlamsız, $A(2,1)$ istatistiksel olarak anlamlı olup katsayı % 0.04 bulunmuştur. Sonuçlara göre Dolar fiyatlarındaki volatiliteleri arttıran %1'lik şok, BIST 30 endeksindeki volatiliteleri % 0.04 artırmaktadır. $R(2,1)$ parametresi Dolar fiyatları ve BIST 30 endeksi arasındaki korelasyonu göstermektedir ve bu değer -0.31 bulunmuştur. Buna göre Dolar kurundaki yükselme BIST 30 endeksinin düşmesine sebebiyet vermektedir şeklinde açıklanabilir. Bu sonuçlar ile H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6'da gösterilen Dolar ve BIST Banka Endeks getirilerini gösteren CCC-GARCH modeli bulgularına göre, Dolar döviz kuru oynaklığının sürekliliğini açıklayan $A(1,1)$ ve $B(1,1)$ unsurları %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamsızdır. BIST Banka endeksinin fiyat oynaklığının sürekliliğini açıklayan $A(2,2)$ ve $B(2,2)$ terimleri anlamlıdır ve $A(2,2)$ ve $B(2,2)$ terimleri toplandığında elde edilen 0.90 değeri, 1'e yakın bir değer olduğu için BIST Banka endeksinde volatiliteler kümelenmeleri oluşmuş olup, fiyat oynaklığı kalıcı etkilere sahip olmuştur. BIST Banka endeksi volatilitelerinden Dolar fiyatları volatilitelerine doğru etkileşimi gösteren $B(1,2)$ anlamsız, $A(1,2)$ istatistiksel olarak anlamlı olup katsayı -% 0.01 bulunmuştur. Bu durumda BIST Banka endeksinin volatilitelerini artıran %1'lik bir şok bir sonraki işlem gününde Dolar fiyatlarının volatilitelerini yaklaşık - % 0.001 oranında azaltmaktadır şeklinde açıklanabilir. $A(2,1)$ ve $B(2,1)$ terimleri Dolar fiyatları volatilitelerinden BIST Banka endeksi volatilitelerine doğru etkileşimi açıklamaktadır. %5 anlamlılık düzeyinde $B(2,1)$ anlamsız, $A(2,1)$ istatistiksel olarak anlamlı olup katsayı % 0.09 bulunmuştur. Sonuçlara göre Dolar fiyatlarındaki volatiliteleri arttıran %1'lik şok, BIST Banka endeksindeki volatiliteleri % 0.09 düzeyinde artırmaktadır. $R(2,1)$ parametresi -0.34 bulunmuştur. Buna göre Dolar kurundaki yükselme BIST Banka endeksinin düşmesine sebebiyet vermektedir şeklinde açıklanabilir. Bu sonuçlar ile H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6'da gösterilen Dolar ve BIST Sigorta Endeks getirilerini gösteren CCC-GARCH modeli bulgularına göre, Dolar döviz kuru oynaklığının sürekliliğini açıklayan $A(1,1)$ ve $B(1,1)$ terimleri anlamsız çıkmıştır. BIST Sigorta endeksinin fiyat oynaklığının sürekliliğini açıklayan $A(2,2)$ ve $B(2,2)$ terimleri anlamlıdır ve $A(2,2)$ ve $B(2,2)$ terimleri toplandığında elde edilen 0.99 değeri, 1'e yakın bir değer olduğu için BIST Sigorta endeksinde fiyat oynaklığı kümelenmelerinin olduğu ve fiyat oynaklığının kalıcı etkisi sonucuna varılmıştır. BIST Sigorta endeksi volatilitelerinden Dolar fiyatları volatilitelerine doğru etkileşimi açıklayan $A(1,2)$

ve B(1,2) parametreleri %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olup bu verilerin toplamı ise -0.001 olarak bulunmuştur. Bu durumda BIST Sigorta endeksinin volatilitelerini artıran %1'lik bir şok 1 sonraki işlem gününde Dolar fiyatlarının volatilitelerini yaklaşık %0.001 oranında azaltacağı şeklinde açıklanabilir. A(2,1) ve B(2,1) terimleri Dolar fiyatları volatilitelerinden BIST Sigorta endeksi volatilitelerine doğru etkileşimi açıklamaktadır. %5 anlamlılık düzeyinde A(2,1) ve B(2,1) istatistiksel olarak anlamlı olup katsayı % 0.001 bulunmuştur. Sonuçlara göre Dolar fiyatlarındaki volatiliteleri arttıran %1'lik şok, BIST Sigorta endeksindeki volatiliteleri % 0.001 düzeyinde artırmaktadır. R(2,1) parametresi Dolar fiyatları ve BIST Sigorta endeksi arasındaki korelasyonu göstermektedir ve bu değer -0.20 bulunmuştur. Buna göre Dolar kurundaki yükselme BIST 30 endeksinin düşmesine sebebiyet vermektedir şeklinde açıklanabilir. Bu sonuçlar ile H_{1c} hipotezi kabul edilmiştir.

Euro ve BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta endeksleri getirileri ile oluşturulan CCC-GARCH modeli verileri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Euro ve BIST endeksleri getirileri ile ilgili sonuçlar

	BIST 30	BISTBANKA	BISTSGRT
C(1)	0.104088659*	-0.000504862	0.130224879*
C(2)	0.146534741 *	0.328893643*	0.072698880 *
A(1,1)	0.243428321 *	0.241471234*	0.299728646 *
A(1,2)	0.073582224 *	0.018770898*	0.028060510 *
A(2,1)	0.075713533 *	0.121033276*	0.106369822 *
A(2,2)	0.095457804 *	0.092415332*	0.039973065 *
B(1,1)	0.672110405 *	0.632724517*	0.630561733 *
B(1,2)	-0.054829547	0.026334135	-0.028143447 *
B(2,1)	-0.046180964	-0.019838953*	-0.136960498 *
B(2,2)	0.815175383 *	0.802063533*	0.946244384 *
R(2,1)	-0.248431345 *	-0.303180421*	-0.145676962 *

*, %5 istatistiksel olarak anlamlılık düzeylerini göstermektedir

Tablo 7'de gösterilen Euro ve BIST 30 Endeksi getirileri ile oluşturulan CCC-GARCH modeli bulgularına göre, Euro döviz kuru oynaklığı sürekliliğini açıklayan A(1,1) ve B(1,1) unsurları %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır ve toplamları 0,91 bulunmuştur. Bu durumda Euro' da yoğun volatiliteler kümelenebilir olduğu ve bu etkinin kalıcı ve sürekli olduğu söylenebilir. BIST 30 endeksinin fiyat oynaklığının sürekliliğini açıklayan A(2,2) ve B(2,2) terimleri anlamlıdır ve A(2,2) ve B(2,2) terimleri toplandığında elde edilen 0.91 değeri, 1'e yakın bir değer olduğu için BIST 30 endeksinde volatiliteler kümelenebilir olduğu ve volatilitenin kalıcı bir şekilde olduğu tespit edilmiştir. BIST 30 endeksi volatilitelerinden Euro fiyatları volatilitelerine doğru yayılımı gösteren A(1,2) anlamlı ve B(1,2) parametreleri anlamsız olup A(1,2) ise 0.07 olarak bulunmuştur. Bu durumda BIST 30

endeksinin volatilitelerini artıran %1’lik bir şok 1 sonraki işlem gününde Euro fiyatlarının volatilitelerini yaklaşık %0.07 oranında arttıracak şekilde açıklanabilir. $A(2,1)$ ve $B(2,1)$ terimleri Euro fiyatları volatilitelerinden BIST 30 endeksi volatilitelerine doğru etkileşimi açıklamaktadır. %5 anlamlılık düzeyinde $B(2,1)$ anlamsız, $A(2,1)$ istatistiksel olarak anlamlı olup katsayı % 0.07 bulunmuştur. Sonuçlara göre Euro fiyatlarındaki volatiliteleri arttıran %1’lik şok, BIST 30 endeksindeki volatiliteleri % 0.04 düzeyinde yükseltmektedir. $R(2,1)$ parametresi Euro fiyatları ve BIST 30 endeksi arasındaki korelasyonu göstermektedir ve bu değer -0.24 bulunmuştur. Buna göre Euro kurundaki yükselme BIST 30 endeksinin düşmesine sebebiyet vermektedir şeklinde açıklanabilir. Bu sonuçlar ile H_{2a} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7’de gösterilen Euro ve BIST Banka Endeksi getirilerine ait CCC-GARCH modeli verilerine göre, Euro fiyat oynaklığı sürekliliğini gösteren $A(1,1)$ ve $B(1,1)$ terimleri anlamlıdır ve toplamı 0,88 bulunmuştur. Bu durumda Euro’ da yoğun volatiliteler kümelenmeleri olduğu ve bu etki kalıcı ve sürekli yapıdadır. BIST Banka endeksinin fiyat oynaklığının sürekliliğini gösteren $A(2,2)$ ve $B(2,2)$ terimleri anlamlıdır. $A(2,2)$ ve $B(2,2)$ terimlerinin toplamı alındığında elde edilen 0.89 değeri, 1’e yakın bir değer olduğu için BIST Banka endeksinde fiyat oynaklığı kümelenmeleri oluşmuş olup, fiyat oynaklığı kalıcı etkilere sahiptir. BIST Banka endeksi volatilitelerinden Euro fiyatları volatilitelerine doğru etkileşimi gösteren $B(1,2)$ anlamsız, $A(1,2)$ istatistiksel olarak anlamlı olup katsayı % 0.018 bulunmuştur. Bu durumda BIST Banka endeksinde volatiliteleri artıran %1’lik bir şok bir sonraki işlem gününde Euro fiyatlarının volatilitelerini yaklaşık % 0.018 oranında arttırmaktadır şeklinde açıklanabilir. $A(2,1)$ ve $B(2,1)$ terimleri Euro fiyatları volatilitelerinden BIST Banka endeksi volatilitelerine doğru etkileşimi açıklamaktadır. %5 anlamlılık düzeyinde $A(2,1)$ ve $B(2,1)$ istatistiksel olarak anlamlı olup katsayıların toplamı % 0.10 bulunmuştur. Sonuçlara göre Euro fiyatlarındaki volatiliteleri arttıran %1’lik şok, BIST Banka endeksindeki volatiliteleri % 0.10 seviyesinde arttırmaktadır. $R(2,1)$ parametresi -0.30 bulunmuştur. Buna göre Euro kurundaki yükselme BIST Banka endeksinin düşmesine sebebiyet vermektedir şeklinde açıklanabilir. Bu sonuçlar ile H_{2b} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7’de belirtilen Euro ve BIST Sigorta Endeksi getirileri ile oluşturulan CCC-GARCH modeli sonuçlarına göre, Euro döviz kuru oynaklığı sürekliliğini gösteren $A(1,1)$ ve $B(1,1)$ terimleri anlamlı çıkmıştır ve toplamı 0,93 bulunmuştur. Bu durumda Euro’da yoğun volatiliteler kümelenmeleri meydana gelmiş olup ve bu etki kalıcı ve sürekli bir yapıdadır. BIST Sigorta endeksinin fiyat oynaklığının sürekliliğini açıklayan $A(2,2)$ ve $B(2,2)$ terimleri anlamlı çıkmış olup $A(2,2)$ ve $B(2,2)$ toplandığında elde edilen 0.98 değeri, 1’e yakın bir değer olduğu

için BIST Sigorta endeksinde fiyat oynaklığı kümelenmeleri oluşmuş ve fiyat oynaklığı kalıcı etkilere sahip olduğu sonucuna varılmıştır. BIST Sigorta endeksi volatilitésinden Euro fiyatları volatilitésine doğru etkileşimi gösteren A(1,2) ve B(1,2) parametreleri %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olup bu verilerin toplamı ise anlamsız bulunmuştur. A(2,1) ve B(2,1) terimleri Euro fiyatları volatilitésinden BIST Sigorta endeksi volatilitésine doğru etkileşimi açıklamaktadır. %5 anlamlılık düzeyinde A(2,1) ve B(2,1) istatistiksel olarak anlamlı olup katsayı -% 0.03 bulunmuştur. Sonuçlara göre Euro fiyatlarındaki volatilitéyi arttıran %1’lik şok, BIST Sigorta endeksindeki volatilitéyi % 0.03 seviyesinde azaltmaktadır. R(2,1) parametresi Euro fiyatları ve BIST Sigorta endeksi arasındaki korelasyonu göstermektedir ve bu değer -0.14 bulunmuştur. Buna göre Euro kurundaki yükselme BIST Sigorta endeksinin düşmesine sebebiyet vermektedir şeklinde açıklanabilir. Bu sonuçlar ile H_{2c} hipotezi kabul edilmiştir.

CDS ve BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta endeksleri getirileri ile Oluşturulan CCC-GARCH modeli verileri Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. CDS ve BIST endeksleri getirileri ile ilgili sonuçlar

	BIST 30	BISTBANKA	BISTSGRT
C(1)	15.79906962 *	11.17574430*	15.35031169*
C(2)	-1.97788899*	1.02912162	1.61292983*
A(1,1)	-0.06623259*	-0.01674335	-0.01607563
A(1,2)	0.20281324	0.43311798*	1.79963945*
A(2,1)	0.00749461*	0.01651298*	0.00081518
A(2,2)	0.08471410*	0.10900590*	0.23029081*
B(1,1)	0.25362713*	-0.24618301	-0.13424913*
B(1,2)	-0.37367982	1.56883238*	1.64219316*
B(2,1)	0.10150998*	-0.10625444	-0.12013551*
B(2,2)	0.87269132*	0.98009165*	1.11635665*
R(2,1)	0.03360450	0.01437522	-0.00568947

*, %5 istatistiksel olarak anlamlılık düzeylerini göstermektedir

Tablo 8’de yer alan CDS ve BIST 30 Endeksi getirileri ile oluşturulan CCC-GARCH modeli sonuçlarına göre, CDS primi oynaklığı ve sürekliliğini gösteren A(1,1) ve B(1,1) terimleri anlamlı çıkmış olup ve toplamları 0,19 bulunmuştur. Bu durumda CDS’ de düşük volatilité kümelenmeleri olduğu söylenebilir. BIST 30 endeksinin fiyat oynaklığının sürekliliğini açıklayan A(2,2) ve B(2,2) terimleri istatistiki açıdan anlamlıdır ve A(2,2) ve B(2,2) terimleri toplandığında elde edilen 0.95 değeri, 1’e yakın bir değer olduğu için, BIST 30 endeksinde fiyat oynaklığı kümelenmeleri oluşmuş ve bu oynaklık kalıcı etkilere sahip olduğu sonucu meydana gelmiştir. BIST 30 endeksi volatilitésinden CDS volatilitésine doğru etkileşimi gösteren A(1,2) ve B(1,2) parametreleri anlamsız olarak bulunmuştur. A(2,1) ve

B(2,1) terimleri CDS volatilitésinden BIST 30 endeksi volatilitésine doğru etkileşimi açıklamaktadır. %5 anlamlılık düzeyinde A(2,1) ve B(2,1) istatistiksel olarak anlamlı olup katsayıları toplamı % 0.11 bulunmuştur. Sonuçlara göre CDS volatilitésini arttıran %1'lik şok, BIST 30 endeksindeki volatilitéyi % 0.11 düzeyinde artırmaktadır. R(2.1) parametresi CDS ve BIST 30 endeksi arasındaki korelasyonu göstermektedir ve bu değer %5 anlamlılık seviyesinde anlamsız çıkmıştır. Bu sonuçlar ile H_{3a} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8'de gösterilen CDS ve BIST Banka Endeksi getirileri ile oluşturulan CCC-GARCH modeli verilerine göre, CDS sürekliliğini açıklayan A(1,1) ve B(1,1) unsurları %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. BIST Banka endeksinin fiyat oynaklığının sürekliliğini açıklayan A(2,2) ve B(2,2) unsurları %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmasına karşılık A(2,2) ve B(2,2) unsurlarının toplamı anlamsız çıkmıştır. BIST Banka endeksi volatilitésinden CDS volatilitésine doğru etkileşimi açıklayan A(1,2) ve B(1,2) istatistiksel olarak anlamlı olup katsayı toplamı ise anlamsız bulunmuştur. A(2,1) ve B(2,1) terimleri CDS volatilitésinden BIST Banka endeksi volatilitésine doğru etkileşimi açıklamaktadır. %5 anlamlılık düzeyinde A(2,1) anlamlı bulunmuş, B(2,1) ise istatistiksel olarak anlamsızdır ve katsayı % 0.01 bulunmuştur. Sonuçlara göre CDS'de volatilitéyi arttıran %1'lik şok, BIST Banka endeksindeki volatilitéyi % 0.01 düzeyinde artırmaktadır. R(2.1) parametresi CDS ve BIST Banka endeksi arasındaki korelasyonu göstermektedir ve bu değer %5 anlamlılık seviyesinde anlamsız çıkmıştır. Bu sonuçlar ile H_{3b} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8'de yer alan CDS ve BIST Sigorta Endeksi getirilerinin oluşturduğu CCC-GARCH modeli sonuçlarına göre, CDS oynaklığını ve sürekliliğini açıklayan A(1,1) ve B(1,1) unsurları istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. BIST Sigorta endeksinin fiyat oynaklığının sürekliliğini açıklayan A(2,2) ve B(2,2) unsurları %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmasına rağmen A(2,2) ve B(2,2) unsurlarının toplamı anlamsız çıkmıştır. BIST Sigorta endeksi volatilitésinden CDS volatilitésine doğru etkileşimi açıklayan A(1,2) ve B(1,2) parametreleri %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olup bu verilerin toplamı ise anlamsız bulunmuştur. A(2,1) ve B(2,1) terimleri CDS fiyatları volatilitésinden BIST Sigorta endeksi volatilitésine doğru etkileşimi açıklamaktadır. %5 anlamlılık düzeyinde A(2,1) anlamsız olup B(2,1) istatistiksel olarak anlamlı sonucu çıkmıştır ve katsayı -% 0.12 bulunmuştur. Sonuçlara göre CDS'deki volatilitéyi arttıran %1'lik şok, BIST Sigorta endeksindeki volatilitéyi % 0.12 seviyesinde azaltmaktadır. R(2.1) parametresi CDS ve BIST Sigorta endeksi arasındaki

korelasyonu göstermektedir ve bu değer %5 anlamlılık seviyesinde anlamsız çıkmıştır. Bu sonuçlar ile H_{3c} hipotezi kabul edilmiştir.

4. SONUÇLAR

Küreselleşme kavramının günümüzde sosyal, ekonomik ve kültürel birçok konuda ülkelere etkisi olmaktadır. Finansal piyasalar ve araçlar açısından bakıldığında, uluslararası alanda birçok bilgiye ulaşılabilmekte ve finansal araçlara yatırım yapılabilmektedir. Böyle bir durumda finansal araçlar, piyasalar ve bu unsurların kendileri arasındaki nedensellik, eşbütünleşme, volatil hareketleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmak çok önemli bir konu haline gelmiştir. Bunun sebebi gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri finansal liberalleşmenin de etkisiyle birçok ekonomik faktör bakımından neden-sonuç ilişkisi ile birbirleri ile eşgüdümlü hale gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı Dolar, Euro, CDS ile BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta endeksleri değişkenleri arasındaki volatilitate etkileşimi, aktarımı ve korelasyonunun CCC-GARCH modeli ile araştırılmasıdır. Bu bağlamda ilgili serilerin açılış fiyatları kullanılarak getiri serileri oluşturulmuş ve oluşturulan seriler ekonometrik modellere hazır hale getirilmiştir. Ulusal ve uluslararası literatürde volatilitate anlamında döviz kuru olarak Dolar'ın kullanıldığı çalışmalara rastlanılmış olup Euro'nun kullanıldığı çalışmalara rastlanılamamıştır. Ayrıca BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta endeksleri de bir bütün olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Bu durum çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Araştırmadan ulaşılan sonuçlarda BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta endekslerinde ve Euro'da kalıcı bir şekilde volatilitate kümelenmelerinin olduğu gözlenmiş olup. Dolar ve CDS değişkenlerinde volatilitate kümelenmesi gözlenmemiştir.

Oynaklık yayılımına bakıldığında ise; Dolar ile BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta endeksleri arasında karşılıklı bir volatilitate yayılımı gözlemlenmiştir. Euro ile BIST 30, BIST Banka endeksleri arasında karşılıklı volatilitate yayılımı tespit edilirken, BIST Sigorta endeksi ile tek taraflı, Euro'dan BIST Sigorta endeksine bir volatilitate yayılımı söz konusudur. Ayrıca CDS priminden BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta endekslerine doğru tek yönlü bir yayılım bulunmuştur. Bu sonuçlar Adjasi vd. (2008), Fonseca ve Wang (2016), Gürsoy ve Kılıç (2021), Kennedy ve Nourizad (2016), Kanas (2002), Sichoongwe (2016) ve Khan (2019) ile benzer sonuçlar taşırken, Shahzad vd. (2020), Apergis ve Lake (2010), Mikhaylov (2018) ile farklılık taşımaktadır. Araştırmada ortaya atılan tüm hipotezler kabul edilmiştir.

Değişkenler arasındaki korelasyona bakıldığında Dolar ve Euro ile BIST 30, BIST Banka, BIST Sigorta endeksleri arasında negatif bir korelasyon söz konusudur. Bu durum Dolar ve Euro fiyat getirileri artarken endekslerin getirilerinin düşmesi şeklinde açıklanabilmektedir. Çalışmada CDS primi ile BIST 30, BIST Banka ve BIST Sigorta endeksleri arasında herhangi bir korelasyon ilişkisine rastlanmamıştır.

Para politikası yapımcıların ve karar vericilerin döviz kurlarını stabil hale getirmek için çaba göstermesi finansal piyasalar ve araçların volatil hareketleri için risk faktörünü dengeleyebilir. Ayrıca, finansal araçların volatil hareketlerinden endekslerin korunabilmesi için etkin riskten korunma araçlarının kullanımı söz konusu olabilir. Çalışmada bahsedilen finansal piyasalar ve finansal araçlarla ilgilenen sermayedarlar, yatırımcılar, kişiler ve kurumların yatırım kararlarında araştırmanın sonuçlarını dikkate alarak yatırımlarına ve tasarruflarına yön vermeleri bu kişi ve gruplar için önemli olabilecektir. Bu çalışma, araştırmada kullanılan BIST endekslerinin arttırılması, farklılaştırılması suretiyle ve diğer değişkenlerin de araştırmalara katılması ile yeni çalışmalar için yol gösterici olabilir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Adjasi, C., Harvey, Simon K., & Agyapong, D. (2008). Effect of exchange rate volatility on the Ghana Stock Exchang. *African Journal of Accounting, Economics, Finance and Banking Research*, 3(3), 28-47.
- Apergis, N., & Lake, A. (2010). Credit default swaps and stock prices: Further evidence of mean and volatility transmission using a MVGARCH-M Model. *Proceedings of the World Multiconference on Applied Economics, Business and Development (AEBD '09)*, 9(11), 35-61.
- Asandului, M., Lupu, D., Mursa, G. C., & Muşetescu, R. (2015). Dynamic relations between CDS and stock markets in Eastern European countries. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 4, 151-170.
- Baffour, A. A., Feng, J., & Taylor, E. K. (2020). A hybrid artificial neural network-GJR modeling approach to forecasting currency exchange rate volatility. *Neurocomputing*, 365, 285-301.
- Bektaş, N. Ç., & Babuşcu, Ş. (2019). VIX korku endeksi ve CDS primlerinin büyüme ve döviz kuruna etkisi, Türkiye örneği. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 97-111.
- Bollerslev, T. (1990). Modelling the coherence in short-run nominal exchange rates: A multivariate generalized ARCH model. *The Review of Economics and Statistics*, 72(3), 498-505.
- Cao, C., Yu, F., & Zhongd, Z. (2010). The information content of option-implied volatility for credit default SWAP valuation. *Journal of Financial Markets*, 13(3), 321-343.

- Danacı, M. C., Şit, M., & Şit, A. (2017). Kredi temerrüt swaplarının (CDS'lerin) büyüme oranıyla ilişkilendirilmesi: Türkiye örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 67-78.
- Fonseca, J. D., & Wang, P. (2016). A joint analysis of market indexes in credit default SWAP, volatility and stock markets. *Applied Economics*, 48(19), 1767-1784.
- Gürsoy, S., & Kılıç, E. (2021). Küresel ekonomik politik belirsizliğin Türkiye CDS primi ve BIST bankacılık endeksi üzerindeki volatilité etkileşimi: DCC-GARCH modeli uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1323-1334.
- Hammoudeh, S., Liu, T., Chang, C-L., & McAleer, M. (2013) Risk spillovers in oil-related CDS, stock and credit markets. *Energy Economics*, 36, 526-535.
- Hurduzeu, G., Muşetescu, R. C., & Meghişan, G. M. (2015). Financial market reaction to changes in the volatilities of CDS returns. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 18(3), 152-165.
- Investing.com. (2022). Erişim Tarihi:05.01.2022, www.investing.com.
- Kanas, A. (2002). Is exchange rate volatility influenced by stock return volatility? *Evidence from the US, the UK and Japan*, *Applied Economics Letters*, 9, 501-503.
- Kayral, İ. E., & Tandoğan, N. Ş. (2020). BIST100, döviz kurları ve altının getiri ve volatilitesinde COVID-19 etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Special Issue, 687-701.
- Kennedy, K., & Nourizad, F. (2016). Exchange rate volatility and its effect on stock market volatility. *International Journal of Human Capital in Urban Management*, 1(1), 37-46.
- Khan, M. K. (2019). Impact of exchange rate on stock returns in Shenzhen stock exchange: Analysis through ARDL approach. *International Journal of Economics and Management*, 1(2), 15-26.
- Mikhaylov, A. Y. (2018). Volatility spillover effect between stock and exchange rate in oil exporting countries. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(3), 321-326.
- Mlambo, C., & Maredza, A., & Sibanda, K. (2013). Effects of exchange rate volatility on the stock market: A case study of South Africa. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(14), 561-570.
- Murat, Ü. (2019). *Petrol fiyatı belirsizliğinin Türkiye'nin makro-ekonomik göstergelerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). T.C. Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Olugbenga, A. A., & Ekiti, Ado. (2012). Exchange rate volatility and stock market behaviour: The Nigerian experience. *Research Journal of Finance and Accounting*, 3(3), 88-96.
- Seçme, Z. O., & Hepşen, A. (2018). Amerikan Merkez Bankası (FED) ve Avrupa Merkez Bankası (ECB) kararlarının finansal piyasalara etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 1-34.
- Shahzad, S., Jawad, H., Aloui, C., & Jammazi, R. (2020). On the interplay between US sectoral CDS, Stock and VIX indices: Fresh insights from wavelet approaches. *Finance Research Letters*, 33, 1-9.
- Sichoongwe, K. (2016). Effects of exchange rate volatility on the stock market: The Zambian experience. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 7(4), 114-119.
- Songül, H. (2010). *Otoregresif koşullu değişen varyans modelleri: Döviz kurları üzerine uygulama* (Uzmanlık yeterlilik tezi). TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Sugiharti, L., Esquivias, M. A., & Setyorani, B. (2020). The impact of exchange rate volatility on Indonesia's top exports to the five main export markets. *Heliyon*, 6(1), 1-14.
- Şenol, Z. (2021). Borsa endeksi, döviz kuru, faiz oranları ve CDS primleri arasındaki oynaklık yayılımları: Türkiye örneği. *Business and Economics Research Journal*, 12(1), 111-126.

Topaloğlu, E. E. (2019). CBOE VIX endeksi ile OECD ÷lke borsaları arasındaki volatilitte yayılımı: CCC-MGARCH modeli ile ampirik bir araştırma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi*, 21(3), 574-595.

Tuncay, M. (2021). VIX korku endeksinin BIST sektör endeksleri ile volatilitte etkileşiminin CCC-GARCH ile araştırılması: 2013-2020 dönemi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi*, 11(21), 126-146.

Varlık, S., & Varlık, N. (2017). Türkiye'nin CDS priminin oynaklığı. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(632), 9-17.

Zhou, Z., Fu, Z., Jiang, Y., Zeng, X., & Lin, L. (2020). Can economic policy uncertainty predict exchange rate volatility? New evidence from the GARCH-MIDAS model. *Finance Research Letters*, 34, 1-8.

Sosyal Hizmetle İlgili Eğitim Alma Durumuna Göre Gençlerin Engelli Bireylere Yönelik Tutumları¹

Azime ARISOY^{1*}

¹ Assoc. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Çavdır Vocational School, Social Services and Counseling, Burdur, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 05.07.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1141151

Kabul Tarihi/Accepted: 24.08.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; sosyal hizmetle ilgili eğitim almış gençlerin engelli bireylere yönelik tutumlarının, sosyal hizmetle ilgili eğitim almayan gençlere göre olumlu yönde farklılık gösterip göstermediğini araştırmaktır. Kesitsel ve tanımlayıcı tipteki bu çalışmanın evreni; Burdur, Isparta ve Antalya İllerinde yaşamakta olan gençlerden oluşmaktadır. Araştırma, 06.04.2022 -16.06.2022 tarihleri arasında yapılmıştır. Örneklem ise; çevrimiçi olarak ankete katılan 385 gençlerden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Anket formunda; araştırmacılar tarafından düzenlenen sosyo-demografik bilgilerle ilgili sorularla birlikte Yelpaze ve Türküm (2018) tarafından Türkçe'ye uyarlanıp güvenilirlik ve geçerlik bakımından değerlendirilmiş olan Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği (EYÇBTÖ) kullanılmıştır. Ölçek, 3 boyuttan oluşmaktadır: Duygu boyutu, düşünce boyutu ve davranış boyutu. Araştırma için toplanan verilerin analizinde SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; düşünce ve davranış boyutlarında olumlu tutum düzeylerinin sosyal hizmetle ilgili eğitim almış katılımcılarda eğitim almamış olan katılımcılardan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ancak duygu boyutunda farklılık olmadığı saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Engelli, Dezavantajlı Grup, Sosyal Hizmet Eğitimi, Engellilere Yönelik Tutum, Gençler.

¹ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır (Toplantı Tarihi: 06.04.2022, Çarşamba, Toplantı No:2022/4 Karar No: GO 2022/616).

Attitudes of Young People Towards Persons with Disabilities According to Their Education Relating to Social Service

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate whether the attitudes of young people who have received social work education towards disabled people differ positively from those who do not receive social work education. The universe of this cross-sectional and descriptive study; It consists of young people living in the provinces of Burdur, Isparta and Antalya. The research was carried out between 06.04.2022 and 16.06.2022. The sample is; consists of 385 young people surveyed online. The data of the study were collected by means of a questionnaire. In the questionnaire form; Along with the questions about socio-demographic information organized by the researchers, the Multidimensional Attitude Scale towards the Disabled (EYÇBÖS), which was adapted into Turkish and evaluated in terms of reliability and validity by Yelpaze and Türküm (2018), was used. The scale consists of 3 dimensions: emotion dimension, thought dimension and behavior dimension. SPSS 25.0 program was used in the analysis of the data collected for the research. As a result of the analyzes made; It was determined that the positive attitude levels in the dimensions of thought and behavior were higher in the participants who received training on social work than in the participants who did not receive any training. However, it was determined that there was no difference in the dimension of emotion.

Keywords: Disabled, Disadvantaged Group, Social Work Education, Attitudes towards the Disabled, Youth.

1. GİRİŞ

Toplumsal barışın, bütünleşmenin sağlanabilmesi için öncelikle toplumdaki naif gruplar olan dezavantajlı gruplara yönelik önyargıların, ötekileştirmelerin ve olumsuz tutumların bertaraf edilmesi gerekmektedir. Dezavantajlı gruplardan olan engelli bireylerin toplumsal içermelerinin sağlanması da olumlu toplumsal tutumun hâkim olması halinde mümkündür (Kalaycı-Kırılıoğlu & Karakuş, 2020; Ercan vd., 2019; Karakuş vd., 2017; Kalaycı-Kırılıoğlu & Karakuş, 2015).

Bazı mesleklerde, çalışanların engelli bireylere yönelik daha olumlu bir tutuma sahip olmaları beklenmektedir. Söz konusu profesyonellerin örnekleri arasında psikiyatristler, sosyal hizmet uzmanları ve din görevlileri yer almaktadır. Çünkü bu meslekler, hizmet sundukları insanlarla yakın bir etkileşim içinde olmayı gerektirir. Bu nedenle, bu mesleklerde çalışan

profesyonellerin akademik geçmişlerinde etik, toplumsal değerler ve hümanizm gibi kavramlara daha fazla vurgu yapılmaktadır (T.C. Başbakanlık Engelliler İdaresi Başkanlığı, 2009). Bu bağlamda; dezavantajlı gruplara hizmet vermek üzere yetiştirilen sosyal hizmet profesyonellerinin engelli bireylere sunacakları hizmetin kalitesi bakımından önem arz etmektedir. Sosyal hizmet eğitimi almış bireylerin tutumlarının toplumu oluşturan diğer bireylere göre olumlu yönde farklılık göstermesi beklenmektedir. Engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların çözümü, toplumun farkındalığının artmasına ve bu yönde gösterilecek çabaya bağlıdır (Kalaycı-Kırılıoğlu & Kırılıoğlu, 2021; Sevinç & Çay, 2017).

Bu çalışmada; sosyal hizmet eğitimi alan ve almayan genç bireylerin engellilere yönelik tutumlarında farklılık olup olmadığı araştırılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Engelli Kavramı

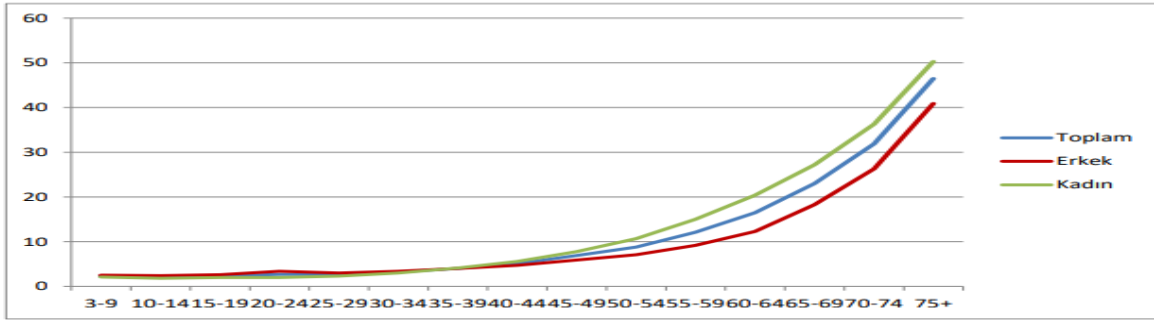
Engellilik; pek çok boyutu olan, dinamik, tartışmalı ve karmaşık bir olgudur (Kalaycı-Kırılıoğlu, 2020; Ercan vd., 2018). Her birey birer engelli aday olarak yaşamına devam etmektedir. Herkes yaşamının herhangi bir döneminde kalıcı ya da geçici olarak engelli olabilir ve yaşamın ilerleyen yaşlarında işlev kaybı yaşama riski yükselmektedir (World Health Organization & The World Bank, 2011). Engellilik, doğum öncesi, doğum sırası ya da doğum sonrası meydana gelen bir hasar nedeniyle bireyin zihinsel, fiziksel ya da sosyal gelişim süreçlerinde oluşan; bireyin kendisinden gerçekleştirilmesi beklenen, cinsiyetine, yaşına ve içinde yaşamakta olduğu toplumun normlarına ve kültürel özelliklerine uygun davranışları yerine getirmekte zorluk çekme durumudur (Girgin-Aykanat & Balcı, 2015; Sarı vd., 2021). 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanunun 3. Maddesine göre; Engelli: Doğuştan ya da doğumdan sonra yaşamın herhangi bir döneminde herhangi bir sebepten dolayı zihinsel, bedensel, sosyal, ruhsal ve duysal yetilerini çeşitli düzeylerde kaybetmesinden dolayı toplumsal hayata uyum sağlamak ve günlük ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken ve bakım, korunma, destek rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetine gereksinim duyan kimsedir.

Engellilik; Down sendromu, depresyon, serebral palsi gibi fiziksel, zihinsel ya da ruhsal bir sağlık sorunu yaşayan bireyin; erişilemeyen ulaşım, toplumun olumsuz tutumları, sınırlı sosyal destek, engelli dostu olmayan kamu binaları gibi çevresel ve kişisel faktörlerle etkileşiminden kaynaklanmaktadır (WHO, 2021). Engelli bireyler, çeşitli eşitsizliklere, yoksunluklara maruz kalmaktadırlar. Örneğin; engelliliklerinden dolayı eğitime, sağlık

hizmetlerine, siyasi katılımcılığa, istihdam fırsatlarına eşit erişimden mahrum bırakılmaktadırlar. Engelli bireyler, engellilikleri nedeniyle önyargılara, tacize, şiddete, ya da saygısızlıklara maruz kalmaktadırlar. Bazı engellilerin engellilikleri nedeniyle bir kuruma kapatılmaları, rızaları olmadığı halde kısırlaştırılmaları söz konusu olabilmektedir. Bu nedenledir ki; engellilik, bir insan hakları sorunudur. Engellilik durumunun bir insan hakları sorunu olduğu birçok uluslararası belgede yer almıştır. Bu uluslararası belgelerden bazıları; Engellilere İlişkin Dünya Eylem Programı (1982), BM Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar (1993) ve Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989)'dur (World Health Organization & The World Bank, 2011).

2.2. Dünyada ve Türkiye’de Engelli Nüfusu

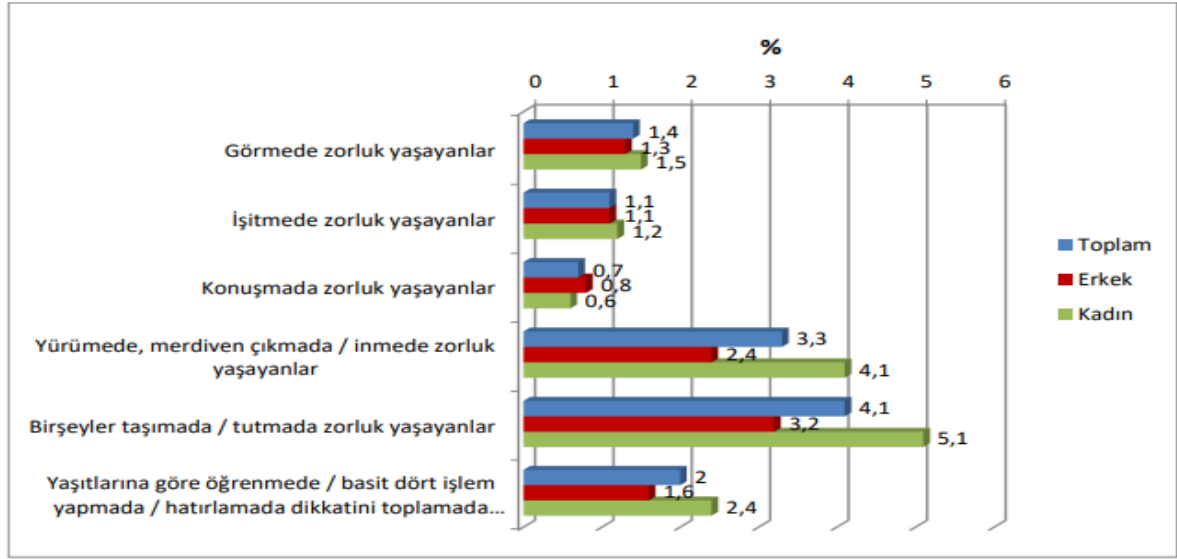
Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre; Küresel çapta yaklaşık olarak 1 milyardan fazla insan yani küresel nüfusun yaklaşık olarak %15'i engelli bireylerden oluşmaktadır. Bu durumun nedeni; küresel çapta nüfusun yaşlanması ve bulaşıcı olmayan hastalıkların görülme sıklığındaki artıştır (WHO, 2021).

Grafik 1. Türkiye’de cinsiyete ve yaş grubuna göre en az bir engeli olan nüfus oranı

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022, s.7

Türkiye’de 3 yaş ve daha fazla yaşta, asgari bir engeli bulunan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %6,9 (4.876.000 kişi)’dir. Bu oran; erkeklerde %5,9 iken kadınlarda %7,9’dur. Yaş ilerledikçe en az bir engeli olan nüfus oranında artış eğilimi olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Türkiye’de cinsiyete ve engel grubuna göre engelli nüfus oranları

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022, s.9

Grafik 2’ye göre; herhangi bir şey tutmada/taşımada zorluk çekenler ile merdiven çıkmada ya da inmede, yürümede zorluk çekenlerin oranları diğer engel gruplarına göre daha yüksektir.

2.3. Engellilere Yönelik Tutum

Tutum, bir nesnenin algılandığı belirli bir yoldur. Toplumun engellilere yönelik tutumunun bilgi, rastgele olaylar ya da karşılaşmalarla şekillendiği söylenebilir. Engelliler, yaşamlarında bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Sırf engelleri nedeniyle kişisel ve sosyal hayatları pek çok temel haklarından mahrum bırakılmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumun onlara karşı tutumundan da etkilenmektedirler. Toplumsal kurallara uymayan veya uyamayan bireyler, toplumdaki bir şekilde dışlanabilirler. Bu açıdan engelli bireyler, topluma uyum sağlayamayan en büyük gruplardan birini oluşturmaktadır. Toplum üyelerinin görünürde engeli olmayanlara karşı belirgin bir tutumu olmayabilir, ancak görünür engeli olanlara karşı tutumları değişebilir (Yelpaze & Türküm, 2018). Engellilerin karşılaştığı engellerin çoğu toplumsal tutumlardan kaynaklanmaktadır (Kalaycı-Kırlıoğlu & Karakuş, 2018; Antonak & Livneh, 2000). Engelli bireylerin sosyal içermelerinin sağlanması, toplumla bütünleşmeleri ve sosyal yaşama aktif bir şekilde katılım sağlamaları, engelli bireylere yönelik toplumun olumlu tutumuyla yakından ilişkilidir (Nabors & Keyes, 1995; Sarı vd., 2021). Toplumsal tutumların olumlu olması, sosyal içermeyi kolaylaştırabilir (Wright, 1983). Engellilere yönelik sosyal tutumlar, onları tam olarak anlayamama, belirsizlik korkusu veya sosyal öğrenme yoluyla diğer

insanlardan edinilen düşünce kalıpları ile şekillenebilmektedir (Yelpaze & Türküm, 2018). Engelli bireylere yönelik olumlu tutumların toplumsal bütünleşmeyi, etkileşimi ve etkili iletişim becerilerini olumlu etkileyeceği düşünülmektedir (Nabors & Keyes, 1995; Sarı vd., 2021). Engelliliğin aile, arkadaşlar ve potansiyel işverenlerin negatif tutumları, toplumsal içermeyi ciddi şekilde engelleyebilir (Vilchinsky & Findler, 2004). Önyargılar ve inançlar; eğitim, sağlık hizmetleri, istihdam ve sosyal katılımın önündeki engelleri oluşturmaktadır. Örneğin, okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, okuldaki akranlarının ve hatta engelli bireyin aile üyelerinin olumsuz tutumları nedeniyle engelli çocukların normal okullara dâhil edilmeleri zorlaşmaktadır. İşverenlerin, engelli bireylerin engelli olmayanlara kıyasla daha az üretken olduklarına dair ön yargıları ve çalışma düzenlemelerinde mevcut düzenlemelere ilişkin bilgisizlik, engelli bireylerin istihdam fırsatlarına adil erişimi sınırlandırmaktadır (World Health Organization & The World Bank, 2011). Engelli bir kişiyle karşılaştığında çoğu insan, kendi bedensel bütünlük algısı açısından kaygı ve tehdit hissedebilmektedir. Engellilere yönelik genel sosyal tutum üzerine yapılan bir araştırma, insanların engelliler hakkında güzel şeyler söylediğini ancak sözel olmayan duygularının çoğunlukla reddedici olduğunu ortaya koymuştur (Daruwalla & Darcy, 2008; Yelpaze & Türküm, 2018).

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Örneklemi ve Ölçüm Araçları

Araştırma Çalışmanın amacı, sosyal hizmet eğitimi alan ve almayan genç bireylerin engellilere yönelik tutumlarında farklılık olup olmadığı araştırmaktır. Bu çalışma, etik kurul izni (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Etik Kurulu Toplantı Tarihi: 06.04.2022 Çarşamba, Toplantı No:2022/4 Karar No: GO 2022/616) alındıktan sonra 06.04.2022-02.07.2022 tarihleri arasında yürütülmüştür. Tanımlayıcı ve kesitsel tipteki çalışmanın evreni; Burdur, Isparta ve Antalya İllerinde yaşamakta olan sosyal hizmetlerle ilgili eğitim alan ve bu eğitimi almayan farklı eğitim düzeylerine sahip gençlerden oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan sosyal çalışmacılar, psikologlar, pedagoglar, çocuk gelişimi uzmanları, çocuk psikolojisi uzmanları, okul öncesi eğitim uzmanları, psikolojik danışmanlık ve rehabilitasyon eğitimi alanlar, yaşlı bakımı mezunları, sosyologlar; sosyal hizmetlerle ilgili eğitim alan gençler olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal hizmet eğitiminde; engelli, yaşlı, çocuk, kadın, eski hükümlü, işsiz vb., dezavantajlı gruplara sosyal hizmet uyguma becerisi ve iletişim dersleri verilmektedir. Sosyal Hizmet eğitimi alan bireylerin; insanlarla iletişimlerinin güçlü olması, hoşgörülü olmaları,

farklılıkları önemsemeleri, dayanışmacı olmaları, İnsan haklarının bilincinde olmaları, sosyal adaleti önemsemeleri ve dezavantajlı gruplara yönelik tutumlarının olumlu olması beklenmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB), gençlik politikalarını, 14-29 yaş aralığındaki bireyleri kapsayacak şekilde uygulamaktadır (T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2013). GSB' nin belirlediği yaş grubu referans alınmak suretiyle, örneklem; çevrimiçi olarak ankete katılan; Burdur, Isparta ve Antalya İllerinde yaşamakta olan, kartopu yöntemiyle ulaşılan 14-29 yaş aralığındaki 385 genç bireylerden oluşmaktadır.

Araştırmanın verilerini elde etmek için çevrimiçi anket formu kullanılmıştır. Anket formunda ise; araştırmacılar tarafından düzenlenen sosyo-demografik bilgilerle birlikte Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği (Adaptation and Validation of Turkey Version of Multidimensional Attitudes toward Persons with Disabilities) kullanılmıştır. Uygulanan EYÇBTÖ'de her bir maddenin en yüksek puanı 5, en düşük puanı ise 1'dir. Ölçekten toplam alınabilecek en az puan 34, fazla puan ise 170'dir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması engelli bireylere yönelik tutumun olumlu olduğunu işaret etmektedir

Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği (EYÇBTÖ); Findler, Vilchinsky ve Werner (2007) tarafından geliştirilen, orijinal dili ingilizce olan "The multidimensional attitudes scale toward persons with disabilities (MAS) : Construction and validation", Yelpaze ve Türküm (2018) tarafından Türkçe'ye uyarlanıp güvenirlik ve geçerlik bakımından değerlendirilmiştir. EYÇBTÖ, duygu (14 soru), düşünce (9 Soru) ve davranış (8 Soru) olmak üzere toplam 31 maddeden ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Katılımcılar, ölçeğin maddelerini beşli Likert Ölçeği (1=Hiç, 5=Çok Fazla) yardımıyla değerlendirmişlerdir. EYÇBTÖ'nün bütünü ve alt boyutları bakımından faktör yapısı, benzer ölçek geçerliliği, iç tutarlılığı, ayırt edici geçerlilik ve test-tekrar test güvenirliği çalışmaları Yelpaze ve Türküm (2018) tarafından yapılmıştır. Yelpaze ve Türküm (2018), EYÇBTÖ'ün bütün ölçeğin Cronbach Alfa değerlerini, 0.90; Duygu alt boyutunun Cronbach Alfa değerlerini, 0.88; Düşünce alt boyutunun Cronbach Alfa değerlerini, 0.89; Davranış alt boyutu Cronbach Alfa değeri ise; 0.84 olarak bulmuşlardır. Doğrulayıcı faktör analizinde "Duygu", "Düşünce" ve "Davranış" olmak üzere üç faktörlü yapı teyit edilmiş, fakat; madde-toplam korelasyonu değerleri sebebiyle üç maddeyi ölçme aracından çıkarmışlardır ($X^2/df = 1.55$, $RMSEA = 0.05$, $CFI = 0.91$, $IFI = 0.91$ ve $GFI = 0.80$). "Adaptation and Validation of Turkey Version of Multidimensional Attitudes toward Persons with Disabilities" in 31 maddeden oluşan Türkçe versiyonu, engelli bireylere yönelik tutumun % 49.19'unu açıklama yeterliliğindedir (Yelpaze & Türküm, 2018).

Duygusal bileşen, bir tutumun duygusal kısmını temsil etmektedir. Bilişsel bileşen; inançlar, fikirler ve görüşler anlamına gelmektedir. Davranışsal bileşen ise; bireyin özne ile etkileşime girmedi istekli olup olmadığını ve özne ile etkileşime nasıl geçeceğini açıklamaktadır (Sarı vd., 2021).

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada, aşağıdaki hipotezlerinin doğruluğu test edilecektir.

H1: Sosyal Hizmetle ilgili eğitim almış gençlerin sosyal hizmetle ilgili eğitim almayan gençlere göre engelli bireylere yönelik tutumlarında farklılık mevcuttur.

H2: Katılımcıların engelli bireylere yönelik tutumlarında cinsiyet değişkenine göre farklılık mevcuttur.

H3: Katılımcıların engelli bireylere yönelik tutumlarında yaş grubu değişkenine göre farklılık vardır.

3.3. Araştırmada Varsayımlar ve Kısıtlılıklar

Katılımcıların soruları anladıkları ve sorulara içtenlikle cevap verdikleri varsayılmaktadır. Bu çalışmanın sınırlılıklarından biri açık uçlu sorulara yanıt verilmemesi, verilerin anket sorularıyla sınırlı olmasıdır. Ölçme aracında, açık uçlu sorulara yer verilmesi çalışmaya katılan gençlerin engelli bireylere yönelik tutum düzeylerini etkileyen farklı fikirlerini ortaya çıkarabilirdi. Ayrıca; anket formunda araştırmaya katılanların engelli bir yakını olma durumunu belirlemeye yönelik soruya yer verilmemiş olması; bu faktörün engelli bireylere yönelik tutumu etkileyip etkilemediğinin incelenmesini sınırlamaktadır. Bunun yanında; iletişim becerisinin ve kültürel boyutların (toplulukçu ve bireyci kültür boyutu) engelli bireylere yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik sorulara yer verilmemiş olması da diğer kısıtlarıdır. Bu çalışmanın evrenini genç yaştaki bireyler oluşturmaktadır. Yaşlı ya orta yaştaki bireyler gibi farklı yaş gruplarının tutumlarının ölçülmemiş olması yine kısıtlar arasında yer almaktadır.

3.4. İstatistiksel Analizler

Araştırma için elde edilen verilerin analiz edilmesinde SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Ölçek puanlarına ilk olarak Güvenilirlik analizi uygulanmış ve ölçek boyutlarına ilişkin Cronbach's Alpha iç tutarlık katsayıları duygu boyutu (,814), düşünce boyutu (,902),

davranış boyutu (,879) ve ölçeğin toplamı (,847) için yüksek güvenilirlik düzeyinde bulunmuştur. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek için One Sample Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış ve ölçek verilerinin normal dağılıma uygun olmadığı saptanmıştır ($p<0,05$). Bu sebeple de non-parametrik analizler kullanılmıştır. Ölçek puanlarının cinsiyet ve sosyal hizmetle ilgili eğitim alma durumuna göre karşılaştırılmasında Mann Whitney U analizi, yaş gruplarına ve eğitim durumlarına göre karşılaştırılmasında Kruskal Wallis H analizi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin frekans ve yüzdelik dağılımları

Değişken	Alt değişken	F	%
Cinsiyet	Kadın	274	71,2
	Erkek	111	28,8
Yaş grubu	14-18	31	8,1
	19-23	252	65,5
	24-29	102	26,5
Eğitim durumu	İlköğretim	18	4,7
	Lise	72	18,7
	Ön lisans	166	43,1
	Lisans	129	33,5
Sosyal hizmetle ilgili eğitim aldı mı?	Evet	175	45,5
	Hayır	210	54,5

Araştırmaya katılanların %71,2'si kadın, %28,8'i erkek, %8,1'i 14-18 yaş grubunda, %65,5'i 19-23 yaş grubunda, %26,5'i 24-29 yaş grubunda, %4,7'si ilköğretim mezunu, %18,7'si lise mezunu, %43,1'i ön lisans mezunu, %35,5'i lisans mezunudur. Araştırmaya katılanların %45,'i sosyal hizmetle ilgili eğitim almış, %54,52'si sosyal hizmetle ilgili eğitim almamıştır.

Tablo 2. Engellilere yönelik çok boyutlu tutum ölçeği puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Ölçek boyutları	Ölçek puan aralığı	X	SS
Duygu	14-70	44,07	10,67
Düşünce	9-45	36,04	7,54
Davranış	8-40	32,59	7,06
Toplam tutum	31-155	112,70	16,76

Araştırmaya katılanların engellilere yönelik duygu tutum düzeyinin orta seviyede olduğu, düşünce ve davranış tutum düzeyinin yükseğe yakın olduğu, toplam tutum düzeyinin ise orta düzeyin üzerinde olduğu saptanmıştır.

Tablo 3. Engellilere yönelik çok boyutlu tutum ölçeği puanlarının cinsiyet değişkeni açısından karşılaştırılmasına ilişkin Mann Whitney U analizi

Ölçek boyutları	Cinsiyet	N	X	SS	U	p
Duygu	Kadın	274	43,21	10,55	12828,5	,016
	Erkek	111	46,19	10,70		
Düşünce	Kadın	274	36,97	6,85	11921,5	,001
	Erkek	111	33,73	8,64		
Davranış	Kadın	274	33,58	6,15	11810,0	,001
	Erkek	111	30,16	8,48		
Toplam tutum	Kadın	274	113,77	15,60	13141,0	,037
	Erkek	111	110,08	19,14		

Tablo 3 incelendiğinde, kadın katılımcıların engellilere yönelik düşünce, davranış ve toplam tutum düzeyinin erkek katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p<0,05$), erkek katılımcıların ise duygu tutum düzeyinin kadın katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p<0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 4. Engellilere yönelik çok boyutlu tutum ölçeği puanlarının yaş grubu değişkeni açısından karşılaştırılmasına ilişkin Kruskal Wallis H analizi

Ölçek Boyutları	Yaş grubu	N	X	SS	χ^2	p	Gruplar arası farklar
Duygu	14-18	31	42,10	10,22	2,0	,367	-
	19-23	252	43,95	10,84			
	24-29	102	44,96	10,37			
Düşünce	14-18	31	34,74	7,76	6,3	,043	2>3
	19-23	252	36,92	6,75			
	24-29	102	34,25	8,92			
Davranış	14-18	31	32,45	5,97	8,2	,017	2>3
	19-23	252	33,38	6,45			
	24-29	102	30,70	8,39			
Toplam Tutum	14-18	31	109,29	15,50	4,6	,098	-
	19-23	252	114,25	16,38			
	24-29	102	109,91	17,67			

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılanların yaş gruplarına göre engellilere yönelik duygu ve toplam tutum düzeyinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>0,05$) saptanmıştır. Düşünce ve davranış tutumunda ise; 19-23 yaş grubundaki katılımcıların tutum düzeyinin 24-29 yaş grubundaki katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p<0,05$) saptanmıştır.

Tablo 5. Engellilere yönelik çok boyutlu tutum ölçeği puanlarının eğitim durumu değişkeni açısından karşılaştırılmasına ilişkin Kruskal Wallis H analizi

Ölçek Boyutları	Eğitim Durumu	N	X	SS	χ^2	p	Gruplar Arası Farklar
Duygu	İlköğretim	18	45,33	11,54	4,3	,235	-
	Lise	72	43,46	10,34			
	Ön lisans	166	42,98	11,18			
	Lisans	129	45,64	9,95			
Düşünce	İlköğretim	18	31,94	8,74	19,4	,000	1<3, 1<4, 2<3, 2<4
	Lise	72	32,24	9,97			
	Ön lisans	166	37,72	6,13			
	Lisans	129	36,57	6,52			
Davranış	İlköğretim	18	27,28	9,12	27,6	,000	1<3, 1<4, 2<3, 2<4, 3>4
	Lise	72	29,35	8,79			
	Ön lisans	166	34,40	5,64			
	Lisans	129	32,83	6,37			
Toplam Tutum	İlköğretim	18	104,56	17,80	23,4	,000	1<3, 1<4, 2<3, 2<4
	Lise	72	105,04	16,86			
	Ön lisans	166	115,10	15,91			
	Lisans	129	115,04	16,15			

Tablo 5 incelendiğinde, araştırmaya katılanların eğitim durumlarına göre engellilere yönelik duygu tutum düzeyinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>0,05$), düşünce, davranış ve toplam tutum düzeylerinin ise eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p<0,05$) görülmektedir. Düşünce, davranış ve toplam tutumda ön lisans ve lisans mezunu olan katılımcıların tutum düzeyinin ilköğretim ve lise mezunu olan katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p<0,05$), ayrıca ön lisans mezunu olan katılımcıların davranış tutum düzeyinin lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p<0,05$) saptanmıştır.

Tablo 6. Engellilere yönelik çok boyutlu tutum ölçeği puanlarının sosyal hizmetle ilgili eğitim alma durumu değişkeni açısından karşılaştırılmasına ilişkin Mann Whitney U analizi

Ölçek Boyutları	Eğitim aldı mı?	N	X	SS	U	p
Duygu	Evet	175	43,50	10,91	17400,5	,370
	Hayır	210	44,54	10,47		
Düşünce	Evet	175	37,25	6,52	15824,5	,019
	Hayır	210	35,03	8,18		
Davranış	Evet	175	33,67	5,90	15975,0	,027
	Hayır	210	31,70	7,81		
Toplam Tutum	Evet	175	114,42	16,09	16424,5	,073
	Hayır	210	111,27	17,20		

Tablo 6 incelendiğinde, araştırmaya katılanların sosyal hizmetle ilgili eğitim almış olma durumlarına göre engellilere yönelik duygu ve toplam tutum düzeyinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($p>0,05$), ancak sosyal hizmetle ilgili eğitim almış olan katılımcıların düşünce ve davranış tutum düzeyinin eğitim almamış olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p<0,05$) saptanmıştır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

“Sosyal Hizmetle ilgili eğitim almış gençlerin sosyal hizmetle ilgili eğitim almayan gençlere göre engelli bireylere yönelik tutumlarında farklılık mevcuttur” hipotezi test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda; sosyal hizmetle ilgili eğitim almış olan katılımcıların engellilere yönelik olarak tutumun; düşünce ve davranış boyutlarında olumlu tutum düzeylerinin eğitim almamış olan katılımcılardan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ancak duygu boyutunda farklılık olmadığı saptanmıştır. Sosyal Hizmetle ilgili eğitimlerde, eğitim alanların engelli bireylerle etkileşimde bulunmalarının engelli bireylere yönelik tutumlarının duygu boyutunu olumlu etkileyeceği düşünülmektedir. Sosyal Hizmetle ilgili eğitimlerin, engelli bireylere yönelik eleştirel düşünme ve analiz süreçlerini içermesi gerektiği düşünülmektedir. Sarı ve diğerleri (2021) tarafından EYÇBTÖ kullanılarak yapılan çalışmada, öğrencilerin özel eğitim ile ilgili ders alma durumuna göre engellilere yönelik tutumları da incelenmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının duygu ve davranış alt boyutlarında, özel eğitim dersi alan öğrencilerle almayan öğrenciler kıyaslandığında; aralarında herhangi bir farklılık olmadığını saptamışlardır. Ancak düşünce alt boyutunda ise; özel eğitim dersi alan öğrencilerin almayan öğrencilere kıyasla daha olumlu tutuma sahip olduklarını tespit etmişlerdir.

Keklicek ve Ünsar (2021) tarafından EYÇBTÖ kullanılarak yapılan çalışmada; üniversite öğrencilerinde sağlık eğitimi alma durumunun engelli bireylere yönelik tutumları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Keklicek ve Ünsar (2021), söz konusu çalışmada; engelli bireylere yönelik pozitif tutumun sağlık alanında okumak, kadın olmak ve ön lisans bölümlerinde eğitim görmekten kaynaklandığını, lisans düzeyinde eğitim almakta olan erkek öğrencilerde öfke duygusunun çalışmaya katılan diğer gruplara kıyasla daha belirgin olduğunu tespit etmişlerdir. Engelli bireylere yönelik pozitif tutumun sağlık alanında eğitim görmekte olanlarda belirgin olması; aldıkları eğitim geçmişlerinde etik, toplumsal değerler ve hümanizm gibi kavramlara daha fazla vurgu yapılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Horner Johnson ve diğerleri (2002) yaptıkları çalışma buna örnek niteliğinde olup sosyal hizmet veya

psikoloji bölümlerinde okuyan öğrencilerin engellilere karşı daha olumlu bir tutuma sahip olduklarını bulmuşlardır.

“Katılımcıların engelli bireylere yönelik tutumlarında cinsiyet değişkenine göre farklılık mevcuttur” hipotezi test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda; kadın katılımcıların engellilere yönelik düşünce, davranış ve toplam tutum düzeyinin erkek katılımcılardan daha yüksek olduğu, erkek katılımcıların ise duygu tutum düzeyinin kadın katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Findler ve diğerleri (2007)’nin yaptıkları çalışmada; kadınların erkeklere göre daha olumlu davranışsal tutumlara sahip olduğu saptanmıştır. Yelpaze ve Türküm (2018)’e göre; engelli bireylere yönelik pozitif tutumun kadınlarda daha belirgin olması; erkeklere kıyasla daha hayırsever, hassas, koruyucu ve duyarlı olmaları beklendiğinden toplumdaki belirlenmiş rollerine atfedilebilir. Sağlık alanında eğitim görenlerin akademik geçmişlerinde etik, toplumsal değerler ve hümanizm gibi kavramlara daha fazla vurgu yapılması, bu eğitimi alanların engelli bireylere yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir (T.C. Başbakanlık Engelliler İdaresi Başkanlığı, 2009).

“Katılımcıların engelli bireylere yönelik tutumlarında yaş grubu değişkenine göre farklılık vardır” hipotezi test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda; engellilere yönelik duygu ve toplam tutum düzeyinin farklılık saptanmamıştır. Ancak, düşünce ve davranış tutumunda 19-23 yaş grubundaki katılımcıların tutum düzeyinin 24-29 yaş grubundaki katılımcılardan daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Engellilere yönelik tutum konusunda yapılacak araştırmalarda; iletişim becerisinin ve kültürel boyutların (toplulukçu ve bireyci kültür boyut) engelli bireylere yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik sorulara yer verilmesinin araştırmaya değer katacağı düşünülmektedir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş ile çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Antonak, R. F., & Livneh, H. (2000). Measurement of attitudes towards persons with disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 22, 211-224.

- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA). (2009). *Toplum özürüllüğü nasıl anlıyor?* Ankara.
- Daruwalla, P., & Darcy, D. (2005). Personal and societal attitudes to disability. *Annals of Tourism Research*, 32(3), 549-570.
- Ercan, F. Z., Kırlioğlu, M., & Kalaycı Kırlioğlu, H. İ. (2019). Engelli çocuğa sahip ailelerin bu durumu kabulleniş süreçleri ve bu duruma dair görüşleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (44), 597-627.
- Ercan, F. Z., Kırlioğlu, M., & Kırlioğlu, H. İ. K. (2018). Sistem yaklaşımı çerçevesinde çok engelli çocukların yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri. İçinde T. Tapur, S. Avşaroğlu, E. Arslan, & M. Kılınç (Eds.), *Sosyal ve beşeri bilimler araştırmaları 2018* (ss. 90-100). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Findler, L., Vilchinsky, N., & Werner, S. (2007). The multidimensional attitudes scale toward persons with disabilities (MAS): Construction and validation. *Rehabil Couns Bull*, 50, 166-176.
- Girgin-Aykanat, B. & Balcı, S. (2015). Fiziksel engelli çocuk ve ailesinin evde bakım gereksinimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 305-317.
- Horner-Johnson, W., Keys, C., Henry, D., Yamaki, K., Oi, F., Watanabe, K., & Shimada, H. (2002). Attitudes of Japanese students toward people with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(5), 365-378.
- Kalaycı Kırlioğlu, H. İ., & Karakuş, Ö. (2015). Türkiye’de zihinsel engelliler özelinde engelli bireylerin karşılaştıkları sorun alanları. *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(6), 77-86.
- Kalaycı Kırlioğlu, H. İ., & Karakuş, Ö. (2018). Evaluation of mentally disabled individuals participation to social life. *International Journal of Research in Social Sciences*, 8(7), 158-167.
- Kalaycı Kırlioğlu, H. İ., & Karakuş, Ö. (2020). Reflection of the perceptions of university students with disabilities who get service from department of disabled students on their disabilities to education experiences. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1153-1175.
- Kalaycı Kırlioğlu, H. İ., & Kırlioğlu, M. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının engelliliğe ilişkin tutumları ölçeğinin Türkiye’ye uyarlanması geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 771-786.
- Kalaycı-Kırlioğlu, M. (2020). Engellilik ve sosyal politika. İçinde D. Başer (Ed.), *Sosyal politika ve sosyal hizmet* (ss. 245-274). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karakuş, Ö., Kalaycı Kırlioğlu, H. İ., Kırlioğlu, M., & Başer, D. (2017). Üniversitelerde engelli öğrencilerin eğitim alanında karşılaştıkları sorunlar Selçuk üniversitesi örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 14(3), 2577-2589.
- Keklicek, İ., & Ünsar, A. (2021). Üniversite düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi: Sağlık alanında eğitim görmemişlerin pozitif bir etkisi var mıdır? Bir gözlemsel çalışma. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(3), 149-157.
- Nabors, L., & L. Keyes. (1995). Preschoolers’ reasons for accepting peers with and without disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 7, 335-355. doi: 10.1007/BF02578435.
- Sarı, H., Yılmaz, E., Aslan Bağcı, Ö., & Hatice Gökdağ, H. (2021). Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları ile iletişim becerileri arasındaki ilişki. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 57-73.
- Sevinç, İ., & Çay, Ö. G. M. (2017). Fiziksel engelli bireylerin üniversite eğitimi sırasında karşılaştıkları sorunlar (Akdeniz üniversitesi örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (13), 219-238.
- T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2013). *Ulusal gençlik ve spor politikası belgesi*. Ankara: T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni*. Erişim tarihi: 30.06.2022. https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf

Vilchinsky, N., & Findler, L. (2004). Attitudes towards Israel's equal rights for people with disabilities law: A multi-perspective approach. *Rehabilitation Psychology*, 49, 309-316.

WHO. (2021). Erişim tarihi: 29.04.2022, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>

World Health Organization & The World Bank. (2011). World report on disability. Geneva: World Health Organization. Erişim tarihi: 30.04.2022, <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>

Wright, B. A. (1983). *Physical disability: A psychosocial approach*. New York: Harper & Row.

Yelpaze, İ., & Türküm, A. (2018). Adaptation and validation of Turkey version of multidimensional attitudes toward persons with disabilities. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 167-187. doi: 10.26466/opus.377906

Uzun-Kısa Süreli Bellek Ağı Kullanarak Hisse Senedi Fiyatı Tahmini

Mahmut TOKMAK^{1*}

¹ Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Zeliha Tolunay School of Applied Technology and Management, Department of Management Information Systems, Burdur, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 18.08.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 20.09.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1164099
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Finansal sistemin en önemli işlemlerden biri hisse senedi alım satımlarıdır. Hisse senedi fiyat verileri finansal zaman serisi olarak ele alınmaktadır. Zaman serisi analizleri kullanılarak yapılan hisse senedi fiyat tahminleri, borsaya kote olmuş hisse senetlerinin gelecekteki değerini belirleme faaliyetidir. Hisse senedinin fiyatını doğru tahmin etmek, yatırımcıların alacağı kararlarda risk faktörünü azaltmaktadır. Bu yüzden yatırımcı için önem arz eden bir konudur. Ancak hisse senedi fiyatını etkileyen birçok değişken olduğu için, tahmin etmesi oldukça karmaşık bir süreçtir. Makine öğrenme yöntemleri özellikle de derin öğrenme algoritmaları birçok alanda olduğu gibi finans alanında da tahminlemede sıkça kullanılmaktadır. Bu çalışmada, derin öğrenme yöntemlerinden olan Uzun-Kısa Süreli Bellek ağları kullanarak hisse senedi fiyatı tahmini yapılmıştır. Borsa İstanbul, Teknoloji Endeksi kapsamındaki dört hisse senedi belirlenerek 2012-2022 yılları arasında 2578 günlük bir veri seti oluşturulmuş ve kurulan model ile eğitim ve test işlemi gerçekleştirilmiştir. Test işlemi sonucunda tutarlı ve gerçeğe yakın tahminler elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Derin Öğrenme, Uzun-Kısa Süreli Bellek Ağı, Hisse Senedi Fiyatı Tahmini.

Stock Price Prediction Using Long-Short-Term Memory Network

ABSTRACT

One of the most important transactions of the financial system is stock trading. Stock price data is handle as a financial time series. Stock price predictions using time series analysis are the

activity of determining the future value of stocks listed on the stock market. Predicting the price of the stock correctly reduces the risk factor in the decisions to be taken by the investors. Therefore, it is an important issue for the investor. However, because there are many variables that affect the stock price, it is a very complex process to predict. Machine learning methods, especially deep learning algorithms, are frequently used in prediction in the field of finance, as in many other fields. In this study, stock price prediction was made using Long-Short-Term Memory networks, which is one of the deep learning methods. Four stocks within the scope of Borsa İstanbul Technology Index were determined and a 2578-day data set was created between 2012 and 2022, and training and testing was carried out with the established model. As a result of the test process, consistent and realistic predictions were obtained.

Keywords: Deep Learning, Long-Short-Term Memory Network, Stock Price Prediction.

1. GİRİŞ

Son yıllarda, hızlı ekonomik gelişme ile birlikte finansal faaliyetlerin sayısı giderek artmakta ve daha karmaşık hale gelmektedir. Finansal veriler, özellikle hisse senedi endeksi verileri, genellikle birden fazla faktörden etkilenen bir zaman serisi olarak ele alınmaktadır. Bu faktörler genel olarak makro ve mikro tipte faktörler olarak sınıflandırılabilir. Bunlar piyasayı uzun vadeli bir ölçekte etkileyen makro faktörler (ekonomik politikalar veya ulusal gayri safi yurtiçi hasıla vb.) ve piyasayı mikro ölçekte etkileyen mikro değişkenlerdir (rastgele olaylar, yatırımcıların mantıksız duygusal dalgalanmaları ve piyasa söylentileri vb.) (Yu & Yan, 2020).

Birçok faktörün etkili olduğu hisse senedi piyasası, dinamik, öngörülemeyen ve doğası gereği doğrusal olmayan bir piyasa olarak nitelendirilir (Sezer vd., 2020). Dinamik bir sistem olan finansal piyasalarda makro ve mikro faktörler analiz edilerek kararlar alınabilir. Ancak bu faktörler sıklıkla değiştiği için tüm makro ve mikro faktörleri toplamak ve bunların etkilerinin boyutlarını belirlemek neredeyse imkansızdır. Bu nedenle, finansal zaman serisi tahmini, genellikle zaman serileri ve makine öğrenimi ile ilgili literatürde zor araştırma alanlarından biri olarak görülmektedir (Yu & Yan, 2020).

Zaman serisi uygulamaları; elektrik sinyali analizi, dil işleme, konuşma tanıma, trafik analizi, hava tahmini, rüzgar hızı tahmini, kirlilik tahmini, işsizlik oranı analizi, enflasyon dinamikleri analizi ve diğerleri gibi birçok alanda geniş bir uygulama yelpazesine sahiptir (Althelaya vd., 2018; Wang vd., 2016). Temel anlamda bir zaman serisi, belirli bir zaman

periyodu boyunca kronolojik sırada düzenli aralıklarla herhangi bir ölçüm veya gözlem dizisidir. Zaman serilerinin analizi, veri modellerini karakterize etmek ve modellemek için istatistiksel teknikleri içerir. Sıralı verileri modellemek için yaygın stokastik modeller bulunmaktadır. Bunlardan en öne çıkanları Otoregresif (AR), Otoregresif Hareketli Ortalama (ARMA) ve Otoregresif Entegre Hareketli Ortalama (ARIMA) modelleridir (Althelaya vd., 2018; Siami-Namini vd., 2018).

Finans sektörü, finansal zaman serisi verileri kullanarak yapılan, tahminlemeye yönelik yöntemlerle her zaman ilgilenmiştir. Klasik zaman serisi tahmin tekniklerinden nispeten daha iyi performansa sahip makine öğrenme modelleri üzerine çok sayıda çalışma yayınlanmıştır (Sezer vd., 2020). Günümüzde, hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek için teknik veya temel analize dayalı gelişmiş akıllı teknikler kullanılmaktadır. Özellikle borsa analizi için veri boyutunun çok büyük ve aynı zamanda doğrusal olmadığı düşünüldüğünde bu veri çeşitliliği ile başa çıkmak için, büyük veri setindeki gizli kalıpları ve karmaşık ilişkileri tanımlayabilen verimli modellere ihtiyaç vardır. Bu alandaki makine öğrenimi tekniklerinin, geçmiş yöntemlere kıyasla verimliliği %60-86 oranında artırdığı çalışmalarda gösterilmiştir (Vijh vd., 2020). Bunun yanı sıra, otomatik elektronik ticaret sistemlerinin yaygın olarak uygulanması, daha yüksek verim için artan taleple birleştiğinde, araştırmacıları ve uygulayıcıları daha iyi modeller uygulamak için çalışmaya devam etmeye zorlamaktadır. Bu nedenle, finans ve hesaplamalı zeka literatürüne yeni yayınlar ve uygulamalar eklemeye devam etmektedir (Sezer vd., 2020) .

Bu alandaki önceki çalışmaların çoğu, hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek için doğrusal regresyon (Gururaj vd., 2019; Morris vd., 2018; Panwar vd., 2021), Rastgele Yürüme Teorisi (RWT) (Aggarwal, 2018; Daver vd., 2013), Hareketli Ortalama Yakınsama / Iraksama (MACD) (Ahmar, 2019; M'ng, 2018), Otoregresif Hareketli Ortalama (ARMA) (Chopra, 2019; Saxena vd., 2018; Singh vd., 2021), Otoregresif Entegre Hareketli Ortalama (ARIMA) (Almasarweh & Alwadi, 2018; Madhuri vd., 2020; Singh vd., 2021) gibi klasik algoritmalar kullanmışlardır. Son çalışmalar, borsa tahminini makine öğrenimi kullanılarak geliştirilebileceğini göstermektedir. Destek Vektör Makinesi (Gururaj vd., 2019; Panwar vd., 2021; Reddy vd., 2020), Rastgele Orman (Elagamy vd., 2018; Nti vd., 2019; Polamuri vd., 2019; Vijh vd., 2020) [10], Yapay Sinir Ağı (H. Hu vd., 2018; Moghaddam vd., 2016; Vijh vd., 2020), Evrimsel Sinir Ağı , Tekrarlayan Sinir Ağı ve Uzun Kısa Süreli Bellek (LSTM) gibi derin sinir ağları da umut verici sonuçlar sergilemişlerdir (Hossain vd., 2018; Z. Hu vd., 2021;

Mehtab & Sen, 2019, 2020; Mehtab vd., 2020; Rezaei vd., 2021; Sunny vd., 2020; Vijh vd., 2020).

Bu çalışmada, öngörülemeyen finansal zaman serilerinin tahminlemesine yönelik, derin öğrenme tekniklerinden olan yeni bir LSTM ağı önerilmiştir. Dünyadaki ülkeler ekonomik gücünü artırma noktasında ileri teknoloji ürünlerinin üretimine ve üretim esnasında bu teknolojiyi kullanmaya odaklanmıştır. Teknolojinin ülke ekonomisinin büyümesine ve üretkenliğine etkisinin olduğu ifade edilmiştir (Kanat, 2018). Bu nedenle de çalışma kapsamındaki örnek hisse senetleri Borsa İstanbul (BIST) Teknoloji Endeksi (XUTEK) kapsamında belirlenmiştir. Elde edilen veri seti ile yapılan eğitim ve test sonuçları istatistiksel değerlendirme kriterleri ile değerlendirilmiştir.

2. MATERYAL VE METOD

2.1. Veri Seti

Tahminlemede kullanılan BIST XUTEK kapsamındaki Aselsan Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye ait ASELS, Alcatel Lucent Teletas Telekomünikasyon A.Ş. ye ait ALCTL, Karel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye ait KAREL, Netaş Telekomünikasyon A.Ş.'ye NETAS hisse senetleri rastgele olarak seçilmiştir. Çalışmada kullanılan firma hisse senetlerine ait veriler, 01.08.2012 tarihi ile 29.07.2022 tarihi aralığında olup, 2578 günlük veri içermektedir. Veri kümesinde yer alan hisse senetlerine ilişkin veriler, Yahoo Finans sitesinden elde edilmiştir ("Yahoo Finance", 2022). BIST100 ve Türk lirası/Amerikan doları endekslerine ait veriler tahmin başarısını artırmak amacıyla veri setine dahil edilmiş ve her bir ele alınan hisse senedine ait veriler ayrı ayrı eğitim ve teste tabi tutulmuştur.

Veri setini 0-1 aralığına dönüştürmek amacıyla Eşitlik (1)'de verilen normalizasyon işlemi uygulanmıştır (İleri vd., 2020). Normalizasyon işlemi Python programlama dili, sklearn kütüphanesinden MinMaxScaler fonksiyonu kullanılarak yapılmıştır.

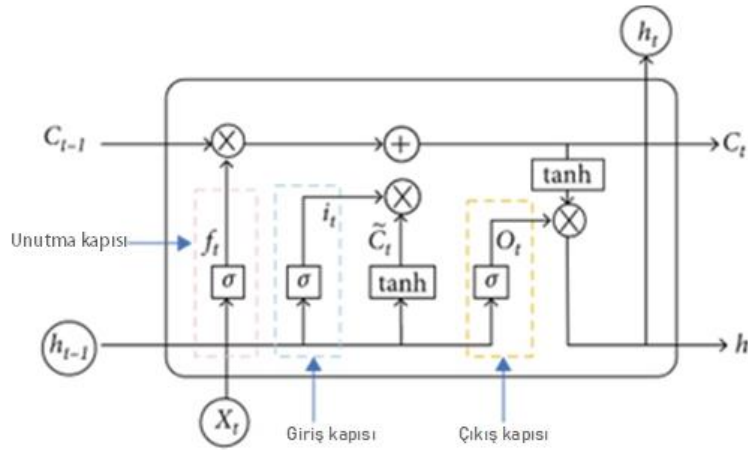
$$z = \frac{x - \min(x)}{\max(x) - \min(x)} \quad (1)$$

2.2. Tekrarlayan Sinir Ağı ve Uzun-Kısa Süreli Bellek Ağı

Tekrarlayan sinir ağı (TSA), ileri beslemeli sinir ağının bir varyasyonudur. İleri beslemeli sinir ağı, her katmanın nöronlardan oluştuğu ve katmanlar arasındaki tüm bağlantıların aynı yönü izlediği, birbiri üzerine yığılmış katmanlardan oluşur. TSA, her bir

düğümün (nöron) kendi kendine bağlanmasıyla gerçekleştirilen döngüsel yapıyı sinir ağına getirmiştir. Kendi kendine bağlı nöronlar kullanılarak, geçmiş girdiler TSA tarafından 'hafızaya alınabilir' ve bu nedenle ağ çıkışını etkileyebilir (Fan vd., 2017; Naik & Mohan, 2019; Yang vd., 2021). TSA'da çıkarım süreci, ileri yayılma ile tamamlanan ileri beslemeli sinir ağına benzer. İleri beslemeli sinir eğitimi geri yayılım ile yapılır. TSA'larda eğitim ise zaman içinde geri yayılım mekanizması (backpropagation through time) ile yapılır (Fan vd., 2017). Ağırlıkların güncellenmesi kullanılan değer Gradyan olarak ifade edilir. TSA'lardaki her çıkıştaki Gradyan sadece o andaki katmana değil de bir önceki katmana da bağlıdır. Zaman aralıklarında geri yayılma sürekli olarak yenilenir ise gradyan sifıra yaklaştırmaya başlayabilir akabinde de zayıflayan Gradyan sorunu ortaya çıkabilmektedir. Benzer olarak Gradyanlar birden büyük olduğunda sonuç büyüyebilir ve patlayan Gradyan sorunu ortaya çıkabilmektedir (Metin & Karasulu, 2019).

LSTM derin öğrenme algoritması, TSA mimarisinin bahsedilen dezavantajlarının üstesinden gelmek için 1997 yılında Hochreiter ve Schmidhuber tarafından tanıtılan tekrarlayan bir sinir ağı olarak bilinir (Hochreiter & Schmidhuber, 1997). LSTM ve geleneksel TSA arasındaki fark, LSTM'deki her düğümün bir bellek hücresi olmasıdır. LSTM, önceki veri bilgilerini mevcut düğümlere bağlar. Her düğüm üç kapı içerir: giriş kapısı, unutma kapısı ve çıkış kapısı (Tsai vd., 2018).

Şekil 1. LSTM mimarisi

Kaynak: Lu vd., 2020

LSTM ağlarında öncelikle X_t ve h_{t-1} bilgileri giriş olarak kullanılır ve verilerin hangisinin silineceği kararlaştırılır. Bu işlemler, Eşitlik (2) kullanılarak unutma katmanında (f_t) yapılır ve sigmoid aktivasyon fonksiyonu kullanılır. Daha sonra yeni verilerin belirleneceği giriş katmanı devreye girer ve ilk olarak (i_t) veriler Eşitlik (3) kullanılarak sigmoid fonksiyonu

ile güncellenir. Daha sonra Eşitlik (4) ile yeni veriyi oluşturacak aday veri tanh fonksiyonu ile belirlenir. Yeni veri Eşitlik (5) ile oluşturulur. Son olarak, çıkış katmanında Eşitlik (6) ve Eşitlik (7) kullanılarak çıkış verileri elde edilir. Ağırlık parametreleri (W) ve bias parametreleri (b), gerçek değerler ile LSTM çıkış değerleri arasındaki farkı en aza indirecek şekilde ağ modeli tarafından öğrenilir (Xiao & Yin, 2019).

$$f_i = \sigma(W_f \cdot [h_{t-1}, x_t] + b_f) \quad (2)$$

$$i_t = \sigma(W_i \cdot [h_{t-1}, x_t] + b_i) \quad (3)$$

$$\tilde{C}_t = \tanh(W_C \cdot [h_{t-1}, x_t] + b_C) \quad (4)$$

$$C_t = f_t * C_{t-1} + i_t * \tilde{C} \quad (5)$$

$$o_t = \sigma(W_o \cdot [h_{t-1}, x_t] + b_o) \quad (6)$$

$$h_t = o_t * \tanh(C_t) \quad (7)$$

Çalışmada önerilen modelin tahmin performansını değerlendirmek için dört farklı istatistiksel değerlendirme kriteri kullanılmıştır. Bu kriterler; determinasyon katsayısı (R^2 veya R-squared) Eşitlik (8)'de, kök ortalama kare hata (Root Mean Square Error-RMSE) Eşitlik (9)'da, ortalama kare hata (Mean Square Error- MSE) Eşitlik (10)'da, Ortalama Mutlak Yüzde Hata (Mean Absolute Percent Error-MAPE) Eşitlik (11)'de verilmiştir (Chicco vd., 2021; Delavar vd., 2019; Liu vd., 2020).

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2} \quad (8)$$

$$RMSE = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}{n}} \quad (9)$$

$$MSE = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y})^2 \quad (10)$$

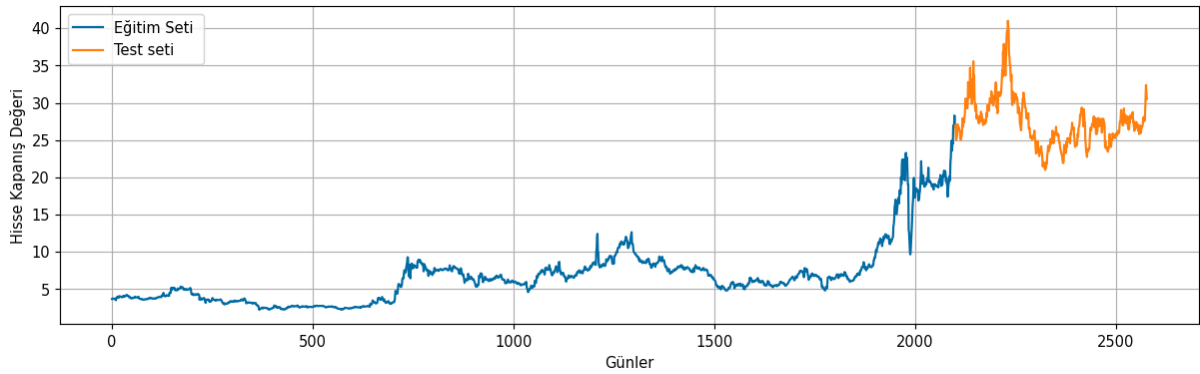
$$MAPE = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{|y_i - \hat{y}|}{y_i} * 100 \quad (11)$$

İstatistiksel değerlendirme kriterleri için kullanılan Eşitlik (8)-(11)'deki n örnek sayısını, y_i i . gözlemin gerçek değerini, \hat{y}_i i . gözlemin tahmini değerini ve \bar{y} gerçek gözlem değerlerinin ortalamasını temsil eder.

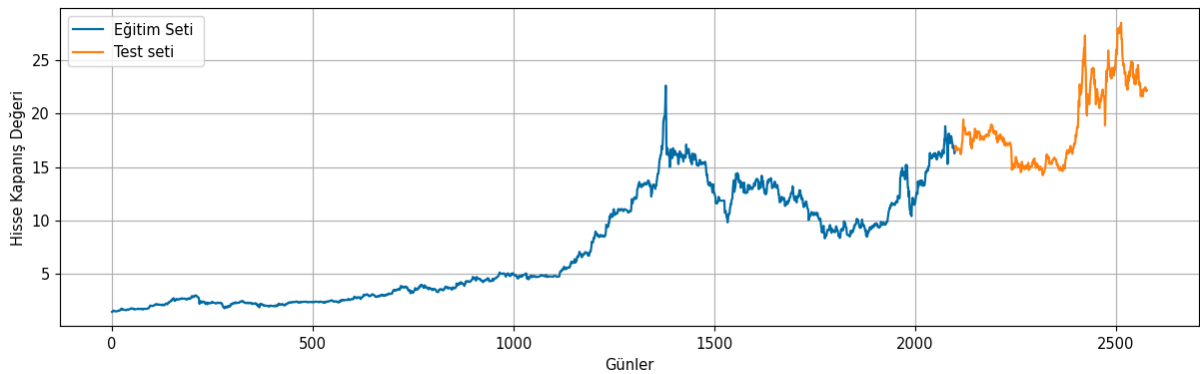
Önerilen LSTM modelinin eğitilmesi ve test edilmesi işlemleri için Google Colaboratory bulut sistemi kullanılmıştır. Bu sistem içerisinde birçok Python kütüphanesini

hazır olarak bulundurmakta ayrıca ücretsiz olarak hizmet vermektedir (“Google Colaboratory”, 2022). Colab platformunda Nvidia CUDA teknolojisi kullanılarak GPU desteği ile algoritmaların koşumu hızlandırılmıştır. Dosya yükleme, veri ön işleme, veri çerçevesinin ayarlanması vb. işlemlerde Python numpy, pandas, statistics, matplotlib.pyplot, seaborn kütüphaneleri kullanılmıştır. Önerilen LSTM mimarisi içinse Python Tensorflow Keras kütüphanesi kullanılmıştır. Kurulan LSTM ağı 3 katmandan oluşmakta ve her katmanda 80 nöron bulunmaktadır. dropout oranı 0.2, Loss parametresi Mean Square Error, optimizer parametresi adam, Epoch parametresi 100 olarak ayarlanmıştır.

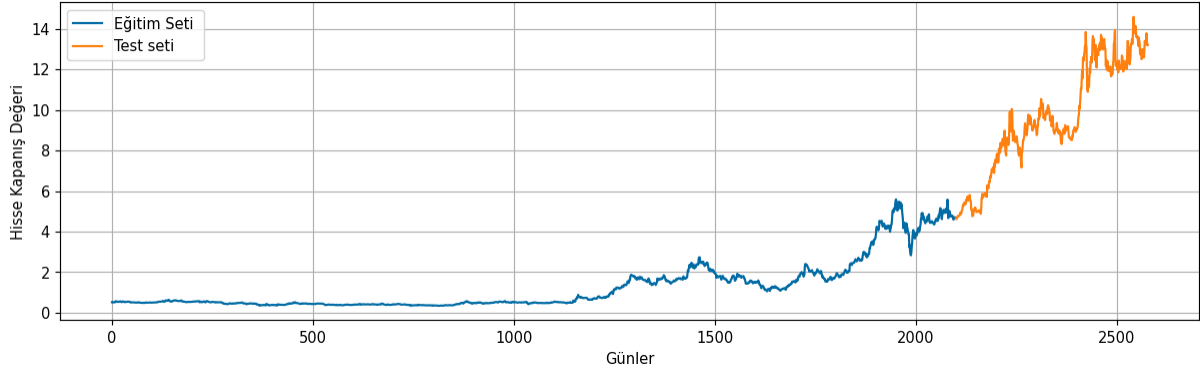
Önerilen modelde veri setinin %80’i eğitim ve %20’si test olmak üzere ayrılmıştır. ALCTL hisse senedine ait eğitim ve test verilerini içeren grafik Şekil 2’de, ASELS hisse senedine ait eğitim ve test verilerini içeren grafik Şekil 3’te, KAREL hisse senedine ait eğitim ve test verilerini içeren grafik Şekil 4’te, NETAS hisse senedine ait eğitim ve test verilerini içeren grafik Şekil 5’te gösterilmiştir. Modelin eğitimi ve testi sırasında hisseye ait 60 günlük veriler giriş olarak uygulanmış ve 61. günün kapanış fiyatı çıkış olarak alınmıştır.

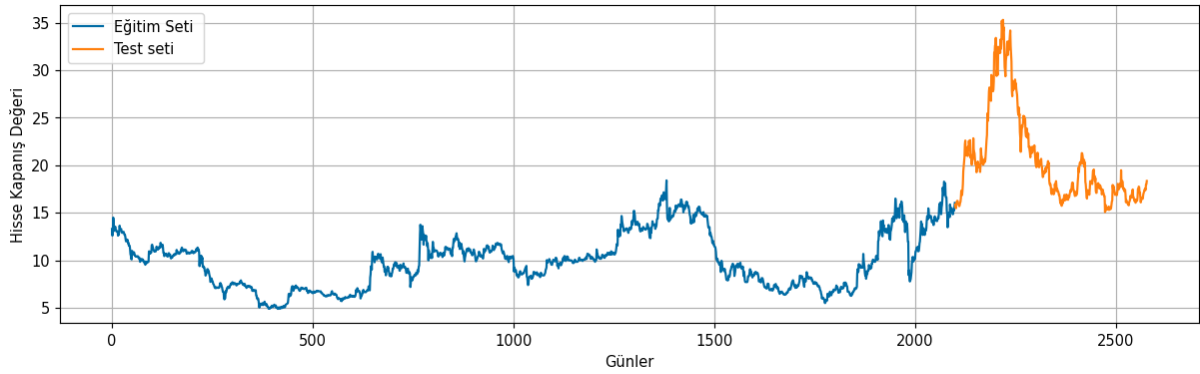
Şekil 2. ALCTL hisse senedi eğitim ve test verileri

Şekil 3. ASELS hisse senedi eğitim ve test verileri

Şekil 4. KAREL hisse senedi eğitim ve test verileri

Şekil 5. NETAS hisse senedi eğitim ve test verileri

3. BULGULAR

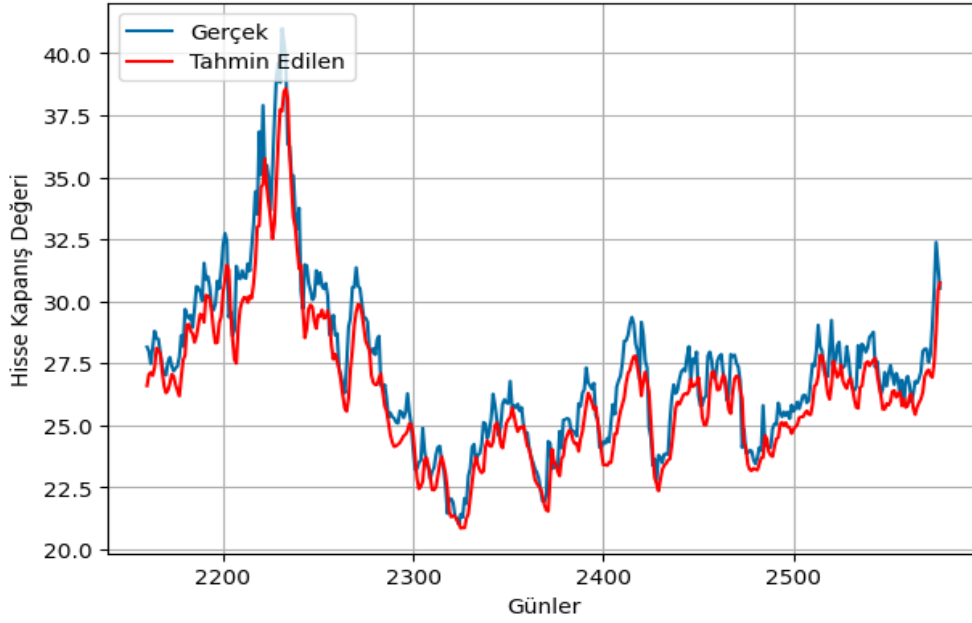
Kurulan LSTM modeli eğitildikten sonra yapılan test sonucunda; belirlenen performans metrikleri olan MSE, RMSE, MAPE ve R^2 , sırasıyla ALCTL için 1,5037, 1,2263, 0,0344, 0,8634, ASELS için 0,4784, 0,6917, 0,0252, 0,9675, KAREL için 0,1373, 0,3705, 0,0269, 0,9740, NETAS için 0,4688, 0,6847, 0,0224, 0,9823, 0,90, 9,43 ve 5,99 olarak elde edilmiş ve Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. LSTM test sonuçları

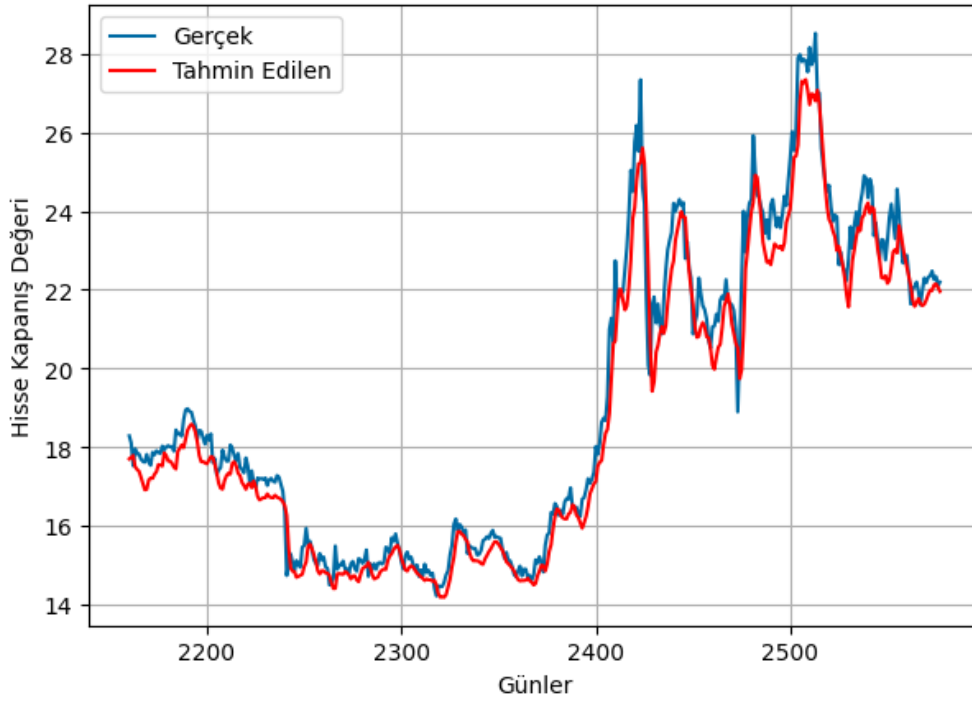
HİSSE SENEDİ	MSE	RMSE	MAPE	R2
ALCTL	1,5037	1,2263	0,0344	0,8634
ASELS	0,4784	0,6917	0,0252	0,9675
KAREL	0,1373	0,3705	0,0269	0,9740
NETAS	0,4688	0,6847	0,0224	0,9823

Çalışmada kullanılan hisse senetlerinin test için ayrılan kısmına ait tahmini değerlerin ve gerçekleşen değerlerin grafik üzerindeki gösterimi Şekil 6-9’da verilmiştir. Görsellerde yer alan grafikler incelendiğinde ve elde edilen performans ölçütleri literatür ışığında

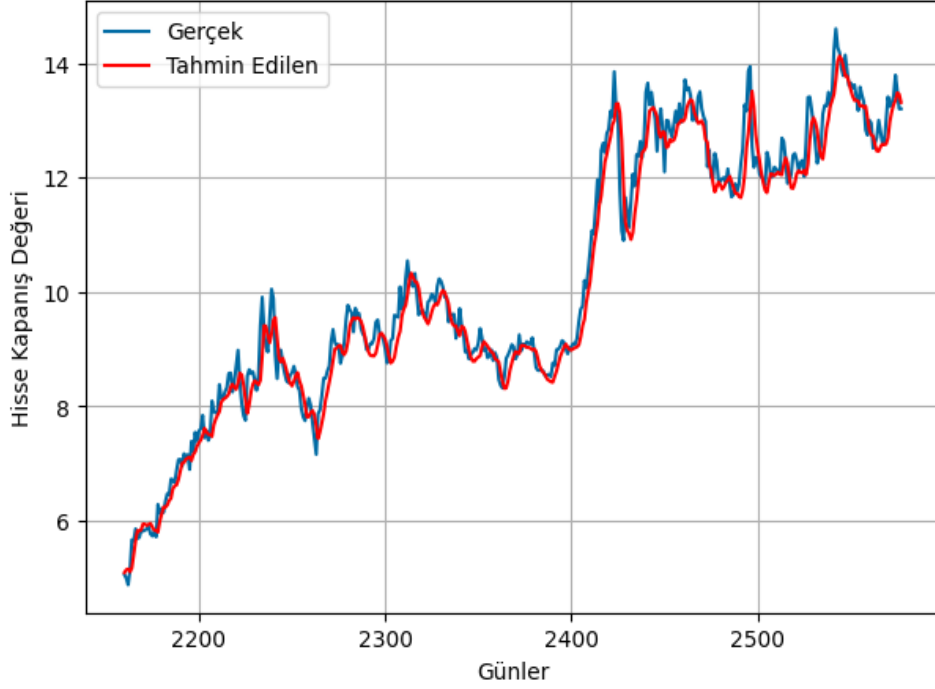
değerlendirildiğinde önerilen LSTM modeli ile yapılan analizler sonucunda tahmini değerlerin gerçek değerlere yakın sonuçlar ürettiği gözlemlenmektedir.

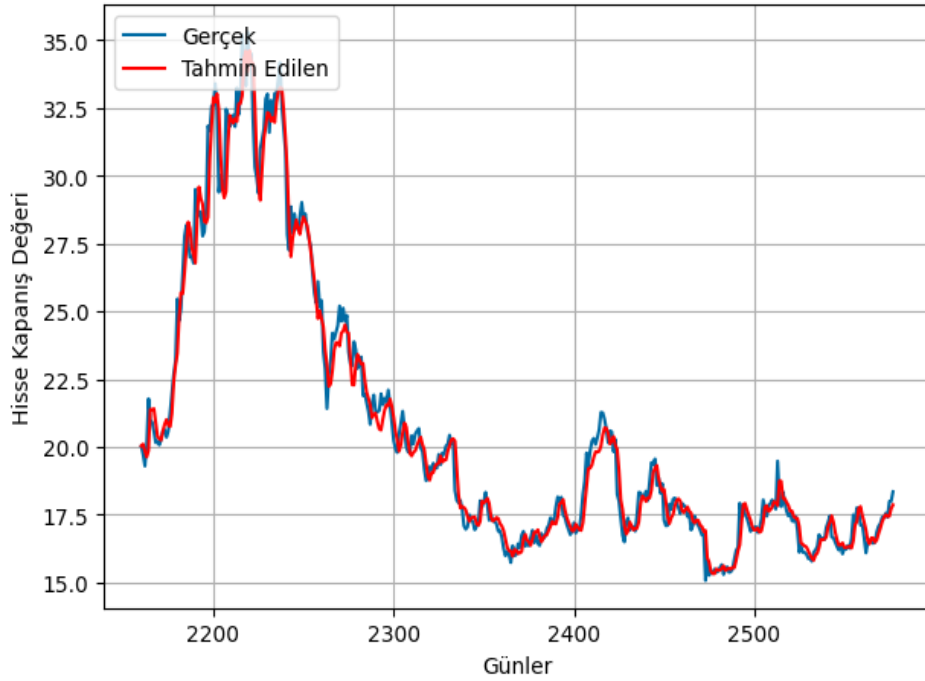
Şekil 6. ALCTL hisse senedine ait gerçek ve tahmin edilen değerler

Şekil 7. ASELS hisse senedine ait gerçek ve tahmin edilen değerler

Şekil 8. KAREL hisse senedine ait gerçek ve tahmin edilen değerler

Şekil 9. NETAS hisse senedine ait gerçek ve tahmin edilen değerler

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Borsa tahminlemesi, gürültülü ve doğrusal olmayan istikrarsız hisse senedi verileri nedeniyle hisse senedi fon yöneticileri ve finansal analistler için zor bir konudur.

Bu çalışmada, hisse senedi değerlerini tahmin etmek için bir derin öğrenme yaklaşımı olan LSTM modeli önerilmiştir. Önerilen modelin eğitilmesi ve performansının değerlendirilmesi için 01.08.2012 tarihi ile 29.07.2022 tarihleri arasında (BIST) Teknoloji Endeksi (XUTEK) kapsamındaki ASELS, ALCTL, KAREL, NETAS hisse senedi verileri kullanılmıştır. Bu veriler eğitim ve test setleri olarak iki gruba ayrılmıştır. Eğitim verileri sadece modelin öğrenme sürecinde kullanılırken, test verileri öğrenme sürecinde kullanılmamıştır. Modelin öğrenme süreci tamamlandıktan sonra algoritmanın performansı değerlendirilirken test verileri kullanılmıştır. Önerilen LSTM modelinin tahmin performansını değerlendirmek için dört farklı istatistiksel değerlendirme kriteri kullanılmıştır. Bu kriterler şunlardır: MSE, RMSE, MAPE, R^2 . Spesifik olarak R^2 değeri göz önüne alındığında 1'e yakın elde edilen tahmin değerlerinin, modelin tutarlılığına ve doğruluğuna işaret etmektedir (Sevinç & Buket, 2021). Yapılan testler sonucu 0,8634 ile 0,9823 arasında elde edilen skorlar önerilen modelin tahmin doğruluğunun yüksek olduğunu göstermektedir. Test sonucunda yüksek tahmin değerleri elde edilmiştir. Hisse senedi tahmin doğruluğunun gerçeğe yakın değerler elde edilerek geliştirilmesinin finans çevreleri açısından önemli olumlu etkileri olacağı sonucuna varılmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Aggarwal, D. (2018). Random walk model and asymmetric effect in Korean composite stock price index. *Afro-Asian Journal of Finance and Accounting*, 8(1), 85-104.
- Ahmar, A. S. (2019). Sutte Indicator: An approach to predict the direction of stock market movements. *Songklanakarın J. Sci. Technol.*, 40(5), 1229-1231.
- Almasarweh, M., & Alwadi, S. (2018). ARIMA model in predicting banking stock market data. *Modern Applied Science*, 12(11), 309.
- Althelaya, K. A., El-Alfy, E. S. M., & Mohammed, S. (2018). Evaluation of bidirectional LSTM for short-and long-term stock market prediction. *2018 9th International Conference on Information and Communication Systems (ICICS)* (pp. 151-156).
- Chicco, D., Warrens, M. J., & Jurman, G. (2021). The coefficient of determination R-squared is more informative than SMAPE, MAE, MAPE, MSE and RMSE in regression analysis evaluation. *PeerJ Computer Science*, 7, e623. doi: 10.7717/peerj-cs.623.
- Chopra, N. (2019). Time and frequency analysis using the ARMA model: Evidence from the Indian Stock Market. In *Advances in Management Research* (pp. 101-114). CRC Press.

- Daver, G., Karacaer, M., & Ünlü, H. (2013). Testing of BIST and TURKDEX: Random walk and market efficiency. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5(2), 10-22.
- Delavar, M., Gholami, A., Shiran, G., Rashidi, Y., Nakhaeizadeh, G., Fedra, K., & Hatefi Afshar, S. (2019). A novel method for improving air pollution prediction based on machine learning approaches: A case study applied to the capital city of Tehran. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 8(2), 99. doi: 10.3390/ijgi8020099.
- Elagamy, M. N., Stanier, C., & Sharp, B. (2018). Stock market random forest-text mining system mining critical indicators of stock market movements. *2018 2nd international conference on natural language and speech processing (ICNLSP)* (pp. 1-8).
- Fan, J., Li, Q., Hou, J., Feng, X., Karimian, H., & Lin, S. (2017). A spatiotemporal prediction framework for air pollution based on deep RNN. *ISPRS Annals of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, IV-4/W2, 15-22. doi: 10.5194/isprs-annals-IV-4-W2-15-2017.
- Google Colaboratory. (2022). *Colaboratory*. Erişim tarihi: 10.08.2022, <https://colab.research.google.com/>
- Gururaj, V., Shriya, V. R., & Ashwini, K. (2019). Stock market prediction using linear regression and support vector machines. *Int J Appl Eng Res*, 14(8), 1931-1934.
- Hochreiter, S., & Schmidhuber, J. (1997). Long short-term memory. *Neural Computation*, 9(8), 1735-1780. doi: 10.1162/neco.1997.9.8.1735
- Hossain, M. A., Karim, R., Thulasiram, R., Bruce, N. D., & Wang, Y. (2018). Hybrid deep learning model for stock price prediction. *2018 Ieee Symposium Series on Computational Intelligence (SSCI)* (pp. 1837-1844).
- Hu, H., Tang, L., Zhang, S., & Wang, H. (2018). Predicting the direction of stock markets using optimized neural networks with Google Trends. *Neurocomputing*, 285, 188-195.
- Hu, Z., Zhao, Y., & Khushi, M. (2021). A survey of forex and stock price prediction using deep learning. *Applied System Innovation*, 4(1), 9.
- İleri, S., Karabina, A., & Kılıç, E. (2020). Comparison of different normalization techniques on speakers' gender detection. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-12.
- Kanat, E. (2018). Türkiye'nin teknoloji sektörü ve döviz kurları ile ilişkisi: Borsa İstanbul teknoloji endeksi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(645), 61-74.
- Liu, D., Lee, S., Huang, Y., & Chiu, C. (2020). Air pollution forecasting based on attention- based LSTM neural network and ensemble learning. *Expert Systems*, 37(3), e1251. doi: 10.1111/exsy.12511
- Lu, W., Li, J., Li, Y., Sun, A., & Wang, J. (2020). A CNN-LSTM-based model to forecast stock prices. *Complexity*, 2020, 1-10.
- Madhuri, C. R., Chinta, M., & Kumar, V. P. (2020). Stock market prediction for time-series forecasting using prophet upon arima. *2020 7th International Conference on Smart Structures and Systems (ICSSS)* (pp. 1-5).
- Mehtab, S., & Sen, J. (2019). A robust predictive model for stock price prediction using deep learning and natural language processing. *arXiv preprint arXiv:1912.07700*.
- Mehtab, S., & Sen, J. (2020). Stock price prediction using convolutional neural networks on a multivariate timeseries. *arXiv preprint arXiv:2001.09769*.
- Mehtab, S., Sen, J., & Dutta, A. (2020). Stock price prediction using machine learning and LSTM-based deep learning models. *Symposium on Machine Learning and Metaheuristics Algorithms, and Applications* (pp. 88-106), Springer.
- Metin, İ. A., & Karasulu, B. (2019). İnsan aktivitelerinin sınıflandırılmasında tekrarlayan sinir ağı kullanan derin öğrenme tabanlı yaklaşım. *Veri Bilimi*, 2(2), 1-10.

- M'ng, J. C. P. (2018). Dynamically Adjustable Moving Average (AMA') technical analysis indicator to forecast Asian Tigers' futures markets. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 509, 336-345.
- Moghaddam, A. H., Moghaddam, M. H., & Esfandyari, M. (2016). Stock market index prediction using artificial neural network. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, 21(41), 89-93.
- Morris, K. J., Egan, S. D., Linsangan, J. L., Leung, C. K., Cuzzocrea, A., & Hoi, C. S. (2018). Token-based adaptive time-series prediction by ensembling linear and non-linear estimators: A machine learning approach for predictive analytics on big stock data. *2018 17th IEEE International Conference on Machine Learning and Applications (ICMLA)* (pp. 1486-1491).
- Naik, N., & Mohan, B. R. (2019). Study of stock return predictions using recurrent neural networks with LSTM. *International Conference on Engineering Applications of Neural Networks* (pp. 453-459), Springer.
- Nti, K. O., Adekoya, A., & Weyori, B. (2019). Random forest based feature selection of macroeconomic variables for stock market prediction. *American Journal of Applied Sciences*, 16(7), 200-212.
- Panwar, B., Dhuriya, G., Johri, P., Yadav, S. S., & Gaur, N. (2021). Stock market prediction using linear regression and SVM. *2021 International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE)* (pp. 629-631).
- Polamuri, S. R., Srinivas, K., & Mohan, A. K. (2019). Stock market prices prediction using random forest and extra tree regression. *Int. J. Recent Technol. Eng*, 8(1), 1224-1228.
- Reddy, G. T., Reddy, M. P. K., Lakshmana, K., Kaluri, R., Rajput, D. S., Srivastava, G., & Baker, T. (2020). Analysis of dimensionality reduction techniques on big data. *IEEE Access*, 8, 54776-54788. doi: 10.1109/ACCESS.2020.2980942
- Rezaei, H., Faaljoui, H., & Mansourfar, G. (2021). Stock price prediction using deep learning and frequency decomposition. *Expert Systems with Applications*, 169, 114332.
- Saxena, H., Anurag, A. V., Chirayath, N., Bendale, R., & Kaul, S. (2018). Stock prediction using ARMA. *International Journal of Engineering and Management Research (IJEMR)*, 8(2), 1-4.
- Sevinç, A., & Buket, K. (2021). Derin öğrenme ve istatistiksel modelleme yöntemiyle sıcaklık tahmini ve karşılaştırılması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (28), 1222-1228.
- Sezer, O. B., Gudelek, M. U., & Ozbayoglu, A. M. (2020). Financial time series forecasting with deep learning: A systematic literature review: 2005-2019. *Applied Soft Computing*, 90, 106181.
- Siame-Namini, S., Tavakoli, N., & Namin, A. S. (2018). A comparison of ARIMA and LSTM in forecasting time series. *2018 17th IEEE international conference on machine learning and applications (ICMLA)* (pp. 1394-1401).
- Singh, S., Parmar, K. S., & Kumar, J. (2021). Soft computing model coupled with statistical models to estimate future of stock market. *Neural Computing and Applications*, 33(13), 7629-7647.
- Sunny, M. A. I., Maswood, M. M. S., & Alharbi, A. G. (2020). Deep learning-based stock price prediction using LSTM and bi-directional LSTM model. *2020 2nd Novel Intelligent and Leading Emerging Sciences Conference (NILES)* (pp. 87-92).
- Tsai, Y.-T., Zeng, Y.-R., & Chang, Y.-S. (2018). Air pollution forecasting using RNN with LSTM. *2018 IEEE 16th Intl Conf on Dependable, Autonomous and Secure Computing, 16th Intl Conf on Pervasive Intelligence and Computing, 4th Intl Conf on Big Data Intelligence and Computing and Cyber Science and Technology Congress(DASC/PiCom/DataCom/CyberSciTech)* (pp. 1074-1079). doi: 10.1109/DASC/PiCom/DataCom/CyberSciTec.2018.00178
- Vijh, M., Chandola, D., Tikkiwal, V. A., & Kumar, A. (2020). Stock closing price prediction using machine learning techniques. *Procedia Computer Science*, 167, 599-606.

Wang, H. Z., Wang, G. B., Li, G. Q., Peng, J. C., & Liu, Y. T. (2016). Deep belief network based deterministic and probabilistic wind speed forecasting approach. *Applied Energy*, 182, 80-93.

Yahoo Finance. (2022). *Yahoo finance*. Erişim tarihi: 06.08.2022, <https://finance.yahoo.com/>

Yang, F., Chen, J., & Liu, Y. (2021). Improved and optimized recurrent neural network based on PSO and its application in stock price prediction. *Soft Computing*, 1-16.

Yu, P., & Yan, X. (2020). Stock price prediction based on deep neural networks. *Neural Computing and Applications*, 32(6), 1609-1628.

Koçluk Sürecinde Bireylerin Aktivite Odaklı Güdülenme, İlgilenim Düzeyleri ve Ağızdan Ağıza İletişim Eğilimlerinin İncelenmesi¹

Ece ARMAĞAN¹ , Dilara ALTINKAN^{2*}

¹ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes University, Nazilli Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Aydın, Türkiye

² PhD. Student, Adnan Menderes University, Institute of Social Sciences, Aydın, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 20.05.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 23.09.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1119254
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmada bireylerin deneyimledikleri koçluk süreçlerine odaklanılmıştır. Koçluk sürecinin ve koçluk hizmetlerine ilişkin tavsiye alma davranışının koçlukla alakalı olarak bireylerin durumsal güdülenmelerini harekete geçireceği, durumsal güdülenmenin bireylerin bu hizmetlere ilişkin ilgilenimini arttıracacağı ve bunun da nihai olarak koçlukla ilgili olarak tavsiye verme eğilimi ile sonuçlanabileceği varsayılmıştır. Ele alınan bu değişkenler arasındaki ilişkilerin ve demografik özelliklerin bu değişkenler bakımından farklılaşma durumunun analiz edilmesi amacıyla nicel araştırma yöntemi kapsamında yer verilen bir online anket uygulamasıyla 270 katılımcıdan yanıt elde edilmiştir. Elde edilen yanıtlar SPSS 24 programında analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda tüm değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Tavsiye alma ve koçluk süreci durumsal motivasyonu etkilemiş, durumsal motivasyon ilgilenimi etkilemiş ve ilgilenim ise tavsiye verme eğilimini etkilemiştir. Demografik özelliklerden cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir bazı değişkenler bakımından anlamlı fark ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: Koçluk, Durumsal Motivasyon, İlgilenim, Ağızdan Ağıza İletişim, Tavsiye.

¹ Bu çalışmada veri toplamaya ilişkin olarak Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 28.02.2022 tarihi ve 31906847/050.04.04-08-50 sayı numaralı karar ile etik kurul izni alınmıştır.

A Research on Individuals Activity-Focused Motivation, Levels of Involvement and Word of Mouth Communication Tendencies in the Coaching Process

ABSTRACT

This study focuses on the coaching processes experienced by individuals. It is assumed that the coaching process and the behavior of seeking advice on coaching services will activate the situational motivation of individuals related to coaching, situational motivation will increase individuals' involvement in these services, and this may ultimately result in a tendency to give advice regarding coaching. In order to analyze the relationships between these variables and the differentiation of demographic characteristics in terms of these discussed variables, responses were obtained from 270 participants with an online survey application included in the quantitative research method. The answers obtained were analyzed in the SPSS 24 program. As a result of the analyzes made, statistically significant relationships were determined between all the variables. Advice-seeking and the coaching process affected situational motivation, situational motivation affected involvement, and involvement affected the tendency to give advice. Demographic characteristics such as gender, age, education and income revealed significant differences in terms of some variables.

Keywords: Coaching, Situational Motivation, Involvement, Word of Mouth Communication, Advice.

1. GİRİŞ

Birçok birey davranışlarını olumlu yönde değiştirmek ve geliştirmek için mücadele etmektedir. Davranışlar, güdülerden, alışkanlıklardan, önyargılardan ve bilinçsiz tepkilerden etkilendiğinden, bireyler davranışlarını olumlu yönde değiştirebilmek noktasında kontrol edemediği unsurlar konusunda destek almak istek veya ihtiyacı duyabilmektedir. Bu noktada bireyler, koçluk uygulamalarına başvurabilmekte ve bu uygulamalardan yararlanabilmektedir (Kamphorst, 2014, s.16).

Dolayısıyla, günümüzde kişisel gelişime karşı ilginin giderek artış göstermesiyle beraber koçluk uygulamalarının da daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de koçluk kavramının ve koçluk hizmetlerinin giderek daha fazla popüler hale gelmesiyle gerek arz gerek talep tarafında bir artış olduğu gözlenmektedir. Bireyler, kişisel bazı çeşitli nedenlerle ve farklı motivasyonlarla koçluk hizmetlerine

başvurmaya ihtiyaç duymakta, bu durum da koçluk hizmetlerinin gelişmesi ve çeşitlenmesini beraberinde getirmektedir (Ocak & Yurdakul, 2021, ss.835-836). Bugün yaşam Koçluğu, kariyer koçluğu, yönetici koçluğu, örgütsel (kurumsal) koçluk, ebeveyn koçluğu, satış koçluğu, öğrenci (eğitim) koçluğu gibi türlere evrilmiş ve çeşitlenmiş olan koçluk hizmetleri, danışanların karşılaştıkları zorluklara çözüm bulmalarında, kendi potansiyellerinin farkına varıp bunu kullanabilmelerini sağlamalarına yönelik olarak gerçekleştirilen karşılıklı bir süreci ifade etmektedir.

Koçluk hizmetlerinin başarısında ve hizmetlerin olumlu çıktılar sağlamasında bireylerin güdülenmesi önemli bir kavramdır. Koçluk aktiviteleri bağlamında güdü kavramı önemli bir temel teşkil etmektedir. Çünkü güdüler, insanı harekete geçiren, davranışlarını yönlendiren, kararlılıklarını etkileyen bir güçtür. Koçluk aktiviteleri sırasında bireylerin güdülerini harekete geçirilmek istenmektedir. Bu bağlamda harekete geçirici olarak koç, burada bir dışsal güdüleyici konumundadır ve bunu sağlayarak bireyin içsel güdülenmesini uyandırmaya çalışmaktadır. Böylece bireyin güdülenmesi ile ele alınan duruma, aktiviteye, odaklanılan konuya karşı ilgilenimini uyandırmak da mümkün olacaktır.

Elbette koçluk aktiviteleri de bir tür hizmet faaliyetleridir. Deneyimlenen her türlü hizmet faaliyetinde olduğu gibi, bireylerin koçluk hizmetleriyle ilgili olarak bu hizmetten yararlanma veya yararlanmama ya da hangi kaynaktan bu hizmeti alacağına dair diğer bireylerin yaşadıkları olumlu ya da tecrübelerden ve edindikleri bilgilerden yararlanma yönünde eğilim göstermeleri doğaldır. Benzer şekilde bu hizmetleri almış olan kişilerin, bu hizmetten duyduğu memnuniyet veya memnuniyetsizlik gibi deneyimlediği hallerden doğan tavsiye etme veya şikâyet etme gibi olumlu veya olumsuz iletişim eğilimi göstermeleri de doğaldır. Dolayısıyla bu noktada ağızdan iletişim olgusu ön plana çıkmakta ve hem tavsiye alma hem de tavsiye verme açısından yaklaşmayı mümkün kılmaktadır. Ağızdan ağıza iletişim, güvenilir ve tanıdık kişilerden geldiği için reklam gibi diğer pazarlama çabalarından daha etkili olduğu kabul edilmektedir. Bu durum özellikle, tüketicinin yararlanmadan önce hakkında fikir sahibi olmadığı alanlarda daha fazla kendini belli edebilecektir. Dolayısıyla koçluk hizmetleri de bu bağlamda düşünüldüğünde ağızdan ağıza iletişim yoluyla alınan ve verilen tavsiyeler oldukça etkili olabilecektir.

Bu çalışma, bu bilgilerden ve varsayımlardan yola çıkarak, bireylerin deneyimledikleri koçluk sürecinin ve koçluk hizmetlerine yönelik tavsiye alma davranışının durumsal güdülenmelerini harekete geçireceği, durumsal güdülenmenin ilgilenimi arttıracığı ve bunun

da tavsiye verme eğilimi ile sonuçlanabileceğini varsaymıştır. İlişkisel tarama modelinde ele alınan bu değişkenler arasındaki ilişkilerin tespit edilebilmesi için nicel araştırma kapsamında, anket yöntemi çerçevesinde koçluk hizmeti almış olan tüketicilerin yanıtlarına başvurulmuştur. Elde edilen yanıtlar SPSS 24 programında analiz edilmiş ve ortaya çıkan bulgular paylaşılmış ve değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Koçluk Kavramı

Koçluk kavramı esasen insan ırkının varoluşundan beri var olagelmiş bir kavramdır. En eski toplumlarda dahi, daha yaşlı, daha tecrübeli, daha becerili olanlar, daha tecrübesiz ve daha genç olanlara avlanmak, yemek yapmak gibi konularda beceri geliştirme faaliyetlerinde bulunmuştur. Becerilerin, motivasyonun, potansiyelin açığa çıkarılmasıyla ilişkili olarak ele alınan koçluk kavramı, toplumlar içerisinde varlığını muhafaza etmiştir (Sezer & Şahin, 2015, s.34). Son dönemlerde hem uygulamada hem de akademik anlamda popülerliğini arttırmakta olan koçluk kavramına ilişkin çeşitli tanımlara rastlamak mümkündür.

Grant'e (2006, s.153) göre koçluk, esasen bireylerin amaçlarına daha iyi ulaşmak için kişisel ve kişilerarası kaynaklarını düzenlemelerine ve yönlendirmelerine yardımcı olmakla ilgilidir. Whitmore (2003, s.97), koçluğu "İnsanların potansiyelini ve performansını optimize etmek" olarak tasvir etmiştir. Whitmore sonraki yıllarda bu tanımları "İnsanların kendi performanslarını en üst düzeye çıkarmak için potansiyellerini ortaya çıkarmak; onlara öğretmek yerine, öğrenmelerine yardımcı olmak" biçiminde ele almıştır (Whitmore, 2009, s.11). Rosinski'ye (2003, s.4) göre koçluk "İnsanların anlamlı, önemli hedeflere ulaşma potansiyellerini açığa çıkarmalarını kolaylaştırma sanatıdır". Downey'e (2003, s.21) göre "Başkasının performansını, öğrenmesini ve gelişimini kolaylaştırma sanatıdır." Bachkirova vd. (2014, s.1) tarafından yapılan tanıma göre koçluk "Bireyin ve potansiyel olarak diğer paydaşların yararına arzu edilen ve sürdürülebilir değişimi teşvik etmek için yapılandırılmış, odaklanmış etkileşimi ve uygun stratejilerin, araçların ve tekniklerin kullanımını içeren bir insani gelişim sürecidir". Genel olarak ele alındığında koçluk, davranışlarda veya düşünce biçimlerinde sürdürülebilir değişimi desteklemeyi amaçlayan, öğrenme ve gelişime odaklanan, iki kişi arasında gerçekleşen yönetilen bir iletişime bağlı süreçtir (Van Nieuwerburgh, 2017, s.5; Aktaran Allaho & Van Nieuwerburgh, 2018, s.6).

Literatürde koçluğun kavramsallaştırılmasına ilişkin olarak ortaya atılmış farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunların başında hümanist perspektif gelmektedir. Koçluk konusunda önemli araştırmacılardan olan Skiffington ve Zeus (2003), çağdaş koçluk yaklaşımlarının, psikoloji disiplininde humanist yaklaşımın kurucularından ve psiko-terapi araştırmacıları arasında en önemlilerinden biri olarak kabul edilen Amerikan psikolog Carl Rogers'ın (1951; 1959) danışan odaklı terapi yönteminin kökenini oluşturan hümanist psikolojiye dayalı teori ve uygulamalarından doğduğunu ve felsefi köklerinin yapılandırmacılık ve varoluşçulukta olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda koçluk, insanlarla çalışmak, yaşamlarında denge, keyif ve anlam bulmak ve performansı, becerileri ve etkinliği geliştirmek için klinik olmayan, bütünsel bir yönelim olarak ele alınmaktadır (Bora vd., 2010, ss.459-460). Koç-danışan ilişkisine güçlü bir vurgu yapan ve kişi merkezli ilkelere dayanan bu yaklaşım, olumlu değişimi ve kendini gerçekleştirme için insan ruhunda itici bir güç olarak görmektedir (Stober, 2006). Bu bakış açısına göre koçluk, bir kişinin doğuştan gelen kendini gerçekleştirme eğiliminden yararlanmakta ve bir kişinin doğal gelişim potansiyelini teşvik etmeye çalışmaktadır. Davranış temelli yaklaşım, çevresel unsurları da dikkate alarak, geleceğe odaklanan ve değişim yaratmaya ve onu gerçek yaşam bağlamlarına yerleştirmeye çalışan eylem odaklı bir yaklaşımdır (Peterson, 2006). Yetişkin gelişimi yaklaşımı, yapıcı-gelişimsel teorilere dayanarak, insanların geliştikçe daha bilinçli hale geldiğini, olgun bir yetki ve sorumluluk anlayışına açık hale geldiğini ve belirsizliğe daha fazla tolerans gösterdiğini kabul etmektedir (Berger, 2006). Bilişsel koçluk yaklaşımında kişinin duygularının, kişinin düşüncelerinin (kişinin algıları, yorumları, zihinsel tutumları ve inançları) ürünü olduğu görüşü hakimdir. Burada koçun birincil işlevi, danışanın uyumsuz ve çarpık algılarına meydan okumasına ve üstesinden gelmesine yardımcı olmaktır (Auerbach, 2006). Öğrenme yaklaşımı, koçluğun öğrenmeyi teşvik etmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Burada koçun temel görevinin olarak, gerçek hayattaki ikilemleri çözmek amacıyla önceki deneyimlerinden yararlanan, hedef odaklı, kendi kendini yöneten bir yaklaşımı beslemek için tasarlanmış bir öğrenme yaklaşımı benimsemesi olarak görülebileceğini savunmaktadır (Cox, 2006). Pozitif psikoloji yaklaşımına göre koç, danışanın güçlü yönlerini belirlemeye ve geliştirmeye çalışmalı ve umut ve mutluluk yaratmaya çalışmalıdır. Çünkü pozitif psikoloji, insanları olumlu bir eğilimi güçlendirmek için yaşamlarında neyin iyi ve iyi gittiğine bakmaya teşvik etmeye çalışmaktadır. Olumlu duyguların, bir kişinin dikkat odağını genişlettiği ve kişinin entelektüel ve psikolojik kaynaklarına erişimini genişlettiği ve bunun da performansı iyileştirdiği iddia edilmektedir (Kauffman, 2006; Aktaran Ives, 2008, ss.101-102).

Kavramsal koçluk yaklaşımları bir yana, koçluk uygulamaları kökenini yönetici danışmanlığı, örgütsel gelişim, kariyer danışmanlığı, mentorluk, bilişsel-davranışçı terapi, kanıta dayalı uygulamalara yönelik disiplinler arası eğilim ve kendi kendine yardım ve insan potansiyeli hareketlerinden almaktadır (Grant, 2005; Grezemkovsky, 2005; Spence, 2007). Koçluk terimi, geleneksel olarak sportif (atletik) performansı kolaylaştıran ve geliştiren bir kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır, ancak bugün kullanımı bu sınırların çok ötesine geçerek yaşamın birçok alanındaki performansı içerecek şekilde genişlemiştir (Spence, 2007; George, 2013, s.182). Zaman içerisinde çeşitli dallara ayrılarak her biri yeni uzmanlık alanı olan koçluk uygulamaları; farklı amaçlara göre hizmet verebilir hale gelerek, büyüyen bir fenomen olarak kendini ispatlamış ve kabul görmeye başlamıştır.

Bugün farklı alanlarda, çeşitli amaçlar doğrultusunda uzmanlaşmış olan koçluk türlerinden örnekleri şu şekilde özetlemek mümkündür (Karaman, 2018, ss.2152-2153):

- **Yaşam Koçluğu:** Bireylerin yaşamlarında kendileri için daha iyi hedefler koymasına ve bu hedeflere ulaşmasına yardımcı olan, bireysel faaliyetlerin daha iyi yürütülmesini sağlamayı amaçlayan bir motivasyon ve davranış değişikliği yaklaşımıdır (Jarosz, 2016, s.34).
- **Kariyer Koçluğu:** Kariyer koçluğu, mesleki kariyerine karar vermek, değiştirmek veya geliştirmek maçını güden bireylerin başvurduğu ve bu yönde, bireyin yetenekleri ve potansiyeli çerçevesinde uygun düşen kariyer pozisyonları noktasında yönlendirildiği bir koçluk türüdür (Araz, 2019, s.48).
- **Yönetici Koçluğu:** Bir yöneticiyle koç arasında gerçekleşen, öz farkındalığı ve uygulama yetenekleriyle beraber liderlik etkinliğini geliştirmeyi hedefleyen, örgüt içerisinde destek, teşvik ve geribildirimler yolu ile yeni perspektif ve yeteneklerin kazanılmasını ve karar almayı kolaylaştırmayı amaçlayan koçluk türüdür (Kombarakaran vd., 2008, s.79).
- **Örgütsel (Kurumsal) Koçluk:** Örgüt üyelerinin (kurum çalışanlarının) bireysel niteliklerine, örgüt içi ve dışı etkin iletişim sağlamalarına, çatışma yerine uzlaşmalarına, performanslarını ve motivasyonlarını arttırmalarına, bireysel ve örgütsel hedeflere en kısa sürede ulaşmaya, iş ve özel yaşamda mutluluğa odaklanmaktır (Uğur, 2010, s.12).
- **Ebeveyn Koçluğu:** Çocuk davranışlarını olumlu yönde değiştirebilmek için ebeveynlerin optimal yaklaşım kazanması, olumlu algı ve davranışlar geliştirmesi,

çocuklar ile doğru iletişim kurması ve etkili bir çocuk yetiştirme sağlanabilmesi gibi kazanımlar amaçlamaktadır (Shinn vd., 2017, s.233).

- **Satış Koçluğu:** Satış yöneticilerinin satış elemanlarının performanslarını artırmak için başvurdukları, kritik öneme sahip olan bir araç olarak ifade edilmektedir. Satış koçluğu, yönetici geri bildirim, rol model oluşturma ve yöneticiye satış danışmanı olmak üzere üç temel yapıdan oluşan çok boyutlu bir sürece sahiptir (Hawes & Rich, 1998, s.53).
- **Öğrenci (Eğitim) Koçluğu:** Öz öğrenme yeterliliği sağlayarak, eğitim ve öğrenimde başarının önemli bir unsuru olan motivasyonu ve öğrenme performansını artırarak öğrencinin başarılı olmasını amaçlayan koçluk faaliyetidir (Sezer, 2016, s.850).

Tüm bunların yanında, genel olarak koçluk kavramı, mentorluk, terapi ve öğretim kavramları ile karıştırılmaktadır, ancak koçluk özü itibarıyla bunlardan farklıdır. Koçluk, belirli hedeflere ulaşmak için klinik olmayan bir popülasyonla çalışmaya ve bu hedeflere ulaşmak için gereken adımlar üzerinde çalışmaya odaklanırken, örneğin terapi patolojiye, klinik popülasyonlara ve sorunları ve teşhisleri sunmaya odaklanır. Koç-danışan ilişkisi eşit bir ortaklık arz ederken, mentorluk ve öğretimde uzman-acemi ilişkisi vardır (Griffiths, 2005). Dolayısıyla koçlukta daha çok bir iş birliği, bir ortaklık söz konusudur. Özünde koçluk, potansiyeli en üst düzeye çıkarmak için danışanlar ile düşündürücü ve yaratıcı bir süreçte iş birliği yapmanın profesyonel uygulamasıdır. Bu iş birliği içerisinde bulunan Koçluk, insanların güçlü yönlerine göre yaşayarak, hedeflere ulaşmaya çalışarak ve yaşamın her alanında iyiliğe ulaşmalarını sağlayarak yaşamda ve odaklanılan alanda (kariyer, öğrencilik, performans, yöneticilik gibi) başarılı olmalarına yardımcı olmayı amaçlayan profesyonel bir uygulamadır. Bu anlamda koçluk, günlük yaşam, iş yeri ve yüksek eğitim dahil olmak üzere birçok biçimde ve birçok tarz ve ortamda mevcuttur ve en yaygın amacı, danışanlar daha tatmin edici ve gelişen bir hayata doğru ilerledikçe yeni anlayışlar kazanmak ve yeni alışkanlıklar yaratmaktır (Lefdahl-Davis vd., 2018, ss.69-70). Dolayısıyla koçluk doğrudan bilişsel, duygusal, kişilik bozukluklarını veya sorunlarını tedavi eden bir terapi değildir. Koçluk, yaşamlarında önemli bazı değişiklikler yapacak olan bireyler için yönlendirici, güçlü bir ilişki olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak bireyler, yaşam kalitesini iyileştirmek, eksiklikleri tamamlamak, denge sağlamak ve hedefleri gerçekleştirmenin yollarını öğrenmek için koçluk hizmetine yönelmektedir (Rogers, 2004, ss.13-14; Ünal, 2017, s.494).

Koçlar, bireylerin belirli veya genelleştirilmiş hedefler belirlemesine ve bunlara ulaşmasına yardımcı olmak için danışanlar ile birebir, çevrimiçi veya telefonda çalışmaktadır. Uygulayıcı koçlar, sorunları teşhis etmek veya özel tavsiyelerde bulunmak yerine, danışanların kendi zorluklarını analiz etmelerini ve çözmelerini sağlamak için dinlemeyi ve yönlendirici olmayan sorgulamanın kullanımını vurgulamaktadır (George, 2013, s.182). Böylece koçluk uygulaması, bireyi sorunlara, olumsuzluklara odaklı bir bakış açısının yerine daha fazla çözüme dayalı bir bakış açısına yönlendirmek odağında, bireyin güçlü yanlarını ön plana çıkarması, kendini, yeteneklerini, potansiyelini daha iyi bir şekilde tanıması ve daha iyi bir noktaya erişmesi konusunda destekte bulunmaktadır (Kışlalı, 2019, s.184).

Koçluk, koçluk alanın ve koçluk verenin birbirlerini tanımaları ve izlemeleri ile başlayan bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir (Arat, 2007, s.136). Bu süreç koç ile danışanın uyum sağlaması ve karşılıklı olarak güven ortamının tesis edilmesiyle başlamaktadır. Sonrasında danışanın karşı karşıya olduğu sorunlar, performansını geliştirecek açık yönleri ve istekleri analiz edilerek birlikte tanımlanmaktadır (Uçkun & Kılınç, 2007, s.65). Buradaki temel amaç, bireyin becerilerinin hızlı bir biçimde açığa çıkarılması, geliştirilmesi ve olumlu yönde değişmesidir. Bunun yapılabilmesi için önce seanslarda danışana pek çok soru sorulmakta, onu motive eden özelliklerin keşfedilmesi amaçlanmaktadır (Gladis, 2007, s.60). Böylece sürecin devamında değişmesi gerekenler, atılması gereken adımlar, danışanın kendi keşfedebileceği ve bunları düzeltmek, olumlu yöne çevirmek noktasında motive olacağı bir ortam hazırlanmaktadır (Bacon, 2003, s.75; Özbay, 2008, s.49). İzleyen koçluk seansları yüz-yüze, çevrimiçi veya telefon üzerinden sürdürülebilmekte ve her bir oturum önceden belirlenmiş bir süre boyunca devam etmektedir. Planlanmış koçluk seansları arasında, bireyin öncelikli bireysel hedeflere erişmesini destekleyecek belli eylemleri tamamlaması istenebilmektedir. Bu süreç içerisinde koç, düşünce ve eylemleri desteklemek için ilgili makaleler, kontrol listeleri, değerlendirmeler veya modeller şeklinde ek kaynaklar sağlayabilmektedir. Koç ve danışan arasındaki bu koçluk ilişkisinin süresi, ihtiyaçlara ve tercihlere bağlı olarak değişmektedir (ICF Türkiye, 2021).

2.2. Güdülenme, Durumsal Güdülenme ve İlgilenim

Ancak, davranışların oluşumunda söz sahibi olan, davranışların yönünü, şiddetini, kararlılığını belirleyen en önemli güç kaynağı, insan isteklerini, ihtiyaçlarını, ilgisini, dürtülerini içine alan genel bir kavram olan güdülenme (motivasyon) olarak kabul edilmektedir (Acat & Köşgeroğlu, 2006, ss.204-205). Güdülenme, temel olarak belirli bir hedefe doğru

davranışı harekete geçiren, sürdüren ve yönlendiren güç olarak ele alınan bir kavramdır (Dilekmen & Ada, 2005, s.113).

Güdülenmede temel odak noktasını ‘ihtiyaç’ kavramı oluşturmaktadır. Çünkü güdülenme, bireylerin istek ve ihtiyaçlarından yola çıkmaktadır. Dışsal ve içsel etkiler altında açığa çıkan güdülenme kavramında, dışarıdan doğan bir etki güdüleme, bireyin bu etki neticesinde içsel olarak gösterdiği tepki ise güdülenme olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla güdülenme kavramının hem içsel hem de dışsal bir niteliği bulunmaktadır (Balcı, 1990, s.272). İçsel olarak güdülenmiş olan davranışlar, bireyin kendi iyiliği için, başka bir deyişle, onları yapmaktan elde edilen zevk ve tatmin için veya duyulan ihtiyaç veya isteğin sonlandırılması için yapılanlardır (Deci, 1971). Öte yandan dışsal motivasyon, eylemin amaçlarının aktivitenin kendisinde bulunanların ötesine geçtiği çok çeşitli davranışlarla ilgilidir (Guay vd., 2000, s.177). İçsel motivasyonun aksine dışsal motivasyon, bireyin eylem hedefinin bazı ayrılabilir sonuçlar (yani ödül, tehdit, ceza) tarafından yönlendirilmesi ile karakterize edilmektedir ve dışsal bir ödül elde etmek veya cezadan kaçınmak (bir amaca yönelik) için gerçekleştirilen eylemleri ifade etmektedir (Standage & Treasure, 2002, s.90).

Koçluk, bir aktivite olarak ele alındığında, yani güdülenme kavramı koçluk aktiviteleri bağlamında düşünüldüğünde, durumun hem içsel hem de dışsal bir bağlam içerdiğini söylemek mümkündür. Çünkü koçluk aktiviteleri, bireyleri dışsal olarak etkilemek amacını güderken, bireyin kendi benliğini güçlendirmeyi de amaçlamaktadır. Burada temel olarak, dışsal bir etki ile harekete geçirilen içsel bir duygulanım söz konusudur.

Genel olarak, çeşitli faaliyetlere yönelik güdülenme, insanların bu faaliyetlere ilişkin özerklik algılarından güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Kendi Kaderini Tayin Teorisine (İngilizce’deki karşılığı ‘self determinasyon’ veya Türk Dil Kurumu tarafından önerilen şekliyle ‘öz belirtim’) göre (Deci & Ryan, 1985, 1991, 2000), insanlar özerk hissetmeye, kendi eylemlerini özgürce seçtiklerini hissetmeye ihtiyaç duymaktadır ve bu en temel ihtiyaçlardan biridir. Bu ihtiyaç karşılandığında, insanlar kendilerini özerk hissetmektedir ve bu, bireylerin katılım gösterdiği yeni bir aktiviteye yönelik kendi belirledikleri motivasyonu artırmaktadır (Örneğin, piyano çalıyorum çünkü bunu yapmayı ben seçiyorum, ben istiyorum; Sheldon vd., 2001). Bu nedenle, bir birey kişisel seçim, tatmin veya zevk dışında bir davranış veya aktivite gerçekleştirdiğinde, özerk bir güdülenme gözlemlenmektedir. Diğer yandan, böyle bir özerklik içermeyen bir güdülenme, kontrollü nedenlerle (Örneğin, ailem beni zorladığı için piyano çalıyorum) bir faaliyete veya davranışa katılmayı ifade etmektedir. Yani birey, olumlu bir

sonuca erişmek için (örneğin, bir ödül almak) ya da olumsuz bir sonuçtan kaçınmak (Örneğin, bir cezadan kaçınmak) için bir davranış sergilediğinde böyle bir özerklikten söz etmek mümkün değildir. Buradaki güdülenme bu ödül veya cezaya bağlı olarak gerçekleşmekte ve bu sonuçlar ortadan kalktığında bu güdülenme de bertaraf olabilmektedir (Ratelle vd., 2005, ss.482-483).

Ayrıca, Kendi Kaderini Tayin Etme Teorisi, sosyal veya çevresel faktörlerin (örneğin, aşırı derecede kontrol eden ortamlar, öznenin özerkliğini artıran ortamlar) güdülenmeyi etkilediğini varsaymaktadır. Bu teorinin varsayımlarına dayanarak Vallerand (1997), üç tür güdülenmenin olduğu hiyerarşik bir içsel/dışsal güdülenme modeli önermiştir. Bu hiyerarşik düzen içerisinde genelden özele doğru küresel (genel), bağlamsal (kişilerarası alan) ve durumsal (spesifik bir durum) güdülenme bulunmaktadır. Küresel düzeyde, birey çevre ile etkileşime geçmek için genel bir güdü geliştirmektedir; bu durumda, bir kişilik özelliği olarak hareket eden küresel motivasyon düzeyi daha istikrarlıdır. Bağlamsal düzeyde, güdülenme eğilimi nispeten istikrarlıdır ve genellikle spor, eğitim veya iş gibi belirli bir alanda veya yaşamsal alanda, belirli bir bağlama dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Son olarak, durumsal düzeyde, çevresel faktörlere karşı büyük duyarlılığı nedeniyle güdülenmenin daha kararsız olduğu varsayılmaktadır; bu, belirli bir aktiviteyi gerçekleştirirken yaşanan güdülenmeyi ifade etmektedir (Vallerand, 1997; Martín-Albo vd., 2009, s.800). Bu anlamda durumsal motivasyon, bireylerin bir aktivite sırasında deneyimledikleri güdülenmeye odaklanmaktadır (Vallerand, 2001; Gao vd., 2011, s.536). Bu açıdan ele alındığında, bu çalışmada koçluk süreci, bir aktivite olarak düşünüldüğünde, bireylerin durumsal motivasyonu açısından yaklaşmanın uygun olduğu düşünülmektedir. Literatürde durumsal güdülenme kavramının spor aktivitelerinde (Örn. Blanchard vd., 2007; Lavigne & Vallerand, 2010; Altıntaş vd., 2013), eğitim aktivitelerinde (Örn. Standage & Treasure, 2002; Dilekmen & Ada, 2005; Martín-Albo vd., 2009; Yetim vd., 2014; Aşçı & İlker, 2018; Ada vd., 2020), spor koçluğunda (Örn. Conroy vd., 2006), riskli finansal yatırım kararlarında (Örn. Sekścińska vd., 2016) ele alındığı görülmekle birlikte koçluk aktiviteleri kapsamında irdelenmediği görülmektedir. Ancak, koçluğun temelinde yer alan dışsal bir kaynak vasıtasıyla bireysel özerkliğin güçlendirilmesi amacının bulunduğu bir aktivite olduğu düşünüldüğünde durumsal güdülenme bağlamında konunun ele alınmasının katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çoğu zaman güdülenme kavramı ile birlikte incelenen ve tüketici davranışlarına ilişkin bazı kaynaklarda (Örneğin Koç, 2015 – 5. Bölüm) aynı bölüm içerisinde incelenen diğer bir kavram ise ‘ilgilenim’ kavramıdır.

İlgilenim kavramının kökeni sosyal psikoloji alanına ve bilhassa ikna edici iletişim alanında ele alınan tutum ve tutumu etkileme çalışmalarına dayalıdır. Temelini sosyal psikoloji alanından alan bu kavram, ilk olarak Sherif ve Sargent (1947) tarafından ‘Sosyal Yargı Teorisi’ çerçevesinde ortaya atılmıştır. Daha sonraları ilgilenim kavramı, bireylerin davranışlarında ve tutumlarındaki değişimleri açıklamaya yönelik olarak yapılan çalışmalarda ele alınmıştır (Sherif & Sargent, 1947; Michaelidou vd., 2008, s.4; Aktaran Külahlı, 2016, s.9).

İlgilenim kavramı, bir bireyin herhangi bir çevresel uyarana karşı duyduğu psikolojik veya duygusal bağın yoğunluğu (Liang & Wang, 2008, s.72-73; Arslan & Bakır, 2010, s.231) olarak ele alınmakta ve güdülenme ile ilişkilendirilmektedir. Bu düşünceye göre insanların etrafındaki olayların, nesnelerin, ürün veya hizmetlerin onlar için önem derecesi ve kendileriyle alakalı olup olmamaları değişik zaman ve duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Çünkü insanlar her zaman her şeyi, aynı derecede önemseyip, onlara aynı derecede yoğunlaşamayıp, aynı derecede kendileriyle alakalı bulmayabilmektedir. Dolayısıyla ilgilenim bireyin olayları, nesnelere, ürünleri, hizmetleri veya etkinlikleri kendisiyle ne kadar alakalı bulduğunun bir göstergesidir (Koç, 2015, ss.663-264).

Aktiviteler açısından ele alındığında ilgilenim kavramı, bir olaya (Lardinoit & Derbaix, 2001) veya spor gibi temel bir aktiviteye birey tarafından gösterilen ilgi olarak kavramsallaştırılabilmektedir (Lascu vd., 1995). Daha spesifik olarak, aktivitenin algılanan kişisel uygunluğundan kaynaklanan, belirli bir aktiviteye güçlü ve sağlam bir ilginin neden olduğu gerçek coşkidur (Zaichkowsky, 1985; Lardinoit & Derbaix, 2001; Grohs & Reisinger, 2014, s.1020).

Güdülenme kuramları altında yer alan yaklaşımlarda esas olan, bireyleri harekete geçiren ve davranışta bulunmaya yönlendiren bir gücün varlığıdır. Sherif ve Cantril’in (1947, s.5) ilgilenim kavramını oluşturan bir unsur olarak kabul ettiği güdülenme, bireylerin objelere, kişilere, olaylara ya da çeşitli uyaranlara yönelik seçiciliği üzerinde etkili olan bir kavramdır. Bu bağlamda güdülenme, bireyin objelere, kişilere, gruplara ya da olaylara karşı olan tutumlarını etkilemektedir. İlgilenim kavramı, bir bireyin benliğiyle ilişkilendirdiği objelere, kişilere, gruplara veya olaylara ilişkin ego tutumlarının toplamı olarak kabul edildiğinde, bireyin güdülenmelerinin ilgilenimini etkilemesi kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Harman, 2012, ss.79-80).

2.3. Ağızdan Ağıza İletişim

İnsanlar, yaşadıkları tüketim deneyimleri hakkında diğer insanlar sıklıkla konuşma, duygularını sosyal olarak paylaşma eğilimi içerisinde olmaktadır. İşte bu durum, ‘ağızdan ağıza iletişim’ (İngilizce’de WOM= Word of Mouth) olarak adlandırılan bir olguyu ifade etmektedir (Wetzer vd., 2007, ss.661-662).

Ağızdan ağıza iletişim kavramını literatürde ilk ele alan araştırmacılardan olan Arndt (1967, s.291), bu kavramı “Herhangi bir ürün, marka veya hizmetin, mesajı alan ile veren arasında sözlü bir biçimde, yüz yüze gerçekleşen ve ticari olmayan bir iletişim şekli” olarak tanımlamaktadır. Konuya benzer bir yaklaşım gösteren Harrison-Walker’a (2001, s.61) göre ağızdan ağıza iletişim, “Ticari amacı olmayan, bilgi veren ile alıcı arasındaki bir ürün, marka, hizmet ya da organizasyon ile ilgili resmi olmayan, insandan insana iletişim” olarak tanımlamıştır (Öztürk & Nart, 2021, s.668). Görüldüğü gibi bu kavramın açıklanmasında bireyler arasında gayri ticari ve gayri resmi biçimde gerçekleşen bir iletişim olduğu hususuna dikkat çekilmektedir.

Esasında özünde en eski iletişim biçimi ve bilgi aktarmanın bir yolu olan ağızdan ağıza iletişimin gücü, 1960’lı yıllardan bu yana kayda değer biçimde anlaşılmaya başlanmıştır. Bilhassa 2000’li yıllardan itibaren ağızdan ağıza iletişimin, basılı yayınlardan, radyodan ve kişisel satıştan elde edilen bilgilerden birçok kez daha etkili olduğu yaygın olarak rapor edilmiştir (Lam vd., 2005, s.9). Bir kişinin bilgi alabileceği çok sayıda ve çeşitli kanallar arasında, güvenilirliği inanılabilirliği dolayısıyla kişilerarası iletişimin veya ağızdan ağıza iletişimin önemi üzerinde durulmakta ve daha etkin olduğu dile getirilmektedir (Godes & Mayzlin, 2004, s.545). Bu kişilerarası bilgi alışverişlerinin, örneğin markaların yaptığı reklamların ve diğer iletişim araçlarının ötesine, yani şirketler tarafından verilen mesajların ötesine geçen ve bireyin karar vermesini isteyerek ya da çoğu zaman istemeden etkileyen bir yapısı vardır (Brown vd., 2007). Bu nedenle ağızdan ağıza iletişim, özellikle yaygın olarak tüketici davranışını etkileyen en etkili faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir (Daugherty & Hoffman, 2014). Bu etki, hizmet sektörü, turizm, konaklama veya deneyimler, etkinlikler gibi tüketimden önce değerlendirilmesi zor olan durumlarda özellikle önem kazanmaktadır (Huete-Alcocer, 2017, ss.1-2).

Ağızdan ağıza iletişim kavramı kişisel etki kavramının altında incelenen bir alanı oluşturmaktadır. Kişisel etki, başkalarıyla iletişim sonucunda bireyin tutumlarında veya

davranışlarında ortaya çıkan etkiler ya da değişimlerdir. Başka bir ifadeyle, başka bir kişi tarafından biçimsel olmayan etkileşim yoluyla bireyin inançlarında, davranışlarında meydana gelebilecek olan değişimlerdir. Kişisel etkileri oluşturan kaynaklar (yani bu süreci başlatanlar veya bilgiyi gönderenler olarak ele alınabilir) genellikle arkadaşlar, komşular, iş arkadaşları, aile bireyleri, akrabalar gibi yüz-yüze ilişkilerin yüksek düzeyde olduğu küçük ve biçimsel olmayan gruplardan oluşmaktadır (Odabaşı & Barış, 2003, s.270; Avcılar, 2005, s.336).

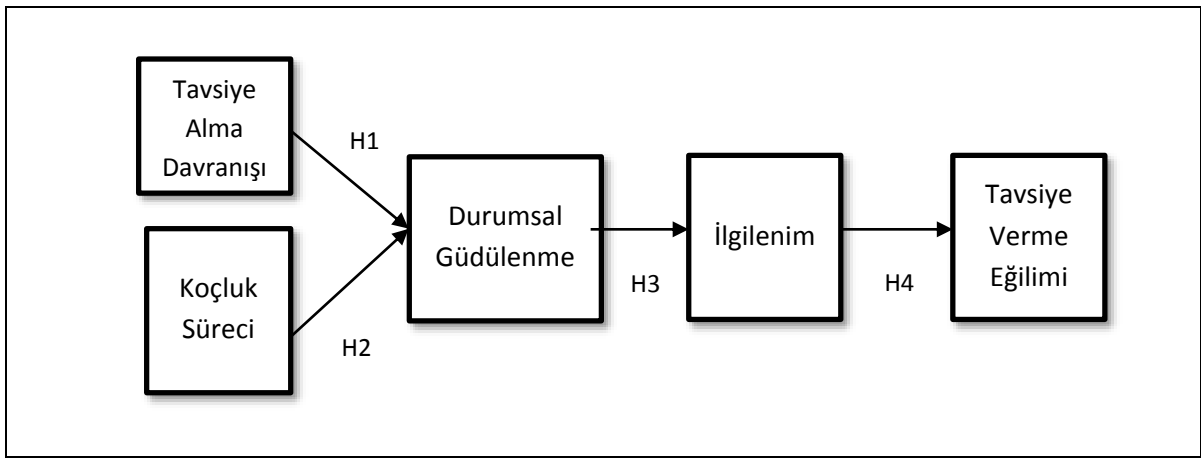
İnsanlar genel olarak ilgilendiği bir konu, ilgilendiği ürün veya hizmetle ilgili olarak kitle iletişim araçlarından, fiziksel çevrelerini araştırarak, online ortamlarda araştırmalar yaparak ya da diğer kişilere danışarak bilgi toplama eğilimindedir (East vd., 2005, s.145). Ancak, insanlar genellikle ürün veya hizmetlere ilişkin satın alma kararlarını verebilmek için kendilerine sunulan tüm bilgileri işleyemediklerinden, bilgi arama ve karar verme süreçlerini basitleştirmek veya daha risksiz bir şekilde ele alabilmek için genellikle basit kılavuzlara başvurma eğiliminde olmaktadır. İşte bu noktada bireylerin birbirleri arasında gönüllü ve bağımsız olarak gerçekleşen ağızdan ağıza iletişim, karar vermek için işlenmesi gereken bilgi miktarını azaltmaya yardımcı olmaktadır (Duhan vd., 1997). Örneğin, bir birey, iyi niyetinden ve yardım etme arzusundan veya ürünle ya da hizmetler ilgili olumlu deneyiminden dolayı bir arkadaşına, ailesine, yakın çevresine tavsiyelerde bulunabilmektedir. Öte yandan, bir ürün veya hizmetle ilgili deneyimlerinden memnun kalmazsa, diğer kişileri bu memnuniyetsiz deneyim kalınan hakkında uyarmak için şikâyetle (olumsuz ağızdan ağıza iletişim) bulunabilmektedir (Lam & Mizerski, 2005, s.217).

Ağızdan ağıza iletişim, tüm iletişim türlerinde olduğu gibi karşılıklı gerçekleşen bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bir taraf mesajları veren, diğer taraf veya taraflar ise alan kısımdadır. Böyle bir durumda mesaj alan bir kişi, kendi yaşadığı deneyimle alakalı olarak başka bir iletişim içerisinde mesaj veren de olabilmektedir. Dolayısıyla, ağızdan ağıza iletişimi öncül (girdi-etkileyen) ve ardıl (sonuç-çıktı) olarak düşünmek mümkündür. Bu bağlamda ele alındığında esasında özünde tavsiye eğilimi olan ağızdan ağıza iletişimi ‘tavsiye alma’ ve ‘tavsiye verme’ olarak iki kapsamda ele almak mümkündür. Bu durum, tüm ürün ve hizmetler etrafında oluşan deneyimlerde olduğu gibi pek tabii koçluk hizmetleri açısından da geçerlidir.

3. METODOLOJİ

Bu araştırma ilişkisel tarama modeline dayanmaktadır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla sayıdaki değişkenler arasında birlikte değişimin mevcudiyetini belirlemeyi amaç

edinen tarama yaklaşımıdır. Bu araştırma modelinde, araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin birlikte değişip değişmediği ve böyle bir değişim söz konusu ise bunun nasıl olduğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır (Karasar, 2011). Bu doğrultuda oluşturulan araştırma modeli, literatürde yer alan kuramların ve bu yönde gerçekleştirilen farklı çalışmaların incelenmesiyle olgunlaştırılmış olup, yapısı ve birlikte ele alınan değişkenler bakımından özgünlük taşımaktadır. Model, ilişkisel bir taramayı temsil etmekte olup, koçluk süreci, durumsal güdülenme, ilgilenim ve tavsiye alma ve tavsiye verme olmak üzere beş değişken içermektedir. Bu değişkenler ve değişkenler arasındaki ilişkileri temsil eden araştırma modeli Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırmada bireylerin koçluk hizmetlerine yönelik olarak aldıkları tavsiyelerin ve deneyimlediği olumlu yöndeki koçluk sürecinin, onların bu aktivitelere olan güdülenmeleri üzerinde olumlu bir etki oluşturacağı varsayılmaktadır. Bu varsayımın altında temel olarak aldıkları tavsiyenin bireyleri olumlu yönde güdüleyeceği, ayrıca dahil oldukları koçluk aktivitelerinde deneyimledikleri olumlu sürecin, onların motivasyonunu da olumlu etkileyeceği düşüncesi yatmaktadır. Durumsal güdülenme düzeyinin, bireylerin bu tür aktivitelere olan ilgilenimini artıracacağı düşünülmektedir. Nihayetinde bireylerin ilgilenim düzeylerinin tavsiye verme eğilimleri üzerinde etkili olduğu sınanmak istenmektedir. Buradan hareketle oluşturulan araştırma hipotezleri şu şekildedir:

H1. Tavsiye alma davranışı bireylerin durumsal güdülenmesi üzerinde etkilidir.

H2. Koçluk süreci bireylerin durumsal güdülenmesi üzerinde etkilidir.

H3. Durumsal güdülenme ilgilenim düzeyi üzerinde etkilidir.

H4. Bireylerin ilgilenim düzeyleri tavsiye verme eğilimleri üzerinde etkilidir.

Araştırmada ortaya konulan değişkenler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi için veri elde etmede online anket yöntemine başvurulmuştur. Oluşturulan anket formunda katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ve değişkenlere ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymayı amaçlayan sorular ve ölçek ifadeleri yer almaktadır. Araştırmanın 5 değişkenine ilişkin beş ölçeği bulunmakta olup, her ölçek farklı bir araştırmadan yararlanılarak ve bu araştırma doğrultusunda uyarlanarak oluşturulmuştur. Ölçeklerin belirlenmesinde güvenilirlik ve tutarlılık gösteren ve araştırmanın amacına uygun düşen ölçekler olması esas alınmıştır. Yapılan ifade uyarlamaları uzman görüşleri alınarak gözden geçirilmiş ve doğrulanmıştır. Koçluk süreci değerlendirmesine ilişkin ölçek, Sezer vd. (2017) tarafından oluşturulan ölçekten uyarlanmıştır. Orijinal araştırmada ölçeğin güvenilirliğini temsil eden Cronbach alfa katsayısı $\alpha=0.96$ olarak hesaplanmıştır. Ölçek ifadeleri içerisinde 22 ifadeden yararlanılmıştır. Durumsal motivasyon ölçeği Guay vd. (2000) tarafından geliştirilen ve Deci ve Ryan'ın (1985, 1991) çalışmalarına dayanan ölçek ifadelerinin uyarlanmasından oluşmuştur. Orijinal ölçekte yer alan, fakat bu araştırmanın yapısı gereği beklenen ilişkiler açısından motivasyonsuzluk boyutunu ele alan ifadeler araştırma modeline dâhil edilmemiştir. Ölçeğin güvenilirliğini temsil eden Cronbach alfa katsayısı $\alpha=0.83$ olup ölçek toplamda 11 ifade içermektedir. İlgilenim değişkeni tek boyutta ele alınmakta olup, buna ilişkin yer verilen ölçek ifadeleri Cheung ve To'nun (2020) araştırmasından uyarlanmıştır. Ölçek $\alpha=0.81$ düzeyinde güvenilirliğe sahiptir ve toplam 4 ifade içermektedir. Tavsiye alma davranışı Podoshen'in (2008) araştırmasından uyarlanan 4 ifadeyi içermektedir. Tavsiye verme davranışı ise Harrison-Walker'ın (2001) araştırmasından uyarlanan 7 ifadeyi içermektedir. Bu ölçeğin $\alpha=0.80$ düzeyinde güvenilir olduğu görülmüştür. Tüm ölçek ifadeleri ele alındığında, toplam 48 ifade yer almaktadır. Anket formunun tüm soruları ve ifadelerinin yanıtlanma süresi yaklaşık ortalama 10 dakika olarak hesaplanmıştır. Oluşturulan anket formu kapsamında veri toplamaya ilişkin olarak Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 28.02.2022 tarihi ve 31906847/050.04.04-08-50 sayılı numaralı karar ile etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca anket formunun içeriği ve araştırmanın amacını içeren bir metinle beraber, araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığını bildiren bir onam formu oluşturulmuş ve katılımcılara sunulmuş; onayları alındıktan sonra soruları yanıtlamak mümkün olmuştur.

Araştırmanın anakütlesini koçluk hizmeti deneyimlemiş olan 18 yaş ve üzerindeki bireyler oluşturmuştur. Elbette, anakütlenin tamamına erişim elverişli olmadığından örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Örnekleme yöntemleri içerisinde araştırma amacına uygunluk

bakımından kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve bu doğrultuda araştırmacının bireysel olarak erişebildiği bireylerden online anketler vasıtasıyla veri toplanması hedeflenmiştir. Veriler 15.03.2022 – 15.04.2022 tarihleri arasında toplanmış; bu tarih aralığında toplamda 270 katılımcıya erişilmiştir. Online formda, araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olmasıyla birlikte, tüm soruların işaretlenmesi zorunlu kılındığından kayıp değer bulunmamaktadır ve erişilen tüm yanıtlar araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın verilerini toplam 270 katılımcıdan elde edilen yanıtlar oluşturmuştur. Elde edilen verilerin kodlanması ve çözümlenmesinde SPSS 24 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Katılımcıların demografik dağılımlarına ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Cinsiyet	f	%	Eğitim	f	%
Kadın	199	74	Ortaöğretim	23	8
Erkek	71	26	Yükseköğretim	33	12
Yaş	f	%	Lisans	153	57
30 ve altı	31	12	Lisansüstü	61	23
31-39	86	32	Gelir	f	%
40-55	136	50	3000 TL’den az	36	13
56 yaş ve üzeri	17	6	3001-5000 TL	58	22
Medeni Durum	f	%	5001-7000 TL	62	23
Bekar	114	42	7001-10.000 TL	51	19
Evli	156	58	10.001 TL ve üzeri	63	23

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların %74’ü kadın, %26’sı erkeklerden oluşmaktadır. 40-55 yaş aralığının diğer yaş aralıklarına göre daha fazla sıklığa sahip olduğu görülmektedir. Medeni durum bakımından hemen homojen bir dağılım söz konusudur ve bekar katılımcılar %42, evli katılımcılar %58 dağılıma sahiptir. Lisans mezunu katılımcılar %57 ile ağırlığı oluştururken, gelir bakımından birbirine yakın dağılımlar olduğunu söylemek mümkündür.

4. BULGULAR

Araştırma verilerinin analizine geçilmeden önce ölçeklerin güvenilirliği ve tutarlılığı için Cronbach Alpha değerleri ve KMO değerleri, verilerin normal dağılım sergileyip sergilemediğine ilişkin olarak çarpıklık basıklık değerleri ve Kolmogorov-Smirnov testi değerleri kontrol edilmiştir. Yapılan bu testler sonucunda elde edilen ilgili değerler Tablo 2’de özet halinde verilmiştir.

Tablo 2. Güvenilirlik, tutarlılık ve normal dağılım değerleri

Değişken	İfade Sayısı	Cronbach Alfa	KMO	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov
Koçluk Süreci	22	,991	,973	-2,566	8,329	,000
Durumsal Güdülenme	11	,844	,870	-,573	2,035	,000
İlgilenim	4	,932	,846	-1,528	2,929	,000
Tavsiye Alma	4	,888	,808	-,369	-,723	,000
Tavsiye Verme	7	,971	,917	-2,282	6,290	,000

Tablo 2’de yer alan ölçeklerin güvenilirlik ve tutarlılık bakımından değerlendirildiğinde elde edilen değerlerin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, araştırma ölçeklerinin güvenilir ve tutarlı olduğuna işaret etmektedir. Normal dağılım analiz edildiğinde ise normal dağılımdan söz edebilmek için gerekli aralık olan -1,5 ila +1,5 çarpıklık ve basıklık aralığının dışında değerlerin yer aldığı görülmekle birlikte, incelenen Kolmogorov-Smirnov değerleri de normal dağılım olmadığına işaret etmektedir. Bu durum, parametrik olmayan analiz yöntemlerinin kullanılmasını gerekli kılmıştır.

4.1. Betimsel Analiz

Katılımcıların araştırma ölçeklerinde yer alan ifadelere verdikleri yanıtlar itibarıyla, değişkenler açısından ortaya çıkan merkezi eğilim ölçülerine Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Betimsel istatistikler

Değişken	Ortalama	Medyan	Mod	S. Sapma	Varyans
Koçluk Süreci	4,5424	4,8864	5	,69378	,481
Durumsal Güdülenme	3,6374	3,6364	3,64	,62805	,394
İlgilenim	4,3083	4,50	5	,77278	,597
Tavsiye Alma	3,4556	3,50	5	1,12832	1,273
Tavsiye Verme	4,4233	4,7143	5	,78515	,616

Ortaya çıkan tabloda, araştırma değişkenlerinin aldığı ortalamalar incelendiğinde (5’li Likert esasına göre 5 üzerinden), tamamında yüksek ortalamaların yer aldığını söylemek mümkündür. En yüksek ortalamaya sahip olan değişken koçluk süreci olmuştur. Katılımcılar koçluk sürecinin olumlu olduğu ve yarar sağladığı yönündeki ifadelerle yoğunlukla Tamamen Katılıyorum’a yakın yanıtlar vermişlerdir. Ortalamalar bağlamında tavsiye alma değişkeni, tüm değişkenler içerisinde en düşük ortalamaya sahip olan değişken olmuştur. Ancak elbette bu ortalama da yine yüksektir. Bu değişken standart sapma bakımından da en yüksek değeri göstermiştir. Ancak, tavsiye verme daha yüksek ortalama göstermiştir.

4.2. Demografik Değişkenlerin Analizi

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin fark testlerinde parametrik olmayan yöntemlerden iki sınıflı dağılımlar için Mann-Whitney U ve ikiden fazla sınıflı dağılımlar için Kruskal-Wallis analizlerine başvurulmuştur. Gruplar arası farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere Post hoc testlerinden homojenlik ve normal dağılım varsayımı aramayan Tamhane's T2 testine başvurulmuştur. Buna göre demografik özellikler bakımından sınıflar arasındaki istatistiksel farklılıklarla ilişkin yapılan analizler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Cinsiyet değişkenine ilişkin Mann-Whitney U testi

Değişken	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
Koçluk Süreci						
Kadın	199	151,88	30224,50	3804,500	-5,937	,000*
Erkek	71	89,58	6360,50			
Durumsal Güdülenme						
Kadın	199	152,77	30402,00	3627,000	-6,096	,000*
Erkek	71	87,08	6183,00			
İlgilenim						
Kadın	199	149,78	29806,50	4222,500	-5,202	,000*
Erkek	71	95,47	6778,50			
Tavsiye Alma						
Kadın	199	141,07	28072,00	5957,000	-1,968	,049*
Erkek	71	119,90	8513,00			
Tavsiye Verme						
Kadın	199	148,31	29514,00	4515,000	-4,667	,000*
Erkek	71	99,59	7071,00			

* $p \leq ,05$ istatistiksel anlamlı farklılık

Cinsiyet değişkenine ilişkin olarak yapılan Mann-Whitney U testi sonucunda elde edilen değerler incelendiğinde, bu değişkenin araştırmanın tüm değişkenleri bakımından $p \leq 0,05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma gösterdiği görülmektedir. Tüm değişkenler bakımından sıra ortalamaları ve sıra toplamları, kadınların erkeklerden ayırtırdığını göstermektedir. Kadınların ortalaması tüm değişkenlerde daha yüksek olmuştur.

Tablo 5. Medeni durum değişkenine ilişkin Mann-Whitney U testi

Değişken	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
Koçluk Süreci						
Bekar	114	135,58	15456,50	8882,500	-,015	,988
Evli	156	135,44	21128,50			
Durumsal Güdülenme						
Bekar	114	143,84	16397,50	7941,500	,133	,133
Evli	156	129,41	20187,50			
İlgilenim						
Bekar	114	129,91	14809,50	8254,500	,298	,298
Evli	156	139,59	21775,50			
Tavsiye Alma						
Bekar	114	136,38	15547,50	8791,500	,873	,873
Evli	156	134,86	21037,50			
Tavsiye Verme						
Bekar	114	133,04	15167,00	8612,000	,648	,648
Evli	156	137,29	21418,00			

Tablo 5’te yer alan değerler incelendiğinde, medeni durum değişkeninin araştırma değişkenleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya koymadığı görülmektedir. Tamamında ortalamalar birbirine yakın düzeyde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda medeni durum, belirleyici bir değişken olmamıştır.

Tablo 6. Yaş değişkenine ilişkin Kruskal-Wallis testi

Değişken	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	P	Anlamlı Fark Olan Gruplar (Tamhane’s T2)
Koçluk Süreci						
30 yaş ve altı	31	162,87	3	7,352	,061	-
31-39 yaş	86	136,02				
40-55 yaş	136	133,03				
56 yaş ve üzeri	17	102,71				
Durumsal Güdülenme						
30 yaş ve altı	31	131,66	3	5,135	,162	-
31-39 yaş	86	127,03				
40-55 yaş	136	145,07				
56 yaş ve üzeri	17	108,79				
İlgilenim						
30 yaş ve altı	31	155,31	3	5,194	,158	-
31-39 yaş	86	136,43				
40-55 yaş	136	134,38				
56 yaş ve üzeri	17	103,68				
Tavsiye Alma						
30 yaş ve altı	31	176,37	3	12,599	,006*	30 yaş ve altı > 40-55 yaş
31-39 yaş	86	136,26				
40-55 yaş	136	123,56				
56 yaş ve üzeri	17	152,65				
Tavsiye Verme						
30 yaş ve altı	31	164,89	3	7,225	,065	-
31-39 yaş	86	137,18				
40-55 yaş	136	130,98				
56 yaş ve üzeri	17	109,59				

* p ≤ ,05 istatistiksel anlamlı farklılık

Elde edilen bulgular ışığında yaş değişkeni değerlendirmeye alındığında, araştırmanın değişkenlerinden yalnızca tavsiye alma değişkeni bakımından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık meydana geldiği görülmektedir. Burada bu anlamlı farklılığın 30 yaş ve altı > 40-55 yaş grupları arasında olduğu anlaşılmaktadır. 30 yaş ve altı gruptaki katılımcıların tavsiye alma davranışı bakımından diğer gruplara göre daha yüksek ortalama gösterdiklerini, diğer bir deyişle daha fazla tavsiye alma eğilimi gösterdiklerini söylemek mümkündür.

Tablo 7. Eğitim değişkenine ilişkin Kruskal-Wallis testi

Değişken	n	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	P	Anlamlı Fark Olan Gruplar (Tamhane's T2)
Koçluk Süreci						
Ortaöğretim	23	128,07	3	6,549	,088	-
Yüksekokul	33	108,73				
Lisans	153	144,19				
Lisansüstü	61	130,98				
Durumsal Güdülenme						
Ortaöğretim	23	150,63	3	4,332	,228	-
Yüksekokul	33	152,92				
Lisans	153	134,81				
Lisansüstü	61	122,09				
İlgilenim						
Ortaöğretim	23	142,74	3	4,062	,255	-
Yüksekokul	33	111,56				
Lisans	153	139,93				
Lisansüstü	61	134,61				
Tavsiye Alma						
Ortaöğretim	23	100,00	3	19,214	,000*	Yüksekokul < Lisansüstü < Lisans
Yüksekokul	33	91,70				
Lisans	153	146,22				
Lisansüstü	61	145,70				
Tavsiye Verme						
Ortaöğretim	23	135,00	3	4,377	,224	-
Yüksekokul	33	110,83				
Lisans	153	141,13				
Lisansüstü	61	134,90				

* p ≤ ,05 istatistiksel anlamlı farklılık

Eğitim değişkeni analiz edildiğinde araştırmanın değişkenleri bakımından yalnızca tavsiye alma değişkeninde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Burada ortaya çıkan fark, yüksekokulun lisans ve lisansüstü eğitim gruplarına göre anlamlı ölçüde düşük ortalamaya sahip olmasıyla gerçekleşmiştir. Diğer değişkenlerde istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemektedir.

Tablo 8. Gelir değişkenine ilişkin Kruskal-Wallis testi

Değişken	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	P	Anlamlı Fark Olan Gruplar (Tamhane's T2)
Koçluk Süreci						
3000 TL ve altı	36	137,21	4	3,765	,439	-
3001-5000 TL	58	144,40				
5001-7000 TL	62	137,40				
7001-10.000 TL	51	141,06				
10.000 TL ve üzeri	63	119,97				
Durumsal Güdülenme						
3000 TL ve altı	36	160,42	4	11,799	,019*	3000 TL ve altı > 10.000 TL ve üzeri
3001-5000 TL	58	141,18				
5001-7000 TL	62	135,25				
7001-10.000 TL	51	144,25				
10.000 TL ve üzeri	63	109,20				
İlgilenim						
3000 TL ve altı	36	152,99	4	10,199	0,37*	3000 TL ve altı > 10.000 TL ve üzeri
3001-5000 TL	58	150,87				
5001-7000 TL	62	138,31				
7001-10.000 TL	51	129,79				
10.000 TL ve üzeri	63	113,21				
Tavsiye Alma						
3000 TL ve altı	36	128,07	4	4,077	,396	-
3001-5000 TL	58	144,34				
5001-7000 TL	62	144,34				
7001-10.000 TL	51	137,72				
10.000 TL ve üzeri	63	121,11				
Tavsiye Verme						
3000 TL ve altı	36	141,50	4	3,697	,449	-
3001-5000 TL	58	149,05				
5001-7000 TL	62	134,57				
7001-10.000 TL	51	130,91				
10.000 TL ve üzeri	63	124,22				

* $p \leq ,05$ istatistiksel anlamlı farklılık

Gelir değişkenine ilişkin sonuçları yansıtan Tablo 8 incelendiğinde, araştırma değişkenleri arasında durumsal güdülenme ve ilgilenim değişkenlerinde istatistiksel olarak anlamlı fark yer aldığı görülmektedir. Bu iki değişkende de gruplar arasında ortaya çıkan bu anlamlı farklılık, 3000 TL ve altı > 10.000 TL ve üzeri biçiminde gerçekleşmiştir. Burada genel olarak gelir durumuna paralel olarak ortalamaların düştüğü görülmektedir. Fakat en belirgin farklılık bu iki grup arasında olmuştur. Araştırmanın diğer değişkenleri açısından ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

4.2. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkilere yönelik olarak formüle edilmiş olan hipotezlerin test edilmesinde, ilişkilerin yönünü ve gücünü tayin eden korelasyon analizine ve bir değişkenin diğeri üzerindeki değişimi açıklama gücünü tayin eden regresyon analizine başvurulmuştur. Korelasyon analizinde Pearson korelasyon katsayıları baz alınmış ve çift

kuyruk testinde değerlendirilmiştir. Buna göre, yapılan korelasyon analizi neticesinde değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik olarak elde edilen bulgular Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik korelasyon analizi

		1	2	3	4	5
1	Koçluk Süreci	1				
2	Durumsal Güdülenme	,529**	1			
3	İlgilenim	,735**	,598**	1		
4	Tavsiye Alma	,339**	,288**	,435**	1	
5	Tavsiye Verme	,776**	,525**	,796**	,441**	1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde istatistiksel anlamlı (çift kuyruk testi)

Tablo 9’da yer alan korelasyon değerleri incelendiğinde, değişkenler arası tüm ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Tüm ilişkiler doğrusal pozitif yöndedir. Koçluk süreci ile durumsal güdülenme arasında ,529 düzeyinde orta şiddette doğrusal pozitif ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Tavsiye alma ile durumsal güdülenme arasında ,288 düzeyinde zayıf korelasyon olduğu görülmektedir. Durumsal güdülenme ile ilgilenim arasındaki ilişki ,598 düzeyindedir orta-yüksek korelasyon olduğunu söylemek mümkündür. İlgilenim ile tavsiye verme arasındaki ilişki ise ,796 düzeyindedir ve yüksek korelasyon söz konusudur. Değişkenler arasında korelasyon analizi ile belirlenmiş olan bu doğrusal ilişkiler, basit doğrusal regresyon modelleri kurularak test edilmiştir. Regresyon analizinin sonuçları Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Regresyon analizi

Model	Beta	Std. Hata	Std. β	t	R ²	p
Model 1						
Tavsiye Alma (Bağımsız)	3,084	,118	,288	26,057	,083	,000
Durumsal Güdülenme (Bağımlı)	,160	,033		4,921		,000
Model 2						
Koçluk Süreci (Bağımsız)	1,463	,216	,529	6,784	,280	,000
Durumsal Güdülenme (Bağımlı)	,479	,047		10,198		,000
Model 3						
Durumsal Güdülenme (Bağımsız)	1,630	,222	,598	7,335	,358	,000
İlgilenim (Bağımlı)	,736	,060		12,226		,000
Model 4						
İlgilenim (Bağımsız)	,939	,164	,796	5,712	,633	,000
Tavsiye Verme (Bağımlı)	,809	,038		21,522		,000

Tablo 10’da yer alan sonuçlar incelendiğinde, değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik olarak oluşturulan tüm regresyon modellerinin p=,000 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Tüm modellerde istatistiksel olarak anlamlı bir etki açıklama gücü

bulunmaktadır. Ele alınan ilk modelde, tavsiye alma değişkeni, durumsal güdülenme değişkeni üzerindeki değişimin %8,3'lük kısmını açıklayabilmektedir. İkinci modelde, koçluk süreci değişkeni, durumsal güdülenme değişkeni üzerindeki değişimin %28'lik bir kısmını açıklayabilmektedir. Üçüncü modelde, durumsal güdülenme değişkeni ilgilenim değişkeni üzerindeki değişimin %35,8'lik bir kısmını açıklayabilmektedir. Dördüncü ve son modelde ise ilgilenim değişkeni, tavsiye verme değişkeni üzerindeki değişimin %63,3'lük bir kısmını açıklayabilmektedir. Elde edilen bu sonuçlar, değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik olarak ortaya atılmış tüm hipotezlerin desteklendiğini ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Araştırmada bireylerin koçluk hizmetlerine ilişkin çevrelerinden aldıkları tavsiyelerin ve deneyimledikleri koçluk sürecinin, onların koçluk faaliyetlerine yönelik olarak durumsal güdülenmeleri üzerinde olumlu bir etki oluşturacağı, durumsal güdülenmenin ilgilenim düzeylerini arttıracığı ve ilgilenimin artmasıyla da çevrelerine tavsiye etme eğiliminin artacağı varsayılmıştır.

Bu araştırmada temel olarak koçluk aktivitelerinde özelinde ele alınan değişkenler arasında nedensel bir ilişki arandığı gibi, güdülenme ile ilgilenim arasında nedensel bir iddia söz konusudur. Sherif ve Sherif (1996, ss.580-580) ilgilenim bireylerin diğer kişiler, nesnelere, gruplar, kurumlar, değerler ya da normlar ile ilişki kurması ve bu ilişkiyi ifade etmesine sebep olan tutumlar bütünü olarak ele alınmalıdır. Bu anlamda ilgilenim, bireylerin deneyimini, davranışını, belirli bir faaliyet ya da nesneye karşı ilgisini şekillendiren bir tutum bütünüdür. Ayrıca, Sherif ve Sherif (1996, s.584), bireyin, kendisini harekete geçiren güdülenmenin etkisi altında davrandığını ve bu noktada, güdülenme ile ilgilenim arasında ilişki olduğunu; güdülenmenin ilgilenimi biçimlendiren unsurlardan biri olduğunu ileri sürmüştür (Harman, 2012, s.11). Bu araştırmada korelasyon ve regresyon analizlerinden elde edilen sonuçlar bu durumu doğrulamıştır. Durumsal güdülenme, ilgilenimi istatistiksel olarak anlamlı ölçüde etkilemiştir. Ayrıca tavsiye alma davranışı ve koçluk süreci durumsal güdülenme üzerinde etkili olmuştur. Sonuç olarak ilgilenim ise tavsiye etme eğilimi üzerinde etkili olmuştur. Araştırmanın modeli ve değişkenler arasındaki ilişkiler bağlamında özgünlüğü bulunmakta ve bu nedenle tartışmayı sınırlandırmaktadır. Ancak, aktivitelerde bu durumun yaşandığına ilişkin olarak literatürde dayanaklar yer almaktadır (Örn. Kyle vd., 2006; Kouthouris, 2009; Harman, 2012; Morris vd., 2017).

Spor koçluğu hariç olmak üzere (bu konudaki araştırmaların bir hayli fazla olduğu görülmektedir), koçluk faaliyetleri ile güdülenme arasındaki ilişkiye yönelik olarak literatürde sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmaların koçluk ve güdülenme değişkenlerini örgütsel bağlamda ele aldıkları görülmektedir. Örneğin, Eren ve Akyüz (2014) işgörenler üzerinde yaptığı araştırmada koçluğun işgörenlerin içsel motivasyonları ile ilişkili ve olumlu etkili olduğunu saptamıştır. Akın ve Ulukök (2017), koçluk yaklaşımı ile işgören geliştirme bağlamında ele aldığı araştırmada, koçluk uygulamalarının işgörenlerin motivasyonunu arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Tünay (2019), örgütsel bağlamda gerçekleştirdiği araştırmada koçluk faaliyetleri ile içsel motivasyon arasındaki anlamlı etki gözlemiştir. İlgilenimin tavsiye verme üzerindeki anlamlı etkisine dair destekleyici bazı araştırma sonuçları (Hamza, 2013; Upamannyu vd., 2015; Cheung & To, 2020) yer almaktadır.

Dolayısıyla bir koçluk hizmetlerinin, bireylerin motivasyonunu, ilgilenimini arttırmak gibi olumlu çıktılar sağlamak amacıyla, içsel olarak harekete geçirip cesaretlendirici, potansiyeli açığa çıkarıcı süreç olduğu göz önüne alındığında, bu araştırma sonuçları esasında bireylerin olumlu koçluk hizmetlerini deneyimlemesiyle beraber bir anlamda amacına eriştiğini göstermektedir. Sürecin bütününden olumlu olarak motive olan bireyler, yakın çevrelerine, arkadaşlarına, aile bireyelerine, meslektaşlarına koçluk hizmetleri konusunda tavsiyeler verme eğilimi içerisinde olmaktadır.

Araştırma sonuçları itibarıyla bu söz edilen sonuçlardan başka birtakım çıkarımlar daha yapmak mümkündür. Betimsel analizler doğrultusunda araştırma değişkenleri, ortalamalar bakımından ele alındığında tüm değişkenlerin yüksek, orta-yüksek ortalamalar aldığı görülmüştür. En yüksek ortalama koçluk sürecinde ortaya çıkmıştır. Katılımcıların, deneyimledikleri koçluk sürecine ve koçun süreci yönetimine ilişkin olumlu ve yararlı olduğu kanaatini ortaya koyan bir yaklaşım içerisinde bulduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Araştırmada ortaya çıkan ilgi çekici bir sonuç, katılımcıların tavsiye verme eğilimi daha yüksekken, tavsiye alma eğilimlerinin daha düşük olmasıdır. Değişkenler arasındaki en düşük ortalama tavsiye alma değişkeni olmuştur. Bu değişkenin aldığı ortalama itibarıyla orta-yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir anlamda, tavsiye alma davranışını çoğu katılımcı gösterirken, tavsiye almadığını belirten katılımcıların da payı bulunmaktadır.

Bu durumun, katılımcıların koçluk hizmetini araştırma ve bu hizmeti alıp almayacağına karar vermede tavsiye almadan başka yollara da başvurduğuna işaret edebileceği

düşünülmektedir. Bu süreçte başka faktörler etkili olabilecektir. Ancak elbette bu araştırmada bu çıkarımlarda bulunabilmek için veri bulunmamaktadır. Bununla beraber, Ocak ve Yurdakul (2021), koçluk hizmeti almak niyetinde olan bireylerin, araştırma ve karar verme aşamasında en fazla internet kanalına başvurduklarını ve tavsiye alma davranışını orta düzeyde gösterdiklerini belirlemiştir. Bu araştırma sonucu, bu bulguları destekler nitelikte olmuştur.

Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin birtakım sonuçlar elde edilmiştir. Cinsiyet değişkenine araştırmanın tüm değişkenleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık sergilemiştir. Ortalama değerler, kadınların erkeklerden yüksek ortalamalar göstererek ayrıştırdığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda kadınların koçluk sürecine daha olumlu yaklaştıkları, durumsal güdülenme, ilgilenim, tavsiye alma ve tavsiye verme bakımından daha eğilimli olduklarını söylemek mümkündür. Diğer bir anlamda kadınların, koçluk hizmetlerine, bu hizmetlerinden başından sonuna kadar daha ilgili olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Medeni durum hiçbir değişken açısından anlamlı fark göstermemiştir. Yaş değişkeni yalnızca tavsiye alma değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık göstermiş, burada 30 yaş ve altı katılımcıların tavsiye alma yönünden daha yüksek ortalama gösterdiklerini ve daha fazla tavsiye alma eğilimi gösterdiklerini söylemek mümkündür. Yaş değişkenine benzer şekilde eğitim değişkeni de yalnızca tavsiye alma bakımından anlamlı fark göstermiş, yüksekokulun lisans ve lisansüstüne göre anlamlı ölçüde düşük ortalamaya sahip olmuştur. Diğer bir anlamda, eğitim durumunun yüksek olması, daha az tavsiye alma eğilimini beraberinde getirmiştir. Koçluk bağlamında, daha eğitilmiş bireylerin, tavsiyelere daha az başvurduğunu veya daha az dikkate aldıkları yorumunda bulunmak mümkündür. Gelir değişkenine ilişkin sonuçlar, durumsal güdülenme ve ilgilenim değişkenlerinde anlamlı fark oluşturduğunu, bu farkın, en düşük gelir grubu olan 3000 TL ve altı ile en yüksek gelir grubu olan 10.000 TL ve üzerine olduğu görülmüştür. Gelir durumu yükseldikçe ortalamalar düşmüştür. Bu bağlamda, daha düşük gelir durumuna sahip olan bireylerin, koçluk sürecinde güdülenme ve ilgilenim açısından daha eğilimli olduklarını söylemek mümkündür.

Ancak tüm bu değerlendirmeler ışığında belirtmek gereklidir ki; bu araştırmanın elde ettiği tüm bulgular ve bu bulgular doğrultusunda yapılan tüm değerlendirmeler, bu araştırmanın örneklemini ile sınırlıdır ve bu bağlamda genellenebilme açısından sınırlılığı bulunmaktadır. Ancak, bu araştırma deseninin veya benzer desenlerde ortaya konulacak olan farklı örneklerde değerlendirilen farklı araştırmaların literatüre ve uygulamaya dönük katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada koçluk süreci ve durumsal güdülenme boyutlarına

indirgenmeden, tek boyutta incelenmiştir. Gelecekte yapılacak olan araştırmalar, boyutlara indirgediğinde daha açıklayıcı sonuçlara ulaşabilecektir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Acat, M. B., & Köşgeroğlu, N. (2006). Güdülenme kaynakları ve sorunları ölçeği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 7(4), 204-210.
- Ada, E. N., Comoutos, N., Bal, S. İ., & Pehlivan, Z. (2020). Beden eğitimi dersine yönelik durumsal güdülenme, tutum ve içsel konuşma arasındaki ilişki. *Sport Sciences*, 15(4), 53-66.
- Akın, A., & Ulukök, E. (2017). Koçluk yaklaşımı ile işgören geliştirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 279-300.
- Allaho, R. A., & Van Nieuwerburgh, C. (2018). *Coaching in Islamic culture: The principles and practice of Ershad*. London: Routledge.
- Altıntaş, A., Kelecek, S., & Aşçı, F. (2013). Elit sporcularda durumsal güdülenme ve optimal performans duygu durumu arasındaki ilişki. *Pamukkale Spor Bilimleri Dergisi*, 4(4), 14-21.
- Arat, M. (2007). *21. yüzyıl için yönetim*. İstanbul: Söz Yayın.
- Araz, C. (2019). *Duygusal zekânın koçluk tarzı liderlik üzerindeki etkisi* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Arndt, J. (1967). Role of product-related conversations in the diffusion of a new product. *Journal of Marketing Research*, 4(3), 291-295.
- Arslan, F., & Bakır, N. (2010). Tüketicilerin ilgilenim düzeylerine göre alışveriş merkezlerini tercih etme nedenleri ve sadakate etkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 227-259.
- Aşçı, F. H., & İlker, G. E. (2018). Algılanan öğretmen geribildirim ve güdüsel iklimin beden eğitimi ve spor derslerinde zevk alma ve güdülenme üzerine yordayıcı etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 123-138.
- Auerbach, E. A. (2006). Cognitive coaching. In D. Stober, & A. M. Grant (Eds.), *Evidence-based coaching handbook*. New York: Wiley.
- Avcılar, M. Y. (2005). Kişisel etki kaynakları ve ağızdan ağıza iletişim ağı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 333-347.
- Bachkirova, T., Cox, E., & Clutterbuck, D. (2014). Introduction. In E. Cox, T. Bachkirova, & D. Clutterbuck (Eds.), *The complete handbook of coaching* (pp. 1-20). London, England: Sage Publication.

- Bacon, T. R. (2003). Helping people change. *Industrial and Commercial Training*, 35(2), 73-77.
- Balcı, E. (1990). Eğitim yönetiminde güdülemenin doğası ve insan gereksinimleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 271-279.
- Blanchard, C. M., Mask, L., Vallerand, R. J., de la Sablonnière, R., & Provencher, P. (2007). Reciprocal relationships between contextual and situational motivation in a sport setting. *Psychology of Sport and Exercise*, 8(5), 854-873.
- Bora, R., Leaning, S., Moores, A., & Roberts, G. (2010). Life coaching for mental health recovery: The emerging practice of recovery coaching. *Advances in Psychiatric Treatment*, 16(6), 459-467.
- Brown, J., Broderick, A. J., & Lee, N. (2007). Word of mouth communication within online communities: Conceptualizing the online social network. *Journal of Interactive Marketing*, 21(3), 2-20.
- Cheung, M. F. Y., & To, W. M. (2020). The effects of customer involvement on perceived service performance and word-of-mouth: The mediating role of service co-creation. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics (Ahead of Print)*, 33(4), 1014-1032. Erişim tarihi: 20.12.2021, <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/APJML-04-2020-0221/full/html>
- Conroy, D. E., Kaye, M. P., & Coatsworth, J. D. (2006). Coaching climates and the destructive effects of mastery-avoidance achievement goals on situational motivation. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 28(1), 69-92.
- Cox, E. (2006) An adult learning approach to learning. In D. Stober, & A. M. Grant (Eds.), *Evidence-based coaching handbook*. New York: Wiley.
- Daugherty, T., & Hoffman, E. (2014). eWOM and the importance of capturing consumer attention within social media. *Journal of Marketing Communications*, 20(1-2), 82-102.
- Deci, E. L. (1971). Effects of externally mediated rewards on intrinsic motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 18, 105-115.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and selfdetermination in human behavior*. New York: Plenum Press.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1991). A motivational approach to the self: Integration in personality. In R. Dienstbier (Ed.), *Nebraska symposium on motivation: Vol. 38. Perspectives on motivation* (pp. 237-288). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The 'what' and 'why' of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227-268.
- Dilekmen, M., & Ada, Ş. (2005). Öğrenmede güdülenme. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 113-123.
- Downey, M. (2003). *Effective coaching: Lessons from the coaches' couch*. New York: Texere/Thomson.
- Duhan, D. F., Johnson, S. D., Wilcox, J. B. & Harrell, G. D. (1997). Influence of consumer use of word-of mouth recommendation sources. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25, 283-295.
- East, R., Hammond, K., Lomax, W., & Robinson, H. (2005). What is the effect of a recommendation? *The Marketing Review*, 5(2), 145-157.
- Eren, M. Ş., & Akyüz, B. (2014). Koçluk faaliyetlerinin işgörenlerin içsel motivasyonu ve yöneticiye duyulan güven üzerindeki etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 167-182.
- Gao, Z., Hannon, J. C., Newton, M., & Huang, C. (2011). Effects of curricular activity on students' situational motivation and physical activity levels. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 82(3), 536-544.

- George, M. (2013). Seeking legitimacy: The professionalization of life coaching. *Sociological Inquiry*, 83(2), 179-208.
- Gladis, S. (2007). Executive coaching builds steam in organizations. *TAND*, 61(12), 58-62.
- Grant, A. M. (2005). What is evidence-based executive, workplace and life coaching? In M. Cavanagh, A. Grant, & T. Kemp (Eds.), *Evidence-based coaching: Theory, research and practice from the behavioural sciences* (pp. 1-12). Bowen Hills, Qld: Australian Academic Press.
- Grant, A. M. (2006) An integrative goal-focused approach to executive coaching. In D. Stober, & A. M. Grant (Eds.), *Evidence-based coaching handbook*. New York: Wiley.
- Grezemkovsky, U. (2005). *Happiness is the cure: Self-improvement and authenticity in contemporary American life* (PhD dissertation). University of California, Berkeley, CA.
- Godes, D., & Mayzlin, D. (2004). Using online conversations to study word-of-mouth communication. *Marketing Science*, 23(4), 545-560.
- Griffiths, K. E. (2005). Personal coaching: A model for effective learning. *Journal of Learning Design*, 1(2), 55-65.
- Grohs, R., & Reisinger, H. (2014). Sponsorship effects on brand image: The role of exposure and activity involvement. *Journal of Business Research*, 67(5), 1018-1025.
- Guay, F., Vallerand, R. J., & Blanchard, C. (2000). On the assessment of situational intrinsic and extrinsic motivation: The Situational Motivation Scale (SIMS). *Motivation and Emotion*, 24(3), 175-213.
- Hamza, V. K. (2013). A study on the mediation role of customer satisfaction on customer impulse and involvement to word of mouth and repurchase intention. *International Journal of Business Insights & Transformation*, 7(1), 62-67.
- Harman, S. (2012). *Sırtçantalı turistlerin seyahat motivasyonları ve ilgilenimleri: İstanbul'a gelen sırtçantalı turistler üzerinde bir araştırma* (Doktora tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Harrison-Walker, L. J. (2001). The measurement of word-of-mouth communication and an investigation of service quality and customer commitment as potential antecedents. *Journal of Service Research*, 4(1), 60-75.
- Hawes, J. M., & Rich, G. A. (1998). Selling and sales management in action: The constructs of sales coaching: supervisory feedback, role modeling and trust. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 18(1), 53-63.
- Huete-Alcocer, N. (2017). A literature review of word of mouth and electronic word of mouth: Implications for consumer behavior. *Frontiers in Psychology*, 8, 1-4.
- ICF Türkiye. (2021). *Profesyonel koçluk nedir?* Erişim tarihi: 22.06.2021, <https://www.icfturkey.org/kocluk-hakkinda/profesyonel-kocluk-nedir/>
- Ives, Y. (2008). What is 'coaching'? An exploration of conflicting paradigms. *International Journal of Evidence Based Coaching & Mentoring*, 6(2), 100-113.
- Jarosz, J. (2016). What is life coaching?: An integrative review of the evidence-based literature. *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*, 14(1), 34-56.
- Kamphorst, B. A., Klein, M. C., & van Wissen, A. (2014). Human involvement in e-coaching: Effects on effectiveness, perceived influence and trust. In *International workshop on human behavior understanding* (pp. 16-29). Cham: Springer.
- Karaman, D. (2018). Kişisel yetenek gelişiminde koçluk eğitiminin rolü: İşsizlikle mücadele için bir model önerisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 2146-2174.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.

Kauffman, C. (2006) Positive psychology: The science at the heart of coaching. In D. Stober, & A. M. Grant (Eds.), *Evidence-based coaching handbook*. New York: Wiley.

Kışlalı, İ. (2019). Koçluk hizmeti alan çalışanların mutluluk düzeyleriyle işten ayrılma niyeti ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(1), 181-202.

Koç, E. (2015). *Tüketici davranışı ve pazarlama stratejileri: Global ve yerel yaklaşım*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kombarakaran, F. A., Yang, J. A., Baker, M. N., & Fernandes, P. B. (2008). Executive coaching: It works! *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 60(1), 78-90.

Kouthouris, C. (2009). An examination of the relationships between motivation, involvement and intention to continuing participation among recreational skiers. *International Journal of Sport Management Recreation & Tourism*, 4, 1-19.

Külahlı, A. (2016). *Tüketici ilgilenimi, müşteri memnuniyeti ve marka sadakati arasındaki ilişkiler: Akıllı telefon ve parfüm ürünleri temelinde bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Kyle, G. T., Absher, J. D., Hammitt, W. E., & Cavin, J. (2006). An examination of the motivation-involvement relationship. *Leisure Sciences*, 28(5), 467-485.

Lam, D., & Mizerski, D. (2005). The effects of locus of control on word- of- mouth communication. *Journal of Marketing Communications*, 11(3), 215-228.

Lam, D., Mizerski, D., & Lee, A. (2005). Cultural influence on Word-of-Mouth communication. In 2005 AMA winter educators' conference, marketing theory and applications (pp. 9-11). Chicago, Illinois: AMA.

Lardinois, T., & Derbaix, C. (2001). Sponsorship and recall of sponsors. *Psychology and Marketing*, 18(2), 167-190.

Lascu, D. N., Giese, T. D., Toolan, C., Guehring, B., & Mercer, J. (1995). Sport involvement: A relevant individual difference factor in spectator sports. *Sports Marketing Quarterly*, 4(4), 41-46.

Lavigne, G. L., & Vallerand, R. J. (2010). The dynamic processes of influence between contextual and situational motivation: A test of the hierarchical model in a science education setting. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(9), 2343-2359.

Lefdahl-Davis, E. M., Huffman, L., Stancil, J., & Alayan, A. J. (2018). The impact of life coaching on undergraduate students: A multiyear analysis of coaching outcomes. *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*, 16(2), 69-83.

Martín-Albo, J., Núñez, J. L., & Navarro, J. G. (2009). Validation of the Spanish version of the Situational Motivation Scale (EMSI) in the educational context. *The Spanish Journal of Psychology*, 12(2), 799-807.

Michaelidou, N., & Dibb, S. (2008). Consumer involvement: A new perspective. *The Marketing Review*, 8(1), 83-99.

Morris, E., Van Riper, C. J., Kyle, G. T., Wallen, K. E., & Absher, J. (2018). Accounting for gender in a study of the motivation-involvement relationship. *Leisure Sciences*, 40(6), 494-507.

Ocak, S., & Yurdakul, D. (2021). Tüketicilerin koçluk hizmetlerine yönelik tercih ve tutumları: Türkiye'de yaşam koçluğu üzerine bir çalışma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(62), 835-866.

Odabaşı, Y., & Barış, G. (2002). *Tüketici davranışı*. İstanbul: Mediacat Kitapları.

Özbay, Ö. (2008). *Koçluk yaklaşımının yönetici üzerine etkileri ve bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Öztürk, A., & Nart, S. (2021). Tüketici boykot davranışının belirleyicileri üzerine bir araştırma: Ağızdan ağıza iletişimin aracılık rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 660-687.

- Peterson, D. B. (2006). People are complex and the world is messy: A behavior-based approach to executive coaching. In D. Stober, & A. M. Grant (Eds.), *Evidence-based coaching handbook*. New York: Wiley.
- Podoshen, S. J. (2008). The African American consumer revisited: Brand loyalty, word-of-mouth and the effects of the black experience. *Journal of Consumer Marketing*, 25(4), 211-222.
- Ratelle, C. F., Baldwin, M. W., & Vallerand, R. J. (2005). On the cued activation of situational motivation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 41(5), 482-487.
- Rogers, C. R. (1951). *Client-centered therapy: Its current practice, implications, and theory, with chapters*. Oxford, United Kingdom: Houghton Mifflin.
- Rogers, C. R. (1959). *A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships: As developed in the client-centered framework* (Vol. 3, pp. 184-256). New York: McGraw-Hill.
- Rogers, K. L. (2004). *An action research study of life coaches: The benefits of a specialized life coaching business plan template designed specifically for the life coaching industry*. Ohio: Union Institute and University.
- Rosinski, P. (2003). *Coaching across cultures: New tools for leveraging national, corporate, and professional differences*. London: Nicholas Brealey.
- Sekścińska, K., Maison, D. A., & Trzcińska, A. (2016). How people's motivational system and situational motivation influence their risky financial choices. *Frontiers in Psychology*, 7(1360), 1-12.
- Sezer, H. (2017). The coaching process evaluation scale used in nursing education. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, 4(2), 51-57.
- Sezer, H., & Şahin, H. (2015). Koçluk: Tıp ve sağlık bilimleri. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 42, 33-42.
- Sezer, Ş. (2016). The effects of educational coaching on students' academic motivation, error-oriented motivation and educational stress. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, December, 850-855.
- Sheldon, K. M., Elliot, A. J., Kim, Y., & Kasser, T. (2001). What is satisfying about satisfying events? Testing 10 candidate psychological needs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 325-339.
- Sherif, M., & Cantril, H. (1947). *The psychology of ego-involvements: Social attitudes and identifications*. New York: Wiley.
- Sherif, M., & Sargent, S. S. (1947). Ego-involvement and the mass media. *Journal of Social Issues*, 3(3), 8-16.
- Sherif, M., & Sherif, C. W. (1996). *An outline of social psychology*. New York: Wiley.
- Shinn, M. M., Timmer, S. G., & Sandoz, T. K. (2017). Coaching to improve mealtime parenting in treating pediatric obesity. *Clinical Practice in Pediatric Psychology*, 5(3), 232-247.
- Skiffington, S., & Zeus, P. (2003). *Behavioral coaching: How to build sustainable personal and organizational strength*. Australia: McGraw-Hill.
- Spence, G. B. (2007). Further development of evidence-based coaching: Lessons from the rise and fall of the human potential movement. *Australian Psychologist*, 42(4), 255-265.
- Standage, M., & Treasure, D. C. (2002). Relationship among achievement goal orientations and multidimensional situational motivation in physical education. *British Journal of Educational Psychology*, 72(1), 87-103.
- Stober, D. (2006). Coaching from the humanistic perspective. In D. Stober, & A. M. Grant (Eds.), *Evidence-based coaching handbook*. New York: Wiley.
- Uçkun, C. G., & Kılınc, İ. (2007). *Koçluk ve mentorluk tarihsel gelişimi, yöntemleri ve uygulamaları*. Ankara: Ürün Yayınları.

Upamannu, N. K., Bhakar, S. S., & Chauhan, A. S. (2015). The effect of brand prestige on brand preference and word of mouth: The moderator role of customer involvement. *Asian Journal of Research in Marketing*, 4(2), 123-140.

Uğur, E. (2010). *Yönetici hemşirelerin koçluk becerileri ve öz-etkililik-yeterlilik algılamaları* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Vallerand, R. J. (2001). A hierarchical model of intrinsic and extrinsic motivation in sport and exercise. In G. C. Roberts (Ed.), *Advances in motivation in sport and exercise* (pp. 263-320). Champaign, IL: Human Kinetics.

Vallerand, R. J., Fortier, M. S., & Guay, F. (1997). Self-determination and persistence in a real-life setting: Toward a motivational model of high school dropout. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(5), 1161-1176.

Van Nieuwerburgh, C. (2017). *An introduction to coaching skills: A practical guide*. ICCE Ltd. (International Centre for Coaching in Education), University of East London, UK: Sage Publication.

Wetzer, I. M., Zeelenberg, M., & Pieters, R. (2007). Never eat in that restaurant, I did!: Exploring why people engage in negative word-of-mouth communication. *Psychology and Marketing*, 24(8), 661-680.

Whitmore, J. (2003). *Coaching for performance*. London: Nicholas Brealey Publishing.

Whitmore, J. (2009). Business coaching international: Unlocking the secrets and the power. *Coaching: An International Journal of Theory, Research and Practice*, 2(2), 176-179.

Yetim, E., Demir, Y., & Erturan, İ. G. (2014). Beden eğitimi derslerinde motivasyon: Tutum ve motivasyonel stratejilerin tahmin edici etkisi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12(2), 139-146.

Zaichkowsky, J. L. (1985). Measuring the involvement construct. *Journal of Consumer Research*, 12, 341-352.

Akademisyenlerin Teknostres Kaynaklarının ve Teknostres Seviyelerinin Belirlenmesi¹

Mehmet Oktay GÖKASLAN^{1*}

¹ Lecturer Dr., Mardin Artuklu University, Savur Vocational School, Department of Finance, Banking and Insurance, Mardin, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 26.07.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 28.09.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1149198
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu araştırma akademisyenlerin teknostres kaynakları ve teknostres seviyelerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini 2022 yılı Mart-Mayıs aylarında Mardin Artuklu Üniversitesinde görev yapan 543 akademisyenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılan 285 akademisyen oluşturmaktadır. Online anketlerle elde edilen veriler SPSS 23 programı kullanılarak test edilmiştir. Yapılan testler korelasyon, frekans analizi, ANOVA, bağımsız gruplar t testidir. Teknostres kaynakları olarak ev-iş yükü, negatif duygular ve gerginlik boyutlarının olduğu görülmüştür. Teknostres kaynakları ve teknostres seviyeleri hakkında geliştirilen hipotezlerden teknostres kaynakları ve teknostres seviyeleri, gerginlik, ev-iş karmaşası ve negatif duygular ile teknostres seviyesi, teknolojik iş yükü ve teknolojik karmaşıklık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca teknostres alt boyutu olan teknolojik belirsizlik ile diğer değişkenler arasında anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda, gerginlik teknolojik iş yükünü olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır, negatif duygular teknolojik iş yükünü olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır. Analiz sonucuna göre teknostres kaynağı alt boyutu olan ev-iş karmaşasının teknolojik iş yükünü açıklamadığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Teknostres, Teknostres Kaynakları, Teknostres Seviyesi.

¹ Çalışma ile ilgili etik kurul onayı alınmıştır. Etik Kurul Onayı Veren Kurul: Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Etik Kurul Tarih: 16/03/2022, Karar No: 2022/3-17.

Determination of Technostress Resources and Technostress Levels of Academicians

ABSTRACT

This research was carried out to determine the technostress resources and technostress levels of academicians. The population of the research consists of 543 academicians working at Mardin Artuklu University in March-May 2022. The sample of the research consists of 285 academicians reached by the convenience sampling method. The data obtained through online questionnaires were tested using the SPSS 23 program. The tests performed are correlation, frequency analysis, ANOVA test and independent groups t test. It has been observed that work-home conflict, negative affectivity and strain dimensions are formed as technostress sources. Among the hypotheses developed about technostress resources and technostress levels, it has been determined that there is a positive significant relationship between technostress resources and technostress levels, strain, work-home conflict and negative affectivity, and technostress level, technological overload and technological complexity. In addition, no significant relationship was found between technological uncertainty, which is the sub-dimension of technostress, and other variables. As a result of the regression analysis, strain positively and significantly predicts the technological overload, and negative affectivity positively and significantly predicts the technological overload. According to the results of the analysis, it is seen that the work-home conflict, which is the sub-dimension of the source of technostress, does not explain the technological overload.

Keywords: Technostress, Technostress Resources, Technostress Level.

1. GİRİŞ

2019 yılında Çin’de kendini gösteren ve 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan ülkemizde de 2020 Mart ayında tespit edilen Covid-19 virüsü tüm hayatı olumsuz etkilemiştir. Ülke yönetimleri halklarının bu salgından olumsuz etkilenmemesi için çeşitli önlemler almıştır. Alınan önlemler öncelikle insanların toplu halde bulunmalarının kısıtlanması yönünde iken ilerleyen zamanda ekonominin ve eğitimin olumsuz etkilenmemesi için çeşitli yöntemler uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle eğitim alanında uzaktan eğitim modeli uygulanır hale gelmiştir.

Uzaktan eğitim modeli ile eğitmciler ve öğrenciler yoğun bir teknoloji kullanımına maruz kalmışlardır. Özel ve devlet üniversiteleri ile milli eğitime bağlı okullar uzaktan eğitimi

kullanır hale gelmişlerdir. Bu vesile ile eğitim çalışanları bilgi ve tecrübelerini öğrencilere aktarır iken teknolojiyi daha aktif kullanmaya başlamışlardır. Eğitimciler kısa zaman içinde öğrencilere öğretim yapabilmek için elektronik dokümanlar oluşturma gayreti içine girmişlerdir. Milli Eğitim Bakanlığı kendi kurduğu ekipler ile EBA sistemine dokümanları entegre etmiştir. Ancak üniversitelerde durum farklıdır. Üniversitelerdeki aynı bölümlerde farklı dersler ya da aynı dersler olsa bile ders çıktılarında ve kredilerinde farklılıklar olabilmektedir. Ayrıca ders anlatımları milli eğitimde olduğu gibi tek düze değil öğretim elemanlarının dersi anlatmalarına göre değişir. Bu farklılıklardan dolayı her öğretim elemanı ya kendi dersi için farklı doküman hazırlama gereği duymuş ya da YÖK tarafından hazırlanan <https://yokdersleri.yok.gov.tr/> adresindeki dokümanlardan yararlanmışlardır.

Uzaktan eğitim için doküman hazırlama üniversitelerdeki öğretim elemanları için birinci basamağı oluşturmaktadır. İkinci basamak ise öğretim elemanlarının ve öğrencilerin üniversiteleri tarafından belirlenen uzaktan eğitim sisteminin öğrenilmesidir. Uzaktan eğitim sisteminin öğrenciler ve öğretim elemanları tarafından öğrenilmesinden sonraki üçüncü basamak ise derslerin öğrencilere uzaktan eğitim sistemi ile anlatılmasıdır. Dördüncü ve son basamak ise eğitim öğretimin öğrenciler tarafından anlaşılıp anlaşılmadığı ve öğretimin ne derecede yerine getirildiğinin tespiti için sınavların yapılmasıdır.

Görüldüğü üzere üniversiteler için dört bölümde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sistemi öğretim elemanlarını yeni teknolojileri öğrenmeye ve kendilerini geliştirmeye odaklamıştır. Covid-19 salgınının hala devam ettiği günümüzde üniversitelerdeki eğitim her ne kadar örgün olarak devam etse de hala bazı dersler uzaktan eğitim yoluyla verilmektedir. Salgının başka bir boyuta geçmesi ihtimali her an akıllarda kalmaktadır. Bu yüzden üniversite yönetimleri eğitimin aksamadan devam etmesi için uzaktan eğitimi ellerinde B planı olarak tutmaktadırlar. Öğretim elemanları da kendilerini bu minvalde geliştirmek durumunda kalacaklardır. Öğretim elemanları derslerini daha verimli şekilde anlatabilmek için yeni programlar kullanmaya eğitim için kullandıkları teknolojik donanımları geliştirmeye hazır bulunmak zorundadırlar.

Öğretim elemanlarının teknolojiyi kullanmaları uzaktan eğitim sürecinde başlamamaktadır. Öğretim elemanları teknoloji ile eğitim hayatlarının başında tanışırlar. Ancak meslekleri ile ilgili teknolojileri meslek hayatlarında öğrenerek kendilerini geliştirirler. Office programları başta olmak üzere makale yazarken kullandıkları Mendeley vb. atıf programlarını SPSS ve AMOS gibi analiz programlarına benzer kendi alanları ile ilgili programların yanında okullarındaki iş akışları nedeniyle öğrenci ve personel bilgi sistemlerini de kullanmaktadırlar.

Görüldüğü üzere öğretim elemanları teknolojiyi aktif bir şekilde zaten kullanmaktadırlar. Ancak uzaktan eğitim süreci kullandıkları mevcut teknolojilerin yanında yeni teknolojileri öğrenmeleri böylelikle teknolojiyi daha yoğun kullanmaları öğretim elemanlarına fazladan bir yük olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumun öğretim elemanlarının teknostrese maruz kalarak teknostres seviyelerini arttırdığı düşünülmektedir.

Öğretim elemanlarının teknostrese maruz kalmalarının yanında teknostres kaynaklarının belirlenmesi de ayrı bir önem taşımaktadır. Teknostres kaynaklarının belirlenmesi teknostres ile başa çıkmak için başvurulacak bir yöntem olarak kullanılabilir. Bu çalışmada Mardin Artuklu Üniversitesi öğretim elemanlarının teknostres kaynakları tespiti edilerek ve teknostres seviyeleri ölçülmeye çalışılacaktır. Yapılacak bu çalışma ile öğretim elemanları için teknostres seviyeleri ölçülecek ve teknostres kaynakları tespit edilecek olup üniversite yönetimlerine ve alana ilgi duyan akademisyenlere katkı sağlamak bu çalışmanın önemli kısmı olarak ortaya çıkmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Teknostres, Teknostres Kaynakları ve Seviyesi

İnternet tabanlı teknolojinin gelişmesiyle birlikte, anlamsal web, verimli bir işbirliği ortamı olarak gelişmiştir (Stahl vd., 2006). Covid 19 sürecinde uzaktan eğitim kullanılarak teknoloji ve internet ile öğrenme ve öğretmede işbirlikçi öğrenmeyi teşvik etmiştir (Aktaş vd., 2020; Genç vd., 2020; Hotar vd., 2020; Ocak & Şahin, 2021; Elbay, 2022). Akademisyenler özellikle teknoloji kullanımından kaynaklanan gerilimle karşı karşıyadırlar. Bunun nedenlerinden biri, öğrenmeye katılan öğrencilerin, öğretmenlerden daha fazla teknoloji bilgisine sahip olmalarıdır. Teknolojiyi kullanma konusundaki bu gerilim ve baskı, “Teknostres” olarak adlandırılan bir terimi ortaya çıkarmıştır (Taraftar vd., 2019). Teknostres terimi ilk olarak teknostres araştırmaları alanında lider olan Brod (1982, 1984) tarafından tanımlanmıştır. Brod, teknostresi, yeni bilgisayar teknolojilerine sağlıklı bir şekilde ayak uyduramamaktan kaynaklanan modern bir adaptasyon hastalığı olarak ifade etmektedir. Benzer şekilde, bu alandaki bilimsel çalışmalar, teknostresin bilgisayar ve iletişim cihazlarının kullanımıyla ortaya çıkan istenmeyen bir fenomen olduğunu göstermektedir.

Teknostresin nedenlerini teknoloji bağımlılığı, teknoloji kullanıcı özellikleri ve teknolojiyi barındıran örgütsel bağlamlar olmak üzere üç başlıkta toplamak mümkündür. Teknoloji bağımlılığı, sosyal ağ (Salo vd, 2019; Taraftar vd., 2020) veya akıllı telefon

kullanımı (Lee vd., 2014; Tams vd., 2018) olarak kategorize edilmektedir. Teknoloji kullanıcı özelliklerini ise kişilik (Marchiori vd., 2019; Maier vd., 2019), yaş (Berg-Beckhoff vd., 2018; Nimrod, 2018; Marchiori vd., 2019; La Torre vd., 2019) ve cinsiyet (Riedl vd., 2013; Marchiori vd., 2019; La Torre vd., 2019) olarak görülmektedir. Son olarak, örgütsel bağlamların örgütteki durumlardan sağlık (Yan vd., 2013; La Torre vd., 2019) liderlik ve rekabet ortamı (Turel & Gaudio, 2018) ile alakalı olduğu görülmektedir. Teknostrese farklı teknolojiler (örn. e-posta: Stich vd., 2019; teletıp: Yan vd., 2013; Bilgi İletişim Teknolojileri: Berg-Beckhoff vd., 2018; La Torre vd., 2019) neden olabilir. Teknostres çalışanların performansına da olumsuz etkiye bulunur (yenilik: Chandra vd., 2019; davranışlar: Mahapatra & Pillai, 2018; tükenmişlik ve bağlılık: Srivastava vd., 2015). Görüldüğü üzere teknostres sadece bireyi etki altına almakla kalmamakta dahası örgüt için de olumsuz durumlara sebep olmaktadır. Diğer taraftan teknostresin çalışanları işten ayrılacak kadar etkilemediğini tespit eden çalışmalar da mevcuttur (Çiçek & Kılınç, 2020).

2.2. Teknostres Kaynakları

Farklı iş ortamlarında yapılan çalışmalar neticesinde çalışanların teknostres seviyeleri belirlenmeye çalışılmıştır (Yu vd., 2009; Tennakoon & Syed, 2011; Çoklar & Şahin, 2011; Booker vd., 2014; Ahmad vd., 2014; Türen vd., 2015; Yasir vd., 2016; Olasanmi, 2016; Brooks vd., 2017; Setyadi vd., 2017; Hsiao, 2017; Can Yalçın & Beğenirbaş, 2021). Eğitim alanındaki yönetici, öğretmen ve öğrencilerdeki teknostres seviyeleri de araştırma konusu olmuştur (Al-Fudail & Mellar, 2008; Jena & Mahanti, 2014; Mobeen & Mussawar, 2015; Joo vd., 2016; Çoklar vd., 2016; Okonoda vd., 2017; Çetin & Bülbül, 2017; Can Yalçın & Beğenirbaş, 2021). Bu çalışmalar online ve yüz yüze verilen eğitim alanlarında farklı kademelerde yapılmıştır. Görüldüğü üzere yapılan çalışmalar teknostresin seviyesini ölçmeye yöneliktir.

Ayyagari (2007) alanyazınınsalından stres kaynaklarını derleyerek teknostres kaynaklarını ileri sürmüştür. Ayyagari'ye göre teknostres kaynaklarının 13 boyutu vardır. Bu boyutlar:

1. Negatif duygular: Olumsuz duygusal durumlar ve düşük benlik saygısı yaşama eğilimini yansıtan bir ruh hali eğilimidir (Ayyagari, 2007). Negatif duygulara sahip olan işgörenlerin teknostrese maruz kalmaları diğer bireylerden daha kolay olur. Negatif duygular her insanda görülebilen ve teknostres etkisi olduğu Ayyagari (2007) tarafından tespit edilen bir teknostres kaynağıdır. Akademisyenlerin de negatif duygu kaynaklı teknostres yaşadığı düşünülebilir.

2. Ev-iş karmaşası: Bireyin işinden ve ailesinden gelen taleplerin arasında algıladığı çatışma olarak tanımlanmaktadır (Kreiner, 2006). Bu konuyla ilgili araştırmalar, bir bireyin işteki ve iş dışındaki sorumlulukları arasındaki arayüzü yönetme becerisini incelemekte ve bir stres kaynağı olduğu ortaya koymaktadır (Molino vd., 2020; Andrade & Matias, 2021; Camacho & Barrios, 2022). Hatta Bayer, Deutsche Telekom ve Volkswagen gibi Alman şirketleri iş dışında veya boş zamanlarında iş amaçlı e-posta vb. teknolojik kaynaklı kullanımına ilişkin düzenleyici politikalar uygulayarak özel yaşam ve iş hayatının birbirine karışması neticesinde oluşabilecek stresi önlemeye çalışmışlardır (Ghislier vd., 2017). Akademisyenlerin Covid-19 sürecinde eğitim ortamlarını evlerine taşımaları evdeki düzeni değiştirmiştir. Aile hayatını ve iş hayatını bir arada yürütmek çeşitli zorlukları da beraberinde getirmiştir. İş ortamını Covid-19 sürecinde eve taşıyan akademisyenler işini evde devam ettirmek zorunda olduğu için teknostres yaşamaya başladığı düşünülmektedir.

3. Gerginlik: Bireyin stresörlere karşı psikolojik tepkisi olarak tanımlanır. Gerginliğin psikosomatik semptomları – psikolojik gerginliğin fiziksel belirtileridir – baş ağrısı, kas titremesi (göz seğirmesi gibi), aşırı terleme, iştahsızlık, hazımsızlık, hastalık, nefes darlığı ve hatta cinsel ilgide azalmayı içerebilir (Weinberg vd., 2010, ss.26-27). Ayyagari (2007) gerginliği teknostresin kaynağı olarak ileri sürmektedir. Çalışanın teknoloji kullanarak yapacağı iş neticesinde gerilmesi teknostrese sebep olmaktadır. Akademisyenler açısından da teknolojiye uyum sağlarken gerginlik yaşanması muhtemeldir.

4. İş yükü: İş yükü, verilen işin bireyin kapasitesini veya beceri düzeyini aştığı algısıdır (Moore, 2000). Aşırı iş yükü, teknoloji kullanan işgörenler için en çok önerilen stres etkenidir (Salanova vd., 2002; Sethi vd., 2004; Bunjak vd., 2021). Yüksek düzeyde teknoloji kullanımı, iş yükünü ve çalışma hızını, çoklu görevleri ve kesintileri artırarak uzun vadede strese neden olabilir (Molino vd., 2020).

5. Mahremiyet ihlali: Bu faktör, bireylerin çalışma biçiminde temel bir değişim yaratan teknoloji yoğun (uzaktan eğitim gibi) olgusunun sonucunda bir stres etkeni olarak gelişmiştir (Ayyagari, 2007, s.32). Bireyler eylemlerinde takip edildiklerini bilirler ya da fark ederlerse mahremiyetlerinin olmadığını anlayacaklardır. Mahremiyetlerinin ihlal edildiğini anlayan bireyler hata yapmaktan endişe edeceklerinden işlerine yoğunlaşamayacak ve stres yaşamaya başlayacaklardır (Ayyagari, 2007, s.32).

6. Rol karmaşası: Kişinin rolü veya işteki görevi ya da görevi neticesinde kendisinden talep edilenler hakkında netlik olmamasını ifade eder (Ayyagari, 2007).

7. Kullanışlılık: Teknolojinin özelliklerinin iş performansını artırma derecesi olarak tanımlanmaktadır (Ayyagari, 2007, s.90). Akademisyenler her ne kadar teknolojiyi işlerini yapmak için kullansalar bile teknoloji yoğun bir iş yapmamaktadırlar.

8. Karmaşıklık: Teknoloji kullanımının çaba gerektirmeme derecesi olarak tanımlanır (Ayyagari, 2007, s.91). Bu tür durumlar bir bireyin yeni uygulamaları öğrenme çabasında kendini yetersiz hissettiği ve gözünün korkuttuğu durumları yaratır; bu da çökmeler, hatalar ve hatta veri kaybı nedeniyle teknolojiden memnun kalmamasına neden olur (Ioannou & Papazafeiropoulou, 2017). Eğitim sektörü üretim sektörleri kadar karmaşık teknolojiler kullanmamaktadır. Bu yüzden akademisyenlerle yapılan bu çalışmada teknostres kaynağı olarak karmaşıklığın ortaya çıkmayacağı düşünülmektedir.

9. Güvenilirlik: Teknoloji tarafından sağlanan özellik ve yeteneklerin güvenilir olma derecesi olarak tanımlanır (Ayyagari, 2007, s.2). Çalışanların kullandıkları teknolojiye güvenmeleri teknolojinin işlerini herhangi bir aksamaya neden olmayacak şekilde yapmalarına imkan vermesidir. Araştırmanın yapıldığı Artuklu üniversitesinin devlette ait eğitim veren bir üniversitesi olduğu düşünüldüğünde kullanılan teknolojinin güvenilirliğini sağlayacak sistemlerin ve yetkin personelin bulunması nedeniyle bu boyutunda ortaya çıkmayacağı düşünülmektedir.

10. Bulunuşluk: Teknolojilerin bireylerin ulaşılabilir olmasını sağlama derecesi olarak tanımlanmaktadır (Ayyagari, 2007). Teknolojik aygıtlar vasıtasıyla bu ulaşılabilirlik imkanları çalışanları rahatsız edecek boyuta geldiğinde teknostresten söz edilir. Akademisyenler açısından düşünüldüğünde, bulunuşluk boyutunun akademisyenleri etkilemeyeceği varsayılmaktadır. Akademisyenlere teknolojik araçlar vasıtasıyla ulaşmak isteyen kitle mesai arkadaşları, yöneticiler ve öğrenciler olarak sıralanabilir. Bu kitlelerin de akademisyenlere devamlı suretle ulaşmak istemeyecekleri ve akademisyenlerin teknostres seviyelerini etkileyen bir teknostres kaynağı olarak bulunuşluğun ortaya çıkmayacağı düşünülmektedir.

11. Anonimlik: Teknolojinin tam olarak kullanımının ne kadar tanımlanabilir olduğudur (Ayyagari, 2007). Anonim olan çalışanlar herkes tarafından ulaşılabilirler. Akademisyenlerin kendileri gizleme, teknolojik ortamlarda kendilerini saklama gereği duymadıkları için bu boyutun da ortaya çıkmayacağı düşünülmektedir.

12. Değişim: Bireyin teknolojik değişiklikleri hızlı olarak algılama derecesi olarak tanımlanır (Ayyagari, 2007). Akademisyenlik değişime ayak uydurabilen bir meslek grubudur.

Bu sebepten dolayı akademisyenlerin teknostres seviyelerine teknostres kaynağı olarak değişimin etkisi olmayacağı düşünülmektedir.

13. İş güvencesi kaygısı: Bireyin işini kaybetme tehdidi algısı olarak tanımlanmaktadır (Ayyagari, 2007). Çalışmanın yapıldığı Mardin Artuklu Üniversitesinin devlet üniversitesi olması sebebiyle akademisyenlerin iş güvencesi kaygısı taşımadığı varsayımından dolayı bu boyutun ortaya çıkmayacağı düşünülmektedir.

Teknoloji çağı insanının her anı teknolojik cihazlarla geçmektedir. İnsanlar teknoloji ile bu kadar içli dışlı olmanın sonucunda yukarıdaki başlıkta belirtilen teknostres kaynakları neticesinde teknostrese maruz kalmaktadırlar. Konuyu çalışanlar açısından düşündüğümüzde iş yaşamında teknoloji kanıksanamayacak kadar iş yaşamıyla bütünleşmiştir. Özellikle eğitim sektörü Covid-19 sürecinde teknoloji ile daha çok iç içe olmuştur. Eğitim kurumları uzaktan eğitime geçmişlerdir. Bu çalışmanın konusu olan akademisyenler, teknolojiye uzak eğitimciler değildir. Ancak her ne seviyede olursa olsun akademisyenlerin rutinlerini aşan teknoloji kullanımları neticesinde teknostresle karşı karşıya kaldıkları ve bu stresin kaynaklarının belirlenmesi ve buna göre çözümler üretilmesi esastır. Bir hastalığı teşhis etmek kadar hastalığın sebeplerini de bulmak önem arz ettiği için teknostres seviyeleri tespit edilen çalışanların teknostrese sebep olan olgularının da bilinmesi gerekmektedir. Bu açıdan teknostres kaynaklarının belirlenmesi önemlidir.

2.3. Teknostres Seviyesi

Çalışanlardaki yüksek teknostres seviyeleri iş tatmin örgütsel bağlılık ve iş performansında düşüşe neden olurken olumsuz duygularda artış göstermektedir (Ragu-Nathan & Ragu-Nathan, 2001; Lopopolo, 2002; Tarafdar vd., 2007, Ragu-Nathan vd., 2008; Fox & Dale, 2008; Tarafdar vd., 2011; Ayyagari vd., 2015; Jena, 2015). Teknostres seviyelerinde artışlar örgütsel manada olduğu kadar fiziksel ve psikolojik olarak da çalışanları etkilediğinden teknostres başlığı altında bahsedilmiştir. Bu çalışmanın alanına giren akademisyenlerdeki teknostresin etkilerinden alanyazınına bağlı olarak bahsedilecek olduğunda; akademisyenlerin eğitim öğretim yanında, idari işlerinin ve akademik çalışmalarının olması, bu işlerini de teknoloji yoğun olarak yapmaları teknoloji ile iç içe olduklarını göstermektedir (Jena, 2015). Ayrıca akademik çalışma yaparken kullanılan programlar ve donanımlar teknoloji içermektedir. Bunlarla birlikte akademisyenler, Covid-19 sürecinde online eğitim ile mevcut işlerinin üzerine yeni bir yük almışlardır. Kullanacakları programlar için yeterli donanımı olmayan akademisyenler laptop ve bilgisayar gibi teknolojik aletler satın almışlar ya da

ellerindeki donanımları yükseltmişlerdir. Yeni teknolojilerin öğrenilmesi kendilerine fazladan bir yük getirmiştir. Hem bunları öğrenecek ve derslerine yetişecekler hem de mevcut akademik çalışmalarına ve işlerine devam edeceklerdir.

Teknostres bireyler üzerinde çeşitli rahatsızlıklara neden olmaktadır. Bunlar; eklem ve kas ağrıları, sindirim problemi, baş ağrısı, kalp krizi, yüksek tansiyon, teknolojiye karşı anksiyete, uyku problemi, hoşgörüsüzlük, panik gibi zihinsel ve fiziksel rahatsızlıklardır (Brod, 1984; Champion, 1988; Rosch, 1994; Harper, 2000; Brillhart, 2004; Tu vd., 2005). Araştırmacılar bu tür yan etkileri görülen teknostresin önlenmesi için çalışmalar yapmışlardır. Yapılan çalışmalar öncelikle teknostresin tanımlanması ve seviyesinin ölçülmesi iken son dönemde teknostresin kaynakları da araştırmacıların ilgisini çeken konulardandır. Yapılan çalışmalar neticesinde teknostresin 5 boyutu olduğu tespit edilmiştir, bunlar (Tarafdar vd., 2007):

1. Teknolojik iş yükü: Teknoloji kullanımının insanları daha fazla ve daha hızlı çalışmaya zorladığı durumları tanımlar. Teknoloji işlerin daha hızlı yapılmasını sağladığından teknoloji kullanılan örgütlerde çalışanların daha hızlı iş yapması beklenmektedir. Bu durum çalışanlarda tekno-iş yükü kaynaklı teknostrese sebep olmaktadır.

2. Teknolojik istila: İnsanların yer ve zamandan bağımsız olarak sürekli bağlantı kurma ihtiyacı hissettiği “her zaman maruz kalma”yı tanımlar. Teknolojik aygıtlar vasıtasıyla insanlar her an her yerde ulaşılabilir olmuştur. Çalışanlar yöneticileri tarafından bağlantı kurulması istendiğinde mesai mefhumu gözetilmeden her zaman ulaşılabilir olduklarından dolayı bir çeşit istilaya uğramaktadırlar. Bu durum teknoloji kaynaklı olarak çalışanların hayatlarının istilası anlamına gelir.

3. Teknolojik karmaşıklık: Karmaşık teknolojilerin insanları yeni uygulamaların kullanımını öğrenmek ve anlamak için kaynak harcamaya zorladığı durumları tanımlar. Yeni gelen teknolojilerin öğrenilmesi, zaman başta olmak üzere maddi kaynakların kullanılması anlamına gelir. Rakiplerinden daha iyi konuma gelebilmek için şartları zorlayan işgören psikolojik olarak kendi kaynaklarını da kullanmış olur.

4. Teknolojik güvensizlik: İnsanların, yeni araç ve teknolojilerle daha donanımlı olan diğer insanlarla işlerine ilişkin kendilerini güvensiz hissettikleri durumlarla ilişkilidir. Yeni teknolojileri öğrenmeye karşı başarısız olan çalışanlar bu sebepten zarar göreceklarini düşünürler bu düşünce onları güvensizliğe iter.

5. Teknolojik belirsizlik: Teknoloji kullanıcılarının, teknolojinin sürekli değişmesi ve yenilenmeye ihtiyaç duyması nedeniyle kendilerini belirsiz ve kararsız hissettikleri bir durumdur. Teknolojik donanımların sürekli değiştirilmesi, güncellemeler ve yükseltmeler, çalışanları belirli bir sistemde uzmanlaşmaktan alıkoymaktadır. Tam bir sistemi öğrendim derken yönetimin yeni bir teknolojinin organizasyona getirmesi ile yeni teknolojinin cahili konumuna gelinmektedir.

Tarafdar vd. (2007) teknostres seviyesini yukarıda anlatıldığı üzere beş boyutta sıralamışlardır. Ancak boyutları belirlenen teknostresin seviyesini ölçmek için geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlamasını yapan Türen vd. (2015) teknostres alt boyutu “teknolojik istilayı” daha çok özel hayatı etkilemesi ve iş yerindeki teknolojilerin işgören üzerindeki baskılar ile doğrudan ilişkili görülmediği için çalışma dışı tutulmuştur. Ayrıca “teknolojik güvensizlik” boyutunu da yeni davranış örüntüleri ortaya çıkardığı ve örgütün sosyal niteliklerine yönelik olduğu için araştırmadan çıkarmıştır. Sonuç olarak bu araştırmada da bu üç boyut üzerinden ele alınacaktır. Çalışmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler kurgulanmıştır:

H₁: Teknostres kaynakları ile teknostres seviyesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1a}: Teknostres kaynakları ile teknolojik iş yükü arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1b}: Teknostres kaynakları ile teknolojik belirsizlik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1c}: Teknostres kaynakları ile teknolojik karmaşıklık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Negatif duygular ile teknostres seviyesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2a}: Negatif duygular ile teknolojik iş yükü arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2b}: Negatif duygular ile teknolojik belirsizlik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2c}: Negatif duygular ile teknolojik karmaşıklık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Gerginlik ile teknostres seviyesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3a}: Gerginlik ile teknolojik iş yükü arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3b}: Gerginlik ile teknolojik belirsizlik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3c}: Gerginlik ile teknolojik karmaşıklık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Ev-iş karmaşası ile teknostres seviyesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{4a}: Ev-iş karmaşası ile teknolojik iş yükü arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{4b}: Ev-iş karmaşası ile teknolojik belirsizlik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H_{4c}: Ev-iş karmaşası ile teknolojik karmaşıklık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada anket ile veriler toplanmış ve nicel yöntem kullanarak hipotezler test edilmiştir. Araştırma uygulamalı bir araştırmadır. Değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler ortaya çıkarılmak istendiği için hedeflenen amaç olarak açıklayıcı bir çalışmadır (Gürbüz & Şahin, 2015, ss.95-100).

Araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır. Nicel yöntem ile üretilen sayısal veriler ve yapılan gözlem sonucunda ölçümlerin tekrarlanabilmesi bu yöntemin temel üstünlüğüdür. Fakat sosyal gerçekliklerin ve insan davranışlarının sebeplerini ortaya çıkarmak konusunda tek başına yeterli gelmemesi çalışmanın kuramsal kısıtıdır (Gürbüz & Şahin, 2015, s.101).

Araştırma, daha önceden oluşturulmuş ölçeklerden türetilmiş anket formuyla yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, araştırma soruları doğrultusunda analiz edilmiştir. Çok değişkenli istatistiksel analizlerden faydalanılmıştır. İlk olarak araştırmada yer alan değişkenlere ait ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılmıştır. Akabinde

değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma çalışmasıyla alanyazınsal taramasından yararlanılarak oluşturulan model sınanmıştır. Araştırmada toplanan veriler, SPSS 23 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırma 30 Mart 2022 – 30 Mayıs 2022 tarihleri arasında Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 16.03.2022 tarih ve 2022/3-17 sayılı Etik Kurul Kararı ile Mardin Artuklu Üniversitesinde yapılmıştır. Etik kurul izninden sonra Mardin Artuklu Üniversitesinden 30.03.2022 tarih ve 49237 sayılı yazı ile gerekli izinler alınmış ve anket formu üniversitesi akademik personeline anket linkleri gönderilerek anket formları toplanmaya başlanmıştır. Araştırma belirli bir tarih arasında yapıldığından dolayı kesitsel bir araştırmadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Mardin Artuklu Üniversitesi akademisyenlerinin teknostres seviyelerinin ölçümü ve teknostrese neden olan kaynakların tespit edilmesidir.

3.1.1. Araştırmanın evren ve örnekleme

Araştırma evreni Mardin Artuklu Üniversitesinde 30.03.2022-30.05.2022 tarihleri arasında görev yapan akademik personeli olarak kabul edilmiştir. Mardin Artuklu Üniversitesi 2020 Faaliyet Raporuna göre 543 akademik personel Mardin Artuklu Üniversitesinde istihdam edilmektedir. Araştırmada kolayda örneklem tekniği kullanılmıştır. Keşfedici faktör analizi yapılacak ise örneklem büyüklüğü 200'ün üzerinde olması güvenilir faktörlerin elde edilmesi için yeterli görülmektedir (Gürbüz & Şahin, 2017, s.128). Ayrıca Altunışık vd. (2004, s.25) belirttiğine göre 30'dan büyük 500'den küçük örneklem büyüklükleri birçok araştırma için yeterli sayılmaktadır. Bu bilgiler ışığında yapılacak çalışmada örneklem büyüklüğü 278 olarak düşünülmektedir. Yapılan çalışma neticesinde 308 adet anket geri dönüşü sağlanmıştır. Geri dönen 308 anket formunda yapılan analizler neticesinde kullanıma uygun 285 anket formu analizlere sokulmuştur.

3.1.2. Araştırmanın kısıtları

Araştırmada 30 Mart 2022 – 30 Mayıs 2022 tarihlerinde veri toplanmıştır. Çalışma bu dönemde belirlenen Mardin Artuklu Üniversitesi örnekleminde görev yapan akademisyenler üzerinde toplanan anket verileriyle sınırlı olmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Teknostres kaynakları ve teknostres ölçümü hakkında literatürün

yetersiz olması diğer bir kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten ötürü, yazınsalda kaynakların kısıtlı olması çalışmanın diğer araştırmalarla kıyaslanmasını sınırlandırmıştır.

3.1.3. Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, ankete katılanların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu ve çalışma süreleri gibi demografik sorulardan oluşmaktadır. Diğer bölümlerde yer alan teknostres kaynakları ve teknostres seviyeleri ölçeklerine ait bilgiler aşağıda yer almaktadır. Bu ölçeklerde yer alan ifadelerin katılımcılar tarafından değerlendirilmesinde ise beşli likert ölçeği kullanılmıştır.

İkinci bölümde katılımcıların teknostres kaynaklarını tespit etmek için Ayyagari vd. (2011) tarafından geliştirilen Orhan-Göksün (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılmış olan 13 boyut ve 48 maddeden oluşan Teknostres Kaynakları Ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek, “Duygularım kolay inciniyor.”, “Ruh halim genellikle inişli çıkışlıdır.” ve “Endişelerimden dolayı sık sık uykum kaçar.” gibi ifadelerden oluşmaktadır. Alınan yüksek puanlar, yüksek düzeyde teknostres kaynağının varlığına işaret etmektedir. Yapılan faktör ve güvenilirlik analizleri sonucunda birden çok faktöre yüklenen ve güvenilirliği düşüren ifadeler analizden çıkartıldıktan sonra 9 ifade ile yapılan analizler çerçevesinde teknostres kaynağı ölçeğinin gerginlik (G), ev-iş karmaşası (EİK) ve negatif duygular (ND) olmak üzere üç faktörde toplandığı ve toplam varyansın % 74,098’ini açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Teknostres kaynakları ölçeği toplam açıklanan varyans sonuçları

Faktörler	İlk Öz Değerler			Kare Yükleri Toplamları			Kare Yükleri Rotasyon Toplamları		
	Toplam	Var. %	Küm. %	Toplam	Var. %	Küm. %	Toplam	Var. %	Küm. %
G	3,946	43,845	43,845	3,946	43,845	43,845	3,107	34,518	34,518
EİK	1,606	17,844	61,689	1,606	17,844	61,689	2,007	22,303	56,820
ND	1,117	12,409	74,098	1,117	12,409	74,098	1,555	17,277	74,098

Yapılan faktör analizi sonucunda; gerginlik (G), ev-iş karmaşası (EİK) ve negatif duygular (ND) alt faktörleri ortaya çıkmış diğer on faktör doğrulanamamıştır. Ayrıca bu üç boyut için yapılan analizlerde negatif duygular ifadelerinden “ND1, ND5” ve ev-iş karmaşası ifadelerinden “EİK3) ifadesinin faktör yükü birden fazla faktöre yüklendiği için çıkartılmıştır. Yapılan faktör analizi sonuçları Tablo 2’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach alpha değerlerine bakılmıştır. Güvenilirliği düşüren ifadeler analizden çıkartıldıktan sonra teknostres kaynakları için bu katsayının 0,827 olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 2. Teknostres kaynakları ölçeği keşfedici faktör analizi sonuçları

İfadeler	Faktörler		
	Gerginlik	Negatif Duygular	Ev-İş Karmaşası
G1	,876		
G2	,912		
G3	,809		
G4	,843		
ND3		,671	
ND4		,853	
ND5		,840	
EIK1			,835
EIK2			,829

* Çıkarım Metodu: Principal Component Analysis

* Rotasyon Metodu: Varimax with Kaiser Normalization

Üçüncü bölümde çalışmaya katılanların teknostres seviyelerini ölçmek için Tarafdar vd. (2007) tarafından geliştirilip Alam (2015) tarafından da sadeleştirilen ve Türen vd. (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan 3 boyut ve 14 ifadeden oluşan Teknostres Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, “Çalıştığım yerde kullanılan teknolojinin, beni daha fazla iş yapmaya zorlaması beni strese sokuyor” ve “Çalıştığım yerde kullanılan teknolojinin, beni çok sıkı zaman çizelgelerine bağlaması beni strese sokuyor” gibi ifadelerden oluşmaktadır. Alınan yüksek puanlar, yüksek düzeyde teknostresin varlığına işaret etmektedir. Yapılan analizlerden sonra teknostres ölçeğinin üç faktörde toplandığı ve toplam varyansın % 75,894’ünü açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Teknostres seviyeleri ölçeği toplam açıklanan varyans sonuçları

Faktörler	İlk Öz Değerler			Kare Yükleri Toplamları			Kare Yükleri Rotasyon Toplamları		
	Toplam	Var. %	Küm. %	Toplam	Var. %	Küm. %	Toplam	Var. %	Küm. %
TİY	5,668	43,600	43,600	5,668	43,600	43,600	4,029	30,995	30,995
TB	2,478	19,062	62,662	2,478	19,062	62,662	3,028	23,296	54,291
TK	1,720	13,232	75,894	1,720	13,232	75,894	2,808	21,602	75,894

Yapılan faktör analizi sonucunda; “teknolojik yükü” (TİY), “teknolojik belirsizlik” (TB) ve “teknolojik karmaşıklık” (TK) alt faktörleri doğrulanmıştır. Ancak yapılan analizlerde ilk denemede

teknolojik belirsizlik ifadelerinden “TK5” ifadesinin faktör yükü birden fazla faktöre yüklendiği için çıkarılmıştır. İkinci denemede faktör analizi nihai haline ulaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonuçları Tablo 4’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 4. Teknostres seviyeleri ölçeği keşfedici faktör analizi sonuçları

İfadeler	Faktörler		
	Tekno/İş Yüğü	Tekno Belirsizlik	Tekno Karmaşıklık
TIY1	,852		
TIY2	,891		
TIY3	,870		
TIY4	,897		
TIY5	,750		
TB1		,713	
TB2		,881	
TB3		,885	
TB4		,768	
TK1			,772
TK2			,816
TK3			,850
TK4			,869

* Çıkarım Metodu: Principal Component Analysis

* Rotasyon Metodu: Varimax with Kaiser Normalization

Ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach alpha değerlerine bakılmıştır. Güvenilirliği düşüren 1 ifade analizden çıkarılmıştır. Teknostres seviyeleri ölçeği için bu katsayının 0,882 olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Ölçeklerin güvenilirliği

Ölçekler		Ortalama	Std. Sapma	Cronbach Alpha	Soru Sayısı
TKay-Teknostres Kaynakları		21,47	6,188	,827	9
TKAY alt boyutları	G-Gerginlik	9,51	3,674	,909	4
	EİK-Ev/iş karmaşası	5,10	1,872	,654	2
	ND-Negatif Duygular	6,86	2,607	,732	3
TS-Teknostres Seviyesi		32,72	9,357	,882	13
TS alt boyutları	TIY-Tekno/iş yükü	11,94	4,840	,928	5
	TB-Tekno belirsizlik	11,74	4,041	,846	4
	TK-Tekno karmaşıklık	9,04	3,584	,891	4

3.1.4. Verilerin analizi

Analizler SPSS 23 programında yapılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için çarpıklık basıklık değerleri hesaplanmıştır. Ölçeklerden elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +1 ile -1 arasında olması normal

dağılım için yeterli görülmektedir (Hair vd., 2013). Ölçeklerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1 ile -1 arasında olduğu belirlenmiştir. Buna göre ölçeğin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Çalışmada frekans analizi, korelasyon, bağımsız gruplar t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır.

Ortak yöntem yanlılığı (OYY) (common method variance-CMV) sosyal bilimlerde ortaya çıkan ölçüm yöntemiyle alakalı bir hatadır (Gürsoy vd., 2019). Araştırmanın belli bir zaman aralığında yapılması ve cevap verenlerin sosyal beğenilirliğe göre cevap vermeleri gibi nedenlerle ortaya çıkar (Podsakoff vd., 2003). Sosyal bilimlerde davranışla ilgili amprik çalışmalarda hatalara neden olan OYY bu çalışmada Harman Tek Faktör Analizi ile test edilmiştir. Yapılan tek faktör analizi neticesinde açıklanan varyans %31,74'tür. Ortaya çıkan değer %50'den küçük olduğu için OYY olmadığı anlaşılmaktadır (Bakır & Doğan, 2021).

3.1.5. Demografik özellikler

Araştırmaya katılan akademisyenlere ilişkin demografik özellikler Tablo 6'da verilmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere katılımcıların 188'i (%65,96) erkeklerden oluşurken 133 (%46,67) kişi 36-45 yaş aralığındadır. Katılımcılardan 196 (%68,77) kişi evli ve 173 (%60,7) kişi Doktora eğitim düzeyine sahip iken, 106 (%37,19) kişi öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Katılımcıların mevcut işyerinde çalışma sürelerine bakıldığında 1-5 yıl arası çalışanlar 116 (%40,70) kişi iken meslekte çalışma süresi ise 11-15 yıl arası 69 (%24,21) kişi mevcuttur.

Tablo 6. Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımı

Değişkenler		Sayı	%	Değişkenler		Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	97	34,04	Toplam Çalışma Süresi	1-	6	2,11
	Erkek	188	65,96		1-5	58	20,35
Toplam		285	100,00		6-10	63	22,11
Yaş	18-25	4	1,40		11-15	69	24,21
	26-35	103	36,14		16-20	47	16,49
	36-45	133	46,67	21+	42	14,74	
	46-55	39	13,68	Toplam		285	100,00
	56+	6	2,11	Mevcut Üniversitedeki Kıdemi	1-	11	3,86
Toplam		285	100,00		1-5	116	40,70
Medeni Durum	Evli	196	68,77		6-10	99	34,74
	Bekar	89	31,23		11-15	54	18,95
Toplam		285	100,00		16-20	3	1,05
Statüsü	Arş.Gör.	57	20,00	21+	2	0,70	
	Öğr.Gör.	106	37,19	Toplam		285	100,00
	Dr.Öğr.Üyesi	71	24,91	Eğitim Durumu	Lisans	10	3,5
	Doç.	40	14,04		YLisans	102	35,8
	Prof.	11	3,86		Doktora	173	60,7
Toplam		285	100,00	Toplam		285	100,0

Araştırmaya katılan akademisyenlerin teknostres kaynakları ve teknostres seviyeleri arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon katsayısının negatif olması negatif ilişkiyi, pozitif olması pozitif ilişkiyi, 0 olması ilişki olmadığını gösterir. Buna göre 0,00-0,25 arasındaki ilişki çok zayıf düzeyde, 0,26-0,49 arasındaki ilişki zayıf düzeyde, 0,50-0,69 arasındaki ilişki orta düzeyde, 0,70-0,89 arasındaki ilişki yüksek düzeyde, 0,90-1,00 arasındaki ilişki çok yüksek düzeyde ilişki olarak yorumlanmaktadır (Kalaycı, 2010, s.116). Değişkenlere ilişkin yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır. Tabloya göre akademisyenlerin teknostres kaynakları (genel) ve teknostres seviyeleri (genel) arasında pozitif yönlü zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,373$ $p\leq 0,01$). Teknostres kaynaklarının alt boyutlarından olan gerginliğin teknostres seviyeleri ile alt boyutları olan tekno-iş yükü ve tekno karmaşıklık ile aralarında pozitif yönlü zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki var iken (TS genel $r=0,303$ TIY $r=0,343$ TK $r=0,267$ $p\leq 0,01$) teknolojik belirsizlik ile arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunmamaktadır ($p\geq 0,05$). Teknostres kaynağının diğer alt boyutu olan ev iş karmaşasının teknostres seviyesi ve alt boyutlarından olan teknolojik iş yükü ve teknolojik karmaşa ile aralarında pozitif yönlü çok zayıf düzeyde bir ilişki var iken (TS genel $r=0,191$ TIY $r=0,219$ TK $r=0,185$) teknolojik belirsizlik ile herhangi bir istatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunmamaktadır ($p\geq 0,05$). Teknostres kaynaklarının alt boyutlarından olan negatif duygular teknostres seviyeleri ile alt boyutları olan tekno-iş yükü ve tekno karmaşıklık ile aralarında pozitif yönlü zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki var iken (TS genel $r=0,322$ TIY $r=0,369$ TK $r=0,331$ $p\leq 0,01$) teknolojik belirsizlik ile arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunmamaktadır ($p\geq 0,05$).

Tablo 7. Korelasyon tablosu

	Teknostres Kaynakları (Genel)	Gerginlik	Ev-İş Karmaşası	Negatif Duygular	Teknostres Seviyesi (Genel)	Teknolojik İş Yükü	Teknolojik Belirsizlik	Teknolojik Karmaşa
Teknostres Kaynakları (Genel)	1							
Gerginlik	,850**	1						
Ev-İş Karmaşası	,657**	,390**	1					
Negatif Duygular	,704**	,328**	,291**	1				
Teknostres Seviyesi (Genel)	,373**	,303**	,191**	,322**	1			
Teknolojik İş Yükü	,426**	,343**	,219**	,369**	,803**	1		
Teknolojik Belirsizlik	,041	,053	,016	,011	,673**	,233**	1	
Teknolojik Karmaşa	,354**	,267**	,185**	,331**	,768**	,483**	,314**	1

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Buna göre, teknostres kaynakları ve teknostres seviyeleri seviyeleri hakkında geliştirilen hipotezlerden teknostres kaynakları ve teknostres seviyeleri, gerginlik, ev-iş karmaşası ve negatif duygular ile teknostres seviyesi, teknolojik iş yükü ve teknolojik karmaşıklık (H1, H1a, H1b, H1c, H2, H2a, H2c, H3, H3a, H3c, H4, H4a, H4b), arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiş ve ilgili hipotezler kabul edilmiştir. Ayrıca teknostres alt boyutu olan teknolojik belirsizlik ile diğer değişkenler arasında anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır. Dolayısıyla (H1b, H2b, H3b ve H4b) hipotezleri reddedilmiştir. Korelasyon analizi sonucunda aralarında ilişki bulunan değişkenlerle regresyon analizi yapılmıştır. Teknostres kaynaklarının boyutlarının teknostres seviyesi boyutları üzerinde etkisi olup olmadığını belirlemek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 8 ve Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 8’de görüldüğü üzere analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(3, 281)=22,422$, $p<,001$, ve bağımlı değişkendeki varyansın %19’unun ($R^2_{adjusted}=,19$) bağımsız değişkenler tarafından açıkladığı bulunmuştur. Buna göre, gerginlik teknolojik iş yükünü olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır ($\beta=,23$, $t(281)=3,894$, $p<,001$, $pr^2=,05$). Negatif duygular Teknolojik iş yükünü olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır ($\beta=,28$, $t(281)=4,818$, $p<,001$, $pr^2=,08$). Analiz sonucuna göre ev-iş karmaşasının teknolojik iş yükünü açıklamadığı görülmektedir ($\beta=,05$, $t(281)=,799$, $p>,001$, $pr^2=,002$).

Tablo 8. Teknostres kaynakları boyutlarının teknolojik iş yükü üzerindeki etkisine ait çoklu regresyon sonuçları (N=285)

Değişkenler	B	S.H.	β	t	P
Sabit	,969	,191		5,064	,000
Gerginlik	,246	0,63	,234	3,894	,000
Ev-iş karmaşası	,049	,061	,047	,799	,425
Negatif Duygular	,310	,064	,278	4,818	,000

Not: $R^2=,193$; Düz. $R^2=,185$; $F(3, 281)= 22,422$; $p<,001$

Tablo 9’da görüldüğü üzere analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(3, 281)=15,171$, $p<,001$, ve bağımlı değişkendeki varyansın %13’ünün ($R^2_{adjusted}=,13$) bağımsız değişkenler tarafından açıkladığı bulunmuştur. Buna göre, gerginlik teknolojik karmaşayı olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır ($\beta=,16$, $t(281)=2,620$, $p<,001$, $pr^2=,02$). Negatif duygular teknolojik karmaşayı olumlu ve anlamlı olarak yordamaktadır ($\beta=,27$, $t(281)=4,450$, $p<,001$, $pr^2=,06$). Analiz sonucuna göre ev-iş karmaşasının teknolojik karmaşayı açıklamadığı görülmektedir ($\beta=,04$, $t(281)=,723$, $p>,001$, $pr^2=,002$).

Tablo 9. Teknostres kaynakları boyutlarının teknolojik karmaşa üzerindeki etkisine ait çoklu regresyon sonuçları (N=285)

Değişkenler	B	S.H.	β	t	P
Sabit	1,149	,183		6,279	,000
Gerginlik	,158	,060	,162	2,620	,009
Ev-iş karmaşası	,042	,059	,044	,723	,471
Negatif Duygular	,274	,061	,265	4,450	,000

Not: $R^2=,139$; Düz. $R^2=,130$; $F(3, 281)= 15,171$; $p<,001$

Akademisyenlerin teknostres kaynakları ve teknostres seviyelerinin sosyo demografik özelliklere göre farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla yapılan t testi ve ANOVA testi sonuçları Ek-1’de verilmiştir.

Teknostres kaynaklarının genel puanı ile demografik değişken grupları arasındaki farkların incelendiği t testi ve Anova testi sonuçlarına göre, cinsiyet ($t=,533$, $p>,05$) ve eğitim durumu ($t=2,462$, $F>,087$) değişkenleri ile teknostres kaynakları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Teknostres kaynakları ile yaş ($F=5,297$, $p=,000$, $p<,05$), medeni durum ($t=,544$, $p=,012$, $p<,05$), toplam kıdem ($F=3,429$, $p=,005$, $p<,05$), şimdiki üniversitedeki kıdem ($F=2,920$, $p=,014$, $p<,05$) ve akademik statü ($F=5,580$, $p=,000$, $p<,05$) istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Teknostres kaynaklarının medeni duruma göre farklılık gösterme sebebi için t-testi grup tablosundaki ortalamalara bakılacak olduğunda evliler ($X=2,45$, $SS=,69$) bekarlardan ($X=2,23$, $SS=,66$) daha çok teknostres kaynaklarına maruz kaldıkları görülmektedir. Teknostres kaynaklarının yaş gruplarına göre farklılık gösterme sebebi için Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın 26-35 ($X=2,22$, $SS=,68$) ile 36-45 ($X=2,58$, $SS=,68$) yaşlar arasından kaynaklandığı görülmüştür. Teknostres kaynaklarının toplam çalışma süresine göre farklılık gösterme sebebi için Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın 1 yıldan az ($X=1,56$, $SS=,12$) ile 11-15 yıl ($X=2,52$, $SS=,69$) çalışanlar arasından kaynaklandığı görülmüştür. Teknostres kaynaklarının akademik statü gruplarına göre farklılık gösterme sebebi için Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın araştırma görevlileri ($X=2,13$, $SS=,66$) ile doktora öğretim üyelerinden ($X=2,65$, $SS=,66$) kaynaklandığı görülmüştür.

Teknostres kaynağının alt boyutu olan gerginlik ile demografik değişken grupları arasındaki farkların incelendiği t testi ve Anova testi sonuçlarına göre, cinsiyet ($t=,393$, $p>,05$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Gerginlik ile yaş ($F=6,463$, $p=,000$, $p<,05$), medeni durum ($t=,378$, $p=,000$, $p<,05$), eğitim durumu ($F=7,742$, $p=,001$, $p<,05$), toplam kıdem ($F=6,813$, $p=,000$, $p<,05$), şimdiki üniversitedeki kıdem ($F=4,819$, $p=,000$, $p<,05$) ve akademik statü ($F=7,116$, $p=,000$, $p<,05$) istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Gerginliğin medeni duruma göre farklılık gösterme sebebi için t-testi grup tablosundaki ortalamalara bakılacak olduğunda evli ($X=2,51$, $SS=,90$) bekar ($X=2,08$, $SS=,89$) akademisyenlerin ölçek ortalmalarında kaynaklandığı görülmektedir. Gerginliğin yaş gruplarına göre farklılık gösterme sebebi için Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın 26-35 ($X=2,10$, $SS=,87$) ile 36-45 ($X=2,60$, $SS=,93$) yaşlar arasından kaynaklandığı görülmüştür. Gerginliğin toplam çalışma süresine göre farklılık gösterme sebebi için Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın 1 yıldan az ($X=1,33$, $SS=,41$) ile 11-15 yıl ($X=2,58$, $SS=,96$) çalışanlar arasından kaynaklandığı görülmüştür. Teknostres kaynaklarının akademik statü gruplarına göre farklılık gösterme sebebi için Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın araştırma görevlileri ($X=1,92$, $SS=,75$) ile doktora öğretim üyelerinden ($X=2,70$, $SS=,94$) kaynaklandığı görülmüştür.

Teknostres kaynağının alt boyutu olan ev-iş karmaşası ile demografik değişken grupları arasındaki farkların incelendiği t testi ve Anova testi sonuçlarına göre, cinsiyet ($t=,577$, $p>,05$), yaş ($F=1,139$, $p<,05$), medeni durum ($t=,585$, $p<,05$), toplam kıdem ($F=1,229$, $p<,05$), şimdiki üniversitedeki kıdem ($F=1,394$, $p<,05$) ve akademik statü ($F=2,085$, $p<,05$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ev-iş karmaşası ile eğitim durumu ($F=3,629$, $p=,028$, $p<,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Ev-iş karmaşasının eğitim duruma göre farklılık gösterme sebebi Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın lisan ($X=2,10$, $SS=,21$), yüksek lisans ($X=2,73$, $SS=,1,06$) ve doktora ($X=2,47$, $SS=,87$) mezunları arasından kaynaklandığı görülmüştür.

Teknostres kaynağının alt boyutu olan negatif duygular ile demografik değişken grupları arasındaki farkların incelendiği t testi ve Anova testi sonuçlarına göre, cinsiyet ($t=,835$, $p>,05$), medeni durum ($t=,642$, $p>,05$), eğitim durumu ($F=,330$, $p>,05$), toplam kıdem ($F=1,386$, $p<,05$) ve şimdiki üniversitedeki kıdem ($F=1,683$, $p<,05$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Negatif duygular ile yaş ($F=2,869$, $p=,024$, $p<,05$), ve akademik statü ($F=3,027$, $p=,018$, $p<,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Negatif duyguların yaşa göre farklılık gösterme sebebi Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın 18-25 ($X=1,67$, $SS=,98$) ve 36-45 ($X=2,45$, $SS=,90$) yaş grupları arasından kaynaklandığı görülmüştür.

Teknostres seviyesi genel puan ile demografik değişken grupları arasındaki farkların incelendiği t testi ve Anova testi sonuçlarına göre, cinsiyet ($t=,655$, $p>,05$), medeni durum ($t=2,52$, $p>,05$), toplam kıdem ($F=3,380$, $p>,05$) şimdiki üniversitedeki kıdem ($F=1,536$, $p>,05$) ve akademik statü ($F=1,925$, $p>,05$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Teknostres seviyesi ile yaş ($F=2,693$ $p=,031$, $p<,05$) ve eğitim durumu ($F=3,558$, $p=,030$, $p<,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Teknostres seviyesinin yaşa göre farklılık gösterme sebebi Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın 26-35 ($X=2,35$, $SS=,74$) ve 36-45 ($X=2,63$, $SS=,66$) yaş grupları arasından kaynaklandığı görülmüştür. Teknostres seviyesinin eğitim durumuna göre farklılık gösterme sebebi Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın yüksek lisans ($X=2,37$, $SS=,74$) ve doktora ($X=2,37$, $SS=,71$) yaş grupları arasından kaynaklandığı görülmüştür.

Teknolojik karmaşıklık ile demografik değişken grupları arasındaki farkların incelendiği t testi ve Anova testi sonuçlarına göre, cinsiyet ($t=,757$, $p>,05$) ve medeni durum ($t=,426$, $p<,05$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Teknostres seviyesi ile yaş ($F=4,361$ $p=,002$, $p<,05$) ve eğitim durumu ($F=6,255$, $p=,002$, $p<,05$), toplam kıdem ($F=5,227$, $p=,000$, $p<,05$), şimdiki üniversitedeki kıdem ($F=2,987$, $p=,012$, $p<,05$) ve akademik statü ($F=3,540$, $p=,008$, $p<,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Teknostres seviyesinin yaşa göre farklılık gösterme sebebi Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın 26-35 ($X=2,01$, $SS=,75$) ve 36-45 ($X=2,42$, $SS=,94$) yaş grupları arasından kaynaklandığı görülmüştür. Teknostres seviyesinin eğitim durumuna göre farklılık gösterme sebebi Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın yüksek lisans ($X=2,01$, $SS=,81$) ve doktora ($X=2,39$, $SS=,92$) eğitim grupları arasından kaynaklandığı görülmüştür.

Teknolojik iş yükü ile demografik değişken grupları arasındaki farkların incelendiği t testi ve Anova testi sonuçlarına göre, cinsiyet ($t=,939$, $p>,05$), yaş ($F=1,660$, $p>,05$), medeni durum ($t=,346$, $p>,05$), eğitim durumu ($F=,170$, $p>,05$), toplam kıdem ($F=1,885$, $p>,05$) ve şimdiki üniversitedeki kıdem ($F=,544$, $p>,05$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Teknolojik iş yükü ile akademik statü ($F=2,901$ $p=,022$, $p<,05$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Teknolojik iş yükünün akademik statüye göre farklılık gösterme sebebi Scheffe testi sonuçlarına bakıldığında farklılığın profesör ($X=1,80$, $SS=,40$) ve doktor öğretim üyesi ($X=2,67$, $SS=1,07$) grupları arasından kaynaklandığı görülmüştür.

Teknolojik belirsizlik ile demografik değişken grupları arasındaki farkların incelendiği t testi ve Anova testi sonuçlarına göre, cinsiyet ($t=,080$, $p>,05$), yaş ($F=,769$, $p>,05$), medeni durum ($t=,407$, $p>,05$), eğitim durumu ($F=2,789$, $p>,05$), toplam kıdem ($F=1,211$, $p>,05$), şimdiki üniversitedeki kıdem ($F=1,630$, $p>,05$) ve akademik statü ($F=1,477$, $p>,05$) grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Böylelikle teknolojik belirsizlik açısından demografik değişkenlerde grup bazında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

4. SONUÇLAR

Araştırma Mardin Artuklu Üniversitesindeki akademisyenlerle teknostres seviyelerini ve teknostres kaynaklarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma neticesinde ortaya çıkan sonuçlar:

Araştırma örnekleminde 13 boyuttan oluşan teknostres kaynakları ölçeğinin yalnızca ev iş karmaşası, gerginlik ve negatif duygular boyutları ortaya çıkmıştır. Araştırma örnekleminde Mardin Artuklu Üniversitesinin bir devlet üniversitesi olması ve akademisyenlerin iş güvencelerinin bulunması, iş yüklerinin fazla olmaması, mahremiyetlerinin ihlal edilme tehlikesinin az görülmesi, rol karmaşası ile karşı karşıya kalınmaması, teknolojinin akademisyenlerin iş performanslarını arttırmada çok fazla etkisinin olmaması, teknolojik açıdan güvensizliğin olmaması, akademisyenlerin saklanma kendilerini gizleme gibi endişelerinin bulunamaması sebebiyle bulunuşluk ve anonimlik boyutlarının ortaya çıkmasını engellemiştir. Netice itibarıyla ortaya çıkan boyutlar ile oluşturulan teknostres kaynaklarının teknostres seviyesi ile olan pozitif yönlü anlamlı ilişkisi korelasyon analizi ile ortaya konulmuştur. Ancak teknostres kaynakları ile teknolojik belirsizlik boyutunun herhangi bir istatistiksel ilişkisine rastlanılamamıştır.

Korelasyon analizinden sonra yapılan regresyon analizi neticesinde negatif duygular ve gerginlik teknolojik iş yükünü ve teknolojik karmaşıklığı olumlu ve anlamlı olarak yordamakta iken ev iş karmaşasının teknostres seviyeleri alt boyutlarını herhangi bir şekilde açıklamadığı görülmüştür. Molino vd. (2020) bu çalışma sonuçlarının aksine ev iş karmaşasının teknostres seviyeleri ile pozitif ilişkisini tespit etmişlerdir.

Demografik değişkenler açısından değerlendirme yapıldığında: cinsiyet değişkeni hiçbir değişkende farklılık göstermemiştir. Alanyazınsalına bakıldığında kadınların daha az teknostrese maruz kaldığını beyan eden bulgular (Gefen & Straub, 2000; Venkatesh & Morris,

2000; Jena & Mahanti, 2014) yanında kadınların daha fazla teknostres yaşadığını tespit eden (Ayyagari, 2007; Ragu-Nathan vd., 2008, Çoklar & Şahin, 2011) bulgular da mevcuttur. Ayrıca Qi (2019) yaş, cinsiyet ve deneyimin teknostres yaratıcıları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını bulmuştur. Kopuz ve Aydın (2020) teknostres genel, karmaşıklık ve aşırı yük boyutlarında cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulamazken belirsizlik boyutunda erkeklerin kadınlardan daha yüksek bir puan ortalamasına sahip olduklarını bulmuşlardır.

Yaş değişkeni ev-iş karmaşası, teknolojik iş yükü ve teknolojik belirsizlik boyutlarında farklılık göstermemiştir. Bunun yanında yaş değişkeni teknostres kaynağı genel, gerginlik, teknostres seviyesi genel, teknolojik karmaşıklık (26-35 ile 36-45 arasında) ve negatif duygular (18-25 ile 36-45 arasında), değişkenlerinde farklılık gösterdiği görülmüştür. Yapılan bu çalışma ile Ayyagari (2007) ve Oi (2019) çalışmaları ile aynı yönde bulgulara ulaşmıştır. Oi (2019) yaş değişkeninin teknostres seviyesi ile ilişkili olduğunu ve genç yaştakilerin daha az teknostrese maruz kaldığını tespit etmiştir. Aynı şekilde Jena ve Mahanti (2014) yaşlı akademisyenlerin genç akademisyenlere göre daha fazla stres hissettiklerini tespit etmişlerdir.

Medeni durum sadece teknostres seviyesi genel ve gerginlik değişkenleri ile farklılık göstermiştir. Medeni durum diğer değişkenlerde istatistiksel olarak herhangi bir anlamlı farklılığa sahip değildir. Ayrıca Jena ve Mahanti (2014) akademisyenlerde teknostres üzerinde medeni durum açısından anlamlı bir farklılığın olmadığını ifade etmişlerdir.

Eğitim düzeyi grupları teknostres kaynağı genel, negatif duygular teknolojik iş yükü ve teknolojik belirsizlik değişkenlerinde herhangi bir istatistiksel farklılığa sahip değildir. Eğitim durumu gruplarının (yüksek lisans ile doktora) gerginlik, ev-iş karmaşası, teknostres seviyesi genel ve teknolojik karmaşıklık değişkenleri açısından anlamlı farklılık vardır. Kopuz ve Aydın (2020) aynı şekilde eğitim seviyesi düşük kişilerin teknostres seviyelerinin düşük olduğunu bulmuşlardır.

Toplam kıdem ve şimdiki üniversitedeki kıdem değişken grupları arasında ev-iş karmaşası, negatif duygular, teknostres seviyesi genel, teknolojik iş yükü ve tekno belirsizlik değişkenlerine göre herhangi bir farklılık yoktur. Toplam kıdem ve şimdiki üniversitedeki kıdem değişken grupları (1 yıldan az ile 11-15 yıl) teknostres seviyesi genel, gerginlik ve teknolojik karmaşıklık değişkenleri açısından farklılık vardır. Jena ve Mahanti (2014) yaptıkları çalışma ile daha fazla örgütsel görev süresine sahip akademisyenlerin, örgütte daha az hizmet

süresi olan akademisyenlere kıyasla daha az teknostrese sahip olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca Jena ve Mahanti (2014) deneyimli akademisyenlerin, daha az deneyimli akademisyenlere göre daha az stres yaşadıklarını belirtmektedirler.

Akademik statü grupları ev-iş karmaşası, teknostres seviyesi genel ve teknolojik belirsizlik değişkenlerine göre farklılık göstermemektedir. Akademik statü grupları (araştırma görevlisi ile doktor öğretim üyesi) teknostres seviyeleri genel, gerginlik, negatif duygular, teknolojik iş yükü ve teknolojik karmaşıklık değişkenlerinde farklılık göstermektedir.

Bu çalışma Mardin Artuklu Üniversitesi akademisyenlerini içine alan küçük ölçekli bir çalışmadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, ileride yapılacak daha büyük ölçekli çalışmalarda yararlı bir şekilde test edilebilecek hipotezlerin oluşturulmasını mümkün kılacağı düşünülmektedir. Deneysel çalışmada bulunan teknostres kaynakları olarak ev-iş yükü, negatif duygular ve gerginlik boyutlarının olduğu görülmüştür. Bu çalışmada akademisyenlerin teknostres seviyelerinin hepsi ortaya çıkmıştır.

Teknostresin varlığının kabul edilmesi, sorunla baş etmeye başlamada önemli bir adımdır. Aynı zamanda teknostres kaynaklarının tespiti ile teknostres ile daha etkin mücadele etmek mümkündür. Yöneticilerin stresi azaltmak için değiştirilmesi gerekebilecek olası çevresel faktörleri belirlemelerini ve akademisyenlerin kişisel başa çıkma stratejilerine yönelmeleri tavsiye olunur. Teknostresle başa çıkmanın kişisel yolları için ampirik verilere bakıldığında, teknoloji eğitimlerinin artırılması, kullanımdan önce pratik yapma, öğretim stilini değiştirme ve sanal sınıf yönetimi eğitimi gibi başa çıkma stratejilerinin etkili olduğu görülmektedir. Öte yandan, stresle karşılaşıldığında sadece kendini suçlama veya sorunları kabul etmeyi öğrenme gibi başa çıkma stratejileri çok etkili değildir ve bu nedenle akademisyenler bu tür stratejilere karşı uyarılmalıdırlar. Bu stratejiler yerine mentorluk desteği verilerek akademisyenlerin teknostres ile başa çıkmalarına yardımcı olunabilir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Ahmad, U., Amin, S., Wan I., & Wan K. (2014). Moderating effect of technostress inhibitors on the relationship between technostress creators and organisational commitment. *Jurnal Teknologi (Sciences and Engineering)*, 67, 51-62. doi: 10.11113/jt.v67.1932.
- Aktaş, Ö., Büyüktaş, B., Gülle, M., & Yıldız, M. (2020). Covid-19 virüsünden kaynaklanan izolasyon günlerinde spor bilimleri öğrencilerinin uzaktan eğitime karşı tutumları. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-9.
- Al-Fudail, M., & Mellar, H. (2008). Investigating teacher stress when using technology. *Computers & Education*, 51(3), 1103-1110.
- Andrade, C., & Matias, M. (2021). Work-related ICT use during off-job time, technology to family conflict and segmentation preference: A study with two generations of employees. *Information, Communication & Society*, doi: 10.1080/1369118X.2021.1933564
- Ayyagari, R. (2007). *What and why of technostress: Technology antecedents and implications*. (Unpublished doctoral dissertation). Clemson University, ABD. https://tigerprints.clemson.edu/all_dissertations/133
- Ayyagari, R., Grover, V., & Purvis, R. (2011). Technostress: Technological antecedents and implications. *MIS Quarterly*, 35(4), 831-858.
- Bakır, M., & Doğan, V. (2021). Ortak metod varyans: Prosedürel ve metodolojik çözümler. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 401-456. doi: 10.15659/ttad.13.2.143
- Berg-Beckhoff, G., Nielsen, G., & Larsen, E.L. (2018). Use of information communication technology and stress, burnout, and mental health in older, middle-aged, and younger workers – results from a systematic review. *International Journal of Occupational and Environmental Health*, 23(2), 160-171.
- Booker, Q. E., Rebman Jr, C. M., & Kitchens, F. L. (2014). A model for testing technostress in the online education environment: An exploratory study. *Issues in Information Systems*, 15(2), 214-222.
- Brillhart, P. E. (2004). Technostress in the workplace managing stress in the electronic workplace. *Journal of American Academy of Business*, 5(1/2), 302-307.
- Brod, C. (1982). Managing technostress: Optimizing the use of computer technology. *Personnel Journal*, 61(10), 753-757.
- Brod, C. (1984). *Technostress: The human cost of the computer revolution*. Reading: Addison-Wesley.
- Brooks, S., Longstreet, P., & Califf, C. (2017). Social media induced technostress and its impact on internet addiction: A distraction-conflict theory perspective. *AIS Transactions on Human-Computer Interaction*, 9(2), 99-122.
- Bunjak, A., Černe, M., & Popovič, A. (2021). Absorbed in technology but digitally overloaded: Interplay effects on gig workers' burnout and creativity. *Information & Management*, 58(3), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.im.2021.103533>
- Califf, C., Sarker, S., Sarker, S., & Fitzgerald, C. (2015). The bright and dark sides of technostress: An empirical study of healthcare workers. *Thirty Sixth International Conference on Information Systems*, Fort Worth, Texas.
- Camacho, S., & Barrios, A. (2022). Teleworking and technostress: Early consequences of a COVID-19 lockdown. *Cognition, Technology & Work*, 24, 441-457. <https://doi.org/10.1007/s10111-022-00693-4>
- Can Yalçın, R., & Beğenirbaş, M. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde teknostres ve iş-aile çatışması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(2), 700-730. doi: 10.18074/ckuiibfd.869266
- Champion, S. (1988). Technostress: Technology's toll. *School Library Journal*, 35(3), 48-51.

- Chandra, S., Shirish, A., & Srivastava, S.C. (2019). Does technostress inhibit employee innovation? Examining the linear and curvilinear influence of technostress creators. *Communications of the Association for Information Systems*, 44(1), 1-19.
- Çetin, D., & Bülbül, T. (2017). Okul yöneticilerinin teknostres algıları ile bireysel yenilikçilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1241-1264.
- Çiçek, B., & Kılınç, E. (2020). Teknostresin presentizm ve işten ayrılma niyetine etkisinde dönüşümcü liderliğin aracı rolü. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 555-570. doi: 10.20409/berj.2020.267
- Çoklar, A. N., Efiltili, E., Şahin, Y. L., & Akçay, A. (2016). Investigation of techno-stress levels of teachers who were included in technology integration processes. *The Turkish Online Journal of Educational Technology – INTE*, 2016 Özel Sayısı, 1331-1339.
- Çoklar, A. N., & Şahin, Y. L. (2011). Technostress levels of social network users based on ICTs in Turkey, *European Journal of Social Sciences*, 23(2), 171-182.
- Elbay, S. (2022). Distance education experiences of middle school 7th grade students in the Turkey during Covid-19 pandemic: Virtual museum example. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 23(1), 237-256.
- Ennis, L. A. (2005). The evolution of technostress. *Computers in Libraries*, 25(8), 10-12.
- Fox, L. M., & Dale, K. (2008). Leadership styles and organizational commitment: Mediating effect of role stress. *Journal of Managerial Issues*, 20(1), 109-130.
- Gefen, D., & Straub, D. W. (2000). The relative importance of perceived ease of use in is adoption: A study of e-commerce adoption. *Association of Information Systems*, 1(8), 1-30.
- Genç, S. Z., Engin, G., & Yardım, T. (2020). Pandemi (Covid-19) sürecindeki uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin lisansüstü öğrenci görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 134-158.
- Ghislieri, C., Emanuel, F., Molino, M., Cortese, C. G., & Colombo, L. (2017). New technologies smart, or harm work-family boundaries management? Gender differences in conflict and enrichment using the JD-R Theory. *Front. Psychol*, 8(1070), 8-13. doi: 10.3389/fpsyg.2017.01070
- Gürsoy, A., Köksal, K., & Yapar, H. (2019). Rol belirsizliği iş tatmini ve işten ayrılma üzerindeki etkisi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18(2), 23-42.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate data analysis*. UK: Pearson Education Limited.
- Harper, S. (2000). *Managing technostress in UK libraries: A realistic guide*. Erişim tarihi: 11.06.2022, <http://www.ariadne.ac.uk/issue25/technostress/>
- Hotar, N., Omay, R. E., Bayrak, S., Kuruüzüm, Z., & Ünal, B. (2020). Pandeminin toplumsal yansımaları. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(2), 211-220.
- Hsiao, K. L. (2017). Compulsive mobile application usage and technostress: The role of personality traits. *Online Information Review*, 41(2), 272-295.
- Ioannou, A., & Papazafeiropoulou, A. (2017). Using IT mindfulness to mitigate the negative consequences of technostress. *The 23rd Americas Conference on Information Systems* (pp. 1-10), Boston.
- Jena, R. K., & Mahanti, P. K. (2014). An empirical study of technostress among Indian academicians. *International Journal of Education and Learning*, 3(2), 1-10. <http://dx.doi.org/10.14257/ijel.2014.3.2.01>
- Joo, Y. J., Lim, K. Y., & Kim, N. H. (2016). The effects of secondary teachers' technostress on the intention to use technology in South Korea. *Computers & Education*, 95, 114-122.

- Kopuz, K., & Aydın, G. (2020). Sağlık çalışanlarında teknostres: Bir özel hastane örneği. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 249-264.
- Kreiner, G. E. (2006). Consequences of work-home segmentation or integration: A person-environment fit perspective. *Journal of Organizational Behavior*, 27(4), 485-507. doi:10.1002/job.386
- La Torre, G., Esposito, A., Sciarra, I., & Chiappetta, M. (2019). Definition, symptoms and risk of techno-stress: A systematic review. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 92(1), 13-35.
- Lee, Y. K., Chang, C. T., Lin, Y., & Cheng, Z. H. (2014). The dark side of smartphone usage: Psychological traits, compulsive behavior and technostress. *Computers in Human Behavior*, 31, 373-383.
- Lopopolo, R. B. (2002). The relationship of role-related variables of job satisfaction and commitment to the organization in a restructured hospital environment. *Physical Therapy*, 82(10), 984-999.
- Mahapatra, M., & Pillai, R. (2018). Technostress in organizations: A review of literature. *Research Papers No. 99*. https://aisel.aisnet.org/ecis2018_rp/99.
- Maier, C., Laumer, S., Wirth, J., & Weitzel, T. (2019). Technostress and the hierarchical levels of personality: A two-wave study with multiple data samples. *European Journal of Information Systems*, 28(5), 496-522.
- Marchiori, D. M., Mainardes, E. W., & Rodrigues, R. G. (2019). Do individual characteristics influence the types of technostress reported by workers? *International Journal of Human-Computer Interaction*, 35(3), 218-230.
- Mobeen, S., & Mussawar, B. (2015). The relationship between IT consumption and stress in Pakistani youth. *Global Journal of Human-Social Science Research*, 15(10), 45-50.
- Molino, M., Emanuela, I., Fulvio, S., Amelia, M., Maria, L. Giancaspro, V. R., Margherita, Z., & Claudio, G. C. (2020). Wellbeing costs of technology use during Covid-19 remote working: An investigation using the Italian translation of the technostress creators scale. *Sustainability*, 12(15), 5911. <https://doi.org/10.3390/su12155911>
- Moore, J. E. (2000). One road to turnover: An examination of work exhaustion in technology professionals. *MIS Quarterly*, 24(1), 141-168. doi:10.2307/3250982
- Nimrod, G. (2018). Technostress: measuring a new threat to well-being in later life. *Aging and Mental Health*, 22(8), 1086-1093.
- Ocak, Ö., & Şahin, E. M. (2021). The effects of distance education applied due to COVID-19 on clinical neurology education. *Turkish Journal of Neurology*, 27(3), 270-277. doi: 10.4274/tnd.2021.29560
- Okonoda, K. M., Tagurum, Y. O., Imo, C. O., Nwachukwu, V. A., Okoli, E. S., & James, B. O. (2017). Prevalence and correlates of technostress among academic staff at the university of Jos, Nigeria. *Journal of Medical Sciences and Clinical Research*, 5(3), 18616-18624.
- Olasanmi, O. O. (2016). Technostress and performance of auditing firms in Nigeria. *Open Journal of Business and Management*, 4, 799-819.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903.
- Qi, C. (2019). A double-edged sword? Exploring the impact of students' academic usage of mobile devices on technostress and academic performance. *Behaviour & Information Technology*, 38(12), 1337-1354. doi:10.1080/0144929x.2019.1585476
- Ragu-Nathan, T. S., Tarafdar, M., Ragu-Nathan, B. S., & Tu, Q. (2008). The consequences of technostress for end users in organizations: Conceptual development and empirical validation. *Information Systems Research*, 19(4), 417-433.

- Riedl, R., Kindermann, H., Auinger, A., & Javor, A. (2013). Computer breakdown as a stress factor during task completion under time pressure: Identifying gender differences based on skin conductance. *Advances in Human-Computer Interaction*, 2013, 1-7.
- Rosch, P. J. (1994). Stress management training: Why all the fuss? *International Journal of Stress Management*, 1(3), 217-222.
- Salanova, M., Piero, J. M., & Schaufeli, J. B. (2002). Self-efficacy specificity and burnout among information technology workers: An extension of the job demand-control model. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 11(1), 1-25. doi:10.1080/13594320143000735
- Salo, M., Pirkkalainen, H., & Koskelainen, T. (2019) Technostress and social networking services: Explaining users' concentration, sleep, identity, and social relation problems. *Information Systems Journal*, 29(2), 408-435.
- Sethi, V., King, R. C., & Quick, J. C. (2004). What causes stress in information system professionals? *Communications of the ACM*, 47(3), 99-102. doi: 10.1145/971617.971623
- Setyadi, H. J., Widagdo, P. P., & Susanto, T. D. (2017). Cognitive age and chronological age of the technostress that effect on satisfaction, performance, and intention of continue the use of information technology in the university. *3rd International Conference on Science in Information Technology (ICSITech)* (pp. 330-335). doi: 10.1109/ICSITech.2017.8257134.
- Srivastava, S.C., Chandra, S., & Shirish, A. (2015). Technostress creators and job outcomes: Theorising the moderating influence of personality traits. *Information Systems Journal*, 25(4), 355-401.
- Stahl, G., Koschmann, T., & Suthers, D. (2006). Computer-supported collaborative learning: An historical perspective. In R. K. Sawyer (Ed.), *Cambridge handbook of the learning sciences* (pp. 409-426). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Stich, J., Tarafdar, M., Stacey, P. K., & Cooper, C. L. (2019). Email load, workload stress and desired email load. *Information Technology and People*, 32(2), 430-452.
- Tams, S., Legoux, R., & Leger, P. (2018). Smartphone withdrawal creates stress: a moderated mediation model of nomophobia, social threat, and phone withdrawal context. *Computers in Human Behavior*, 81, 1-9.
- Tarafdar, M., Cooper, C. L., & Stich, J. F. (2019). The technostress trifecta: Techno eustress, techno distress and design: Theoretical directions and an agenda for research. *Information Systems Journal*, 29(1), 6-42.
- Tarafdar, M., Maier, C., Laumer, S., & Weitzel, T. (2020). Explaining the link between technostress and technology addiction for social networking sites: A study of distraction as a coping behavior. *Information Systems Journal*, 30(1), 96-124.
- Tarafdar, M., Tu, Q., Ragu-Nathan, B. S., & Ragu-Nathan, T. S. (2007). The impact of technostress on role stress and productivity. *Journal of Information Management Systems*, 24(1), 301-328.
- Tarafdar, M., Tu, Q., Ragu-Nathan, B. S., & Ragu-Nathan, T. S. (2011). Crossing to the dark side: Examining creators, outcomes, and inhibitors of technostress. *Communications of the ACM*, 54(9), 113-120.
- Tennakoon, H., & Syed, R. (2011). Impact of the use of information technology on employee stress level and job satisfaction: A study conducted in the Sri Lankan banking and financial sector. *International Journal of Arts & Sciences*, 4(26), 41-54.
- Tu, Q., Ragu-Nathan, B., & Ragu-Nathan, T. S. (2001). A path analytic study of the antecedents of organizational commitment of IS managers. *Information Resources Management Journal*, 14(3), 27-36.
- Tu, Q., Wang, K., & Shu, Q. (2005). Computer-related technostress in China. *Communications of The ACM*, 48(4), 77-81.
- Turel, O., & Gaudioso, F. (2018). Techno-stressors, distress and strain: the roles of leadership and competitive climates. *Cognition, Technology and Work*, 20(2), 309-324.

Türen, U., Erdem, H., & Kalkın, G. (2015). İşyerinde tekno-stres ölçeği: Havacılık ve bankacılık sektöründe bir araştırma. *Journal of Labour Relations*, 6(1), 1-19.

Venkatesh, V., & Morris, M. G. (2000). Why don't men ever stop to ask for directions? Gender, social influence, and their role in technology acceptance and usage behavior. *MIS Quarterly*, 24(1), 115-139.

Weinberg, A., Sutheland, V. J., & Cooper, C. (2010). *Organizational stress management a strategiz approach*. UK: Palgrave Macmillan.

Yan, Z., Guo, X., Lee, M. K., & Vogel, D. R. (2013). A conceptual model of technology features and technostress in telemedicine communication. *Information Technology and People*, 26(3), 283-297.

Yasir, M., Batoool, S., Khan, F., Imran, A., & Qureshi, M. I. (2016). Social media, technostress and workplace deviance: An evidence from the software houses in Pakistan. *Abasyn Journal of Social Sciences*, Special Issue, 559-571.

Yu, J. C., Kuo, L. H., Chen, L. M., Yang, H. J., Yang, H. H., & Hu, W. C. (2009). Assessing and managing mobile technostress. *Wseas Transactions On Communications*, 8(4), 416-425.

Ek-1. T testi ve ANOVA testi sonuçları

		Teknostres kaynağı (genel)					Gerginlik				Ev-iş karmaşası				Negatif Duygular				Teknostres seviyesi (genel)				Teknolojik iş yükü				Tekno Karmaşıklık				Tekno Belirsizlik			
		N	Ort.	ss	t/F	p	Ort.	ss	t/F	P	Ort.	ss	t/F	p	Ort.	3ss	t/F	p	Ort.	ss	t/F	P	Ort.	ss	t/F	P	Ort.	ss	t/F	p	Ort.	ss	t/F	p
Cinsiyet	Kadın	97	2,40	,72	,533	,850	2,37	,88	,393	,900	2,56	,91	,577	,922	2,32	,87	,835	,578	2,61	,69	,655	,127	2,49	,94	,939	,190	2,34	,89	,757	,271	3,01	,93	,080	,325
	Erkek	188	2,38	,67			2,38	,94			2,55	,95			2,27	,87			2,47	,73			2,33	,98			2,22	,90			2,90	1,05		
Yaş	18-25	4	1,53	,17	5,294	,000*	1,25	,29	6,463	,000*	1,88	,75	1,139	,339	1,67	,98	2,869	,024*	2,13	,71	2,693	,031*	2,5	1,04	1,660	,159	1,43	,38	4,361	,002*	2,38	,83	,769	,546
	26-35	103	2,22	,68			2,10	,87			2,53	1,04			2,17	,82			2,35	,74			2,22	,99			2,01	,75			2,87	1,13		
	36-45	133	2,58	,68			2,60	,93			2,60	,91			2,45	,90			2,63	,66			2,52	,95			2,42	,94			2,96	,94		
	46-55	39	2,38	,64			2,51	,84			2,59	,79			2,08	,85			2,63	,84			2,44	,98			2,42	1,03			3,07	,99		
	56 ve üstü	6	2,20	,27			2,13	,70			2,00	,32			2,44	,69			2,44	,12			2,03	,82			2,17	,26			3,20	,29		
Medeni Durum	Evli	196	2,45	,69	,544	,012*	2,51	,90	,378	,000*	2,53	,91	,585	,670	2,32	,89	,642	,271	2,50	,71	2,52	,663	2,39	,95	,346	,943	2,28	,91	,426	,519	2,87	,98	,407	,095
	Bekar	89	2,23	,66			2,08	,89			2,58	,99			2,20	,82			2,54	,75			2,38	1,01			2,21	,87			3,08	1,07		
Eğitim Durumu	Lisans	10	2,03	,29	2,462	,087	1,98	,38	7,742	,001*	2,10	,21	3,629	,028*	2,07	,56	,330	,719	2,65	,48	3,558	,030*	2,42	,52	,170	,843	2,45	,86	6,255	,002*	3,15	,58	2,789	,063
	Yüksek lisans	102	2,32	,67			2,13	,86			2,73	1,06			2,29	,80			2,37	,74			2,34	1,00			2,01	,81			2,75	1,15		
	Doktora	173	2,45	,71			2,54	,94			2,47	,87			2,29	,92			2,60	,71			2,41	,97			2,39	,92			3,03	,92		
Toplam kıdem	1 yıldan az	6	1,56	,12	3,429	,005*	1,33	,41	6,813	,000*	1,92	,49	1,229	,296	1,61	,44	1,386	,230	1,77	,76	3,380	,230	1,90	1,08	1,885	,097	1,25	,39	5,227	,000*	2,13	1,10	1,211	,304
	1-5 yıl	58	2,22	,72			1,99	,84			2,66	1,12			2,25	,79			2,38	,80			2,33	1,09			1,94	,75			2,87	1,16		
	6-10 yıl	63	2,37	,72			2,25	,91			2,67	1,09			2,31	,87			2,49	,58			2,29	,86			2,31	,79			2,93	,97		
	11-15 yıl	69	2,52	,69			2,58	,96			2,49	,81			2,44	1,02			2,73	,84			2,66	1,10			2,58	1,11			2,966	1,04		
	16-20 yıl	47	2,52	,62			2,73	,80			2,57	,85			2,21	,77			2,60	,62			2,41	,79			2,30	,87			3,13	,96		
	21 yıldan fazla	42	2,39	,61			2,52	,86			2,38	,71			2,21	,81			2,41	,54			2,21	,81			2,19	,68			2,89	,81		
Şimdiki üni.deki kıdem	1 yıldan az	11	1,89	,40	2,920	,014	1,55	,46	4,819	,000*	2,27	,68	1,394	,227	2,09	,75	1,683	,139	2,02	,62	1,536	,179	2,02	,79	,544	,743	1,45	,44	2,987	,012*	2,59	1,02	1,630	,152
	1-5 yıl	116	2,31	,66			2,19	,83			2,69	1,09			2,23	,83			2,47	,72			2,42	1,00			2,18	,81			2,83	1,08		
	6-10 yıl	99	2,40	,74			2,53	1,05			2,42	,86			2,22	,88			2,61	,80			2,38	1,05			2,35	1,05			3,14	1,03		
	11-15 yıl	54	2,63	,64			2,69	,75			2,57	,72			2,59	,94			2,55	,56			2,45	,81			2,38	,72			2,83	,74		
	16-20 yıl	3	2,19	,17			2,25	,43			2,00	,00			2,22	,38			2,74	,71			2,00	,20			3,08	1,23			3,33	1,28		
	21 yıldan fazla	2	2,17	,24			2,25	,35			2,25	,35			2,00	,00			2,42	,05			2,00	,00			2,00	,00			3,38	,18		
Akd. statü	Arş. Gör.	57	2,13	,66	5,580	,000*	1,92	,75	7,116	,000*	2,50	1,02	2,085	,083	2,16	,83	3,027	,018*	2,37	,82	1,925	,106	2,31	1,14	2,901	,022*	1,95	,86	3,540	,008*	2,86	1,20	1,477	,209
	Öğr. Gör.	106	2,38	,69			2,34	,92			2,57	1,00			2,30	,87			2,48	,70			2,34	,88			2,26	,90			2,86	1,05		
	Dr. Öğr. Üyesi	71	2,65	,66			2,70	,94			2,70	,81			2,55	,88			2,70	,77			2,67	1,07			2,53	,97			2,89	,90		
	Doçent	40	2,40	,63			2,61	,84			2,49	,88			2,04	,85			2,55	,54			2,29	,74			2,25	,78			3,16	,88		
	Prof.	11	2,06	,68			2,18	,85			1,86	,55			2,03	,72			2,40	,28			1,80	,40			2,09	,46			3,45	,27		

*p<0,05

Dergi Yayım İlkeleri

- Dergiye gönderilen çalışmalar bilimsel ve özgün olmalıdır.
- Dergide kongre, sempozyum vb. bilimsel etkinliklerde sunulmuş ancak yayımlanmamış olan çalışmalar, belirtilmek şartı ile dergide yayımlanabilir.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.
- Makalelerde yazar ünvanı, isimleri, kurumları ve e-mail bilgileri çalışmanın en başında ayrı bir sayfada belirtilmelidir.
- Makalenin tamamının 10.000 kelimeyi geçmemesine özen gösterilmelidir.
- Dergide yayımlanan makalelerin gönderim ve kabul tarihleri makalelerin ilk sayfasının altında gösterilir.

Dergi Yayın Süreci ve Kuralları

- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen bilimsel çalışmalar, editör ve/veya yayın kurulu tarafından dergi ilke ve yazım kurallarına uygunluğu incelenir.
- Uygun bulunan özgün çalışmalar, kör hakemlik ilkeleri doğrultusunda hakem kurulundan en az 2 hakeme gönderilir.
- Hakemlerden 15 gün içerisinde değerlendirme kabul onayı gelmediği takdirde çalışma başka bir hakeme gönderilir.
- Ayrıca, değerlendirilmesi amacıyla hakemlerden 1 ay içerisinde değerlendirme raporu gelmediğinde çalışma değerlendirilmek üzere başka bir hakeme gönderilir.
- Hakemlerden gelecek kararlar doğrultusunda özgün çalışmalar yayınlanır ya da reddedilir.
- Dergi yayın ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olmayan çalışmalar çalışma sahibine/sahiplerine düzeltmeleri sağlamaları için geri gönderilir.
- Dergide yayımlanan çalışmalar için ücret alınmamakla birlikte, çalışması yayımlanan yazar/yazarlara da ücret ödenmemektedir.
- Ayrıca, yazar/yazarlar dergiye gönderilen çalışmaların tüm yayın haklarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi'ne ait olduğunu kabul eder.
- Dergide yayımlanan çalışmaların bilimsel ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir

Yazım Kuralları

- Tüm makaleler, A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda her kenardan 2,5 cm boşluk bırakılarak, Microsoft Word yazılım programı kullanılarak yazılmalıdır.
- Yazı karakteri Times New Roman ve bütün bölümleri 12 punto, 1.5 satır aralıklı iki yana yaslanmış olmalıdır. Girinti ilk satır ve 1,25 olmalıdır.
- Makalelerde sayfa numarası olmamalıdır.
- Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığının, ilk harfleri büyük, koyu ve sayfaya ortalanmış olarak yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce başlıkların 16 kelimeyi aşmamalıdır.

- İngilizce çalışmalarda Türkçe, Türkçe çalışmalarda ise, İngilizce özet yer almalıdır. Özet/Abstract mümkün olduğunca 250 kelimeyi aşmamalı ve iki yana yaslı olmalıdır. Özet/abstract başlıklarının altında 5 kelimeyi aşmayan anahtar kelime/keywords bulunmalıdır.
- Giriş bölümünden itibaren bütün bölümler numaralandırılmalıdır. Numaralandırma 1., 1.1. 1.2, 1.3., şeklinde olmalı ve mümkün olduğunda 3 alt başlıktan fazlası kullanılmamalıdır.
- Tablo ve şekiller gerektiğinde 8 puntoya kadar düşürülerek tek sayfaya sığdırılmalıdır. Tek sayfaya sığmayan tablo ve şekiller ek olarak çalışmanın en sonunda gösterilmelidir. Metin kısmındaki tabloların kaynakları tablo ve şekil altında verilmelidir. Tablo ve Şekillerin numaraları kendi içerisinde sıralı ve tablo veya şeklin üstünde yer almalıdır.
- Makalede metin içi kaynak gösterme şu şekilde olmalıdır:
 - Karakaya'ya (2014) göre...
 - Kushilevitz ve Malkin (2016) çalışmasında belirttiği üzere...
 - Solmaz vd. (2013) için...
 - Figley (2002) ve O'Halloran ve Linton (2000) çalışmalarında...
 -(Kushilevitz & Malkin, 2016).
 -(Elwood vd., 2011; Figley, 2002; O'Halloran & Linton, 2000).

Sayfa numarasının gerekli olduğu durumlarda ise;

 - Kushilevitz ve Malkin (2016, s.24) çalışmasında belirttiği üzere...
 - Solmaz vd. (2013, ss.24-32) çalışmasında belirttiği üzere...
 -(Karakaya, 2014, s.14).
 -(Solmaz vd., 2013, ss.23-24).

Kısaltmaların metin içi kaynak gösterimi ise şu şekilde olmalıdır:

İlk kaynak gösterimi;

 - Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020)....
 -(Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2020).

Sonraki kaynak gösterimleri ise;

 - TÜİK (2020) işsizlik raporunda....
 -(TÜİK, 2020).
- Kaynaklar, "References/Kaynaklar" ismi ile sonuç bölümünden sonra ve eklerden önce alfabetik olarak numaralandırılmadan sıralanmalıdır. Kullanılan kaynakların Doi numarası varsa mutlaka kaynakçada yer almalıdır.

Kaynakça'da kaynak gösterimi,

Tek yazarlı kitaplar için,

- Karakaya, M. (2014). *Maliyet muhasebesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

İki ve daha fazla yazarlı kitaplar için,

- Acar, D., & Tetik, N. (2009). *Genel muhasebe*. Detay Yayıncılık.

Tek yazarlı editörlü kitaplar için,

- Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal alan*. İstanbul: Hil.

Çok yazarlı editörlü kitaplar için,

- Gibbs, J.T., & Huang, L. N. (Eds.). (1991). *Children of color: Psychological intervention*. San Francisco: Jossey-Bass.

Editörlü kitaptan bölüm alınmışsa,

- Siyez, D. M. (2008). Fiziksel gelişim. In A.Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (ss. 113-146). Ankara: Pegema

Çeviri kitaplar için,

- Bahtin, M. M. (2004). *Dostoyevski poetikasının sorunları* (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Metis.

Derlenmiş bir kitaptaki yazı için,

- Karasu, B. (1997). İmge üretiminde roman hâlâ ilk sırada. *Ne kitapsız ne kedisiz* (ss. 13-22). İstanbul: Metis.

E-kitap için,

- McLaney, E. (2009). *Business finance*. Erişim tarihi: 25.04.2017, <http://www.books.mec.biz/tmp/books/E58R5U5EUTFE1SF8SBF3ZSBVUI16N6.pdf>.

Tek yazarlı makaleler için,

- Usul, H. (1996). Sermaye piyasalarının bütünleştiği dünyamızda Türk sermaye piyasası'nda muhasebe denetimi sorunları ve çözüm önerileri. *SDÜ İİBF Dergisi*, 1(1), 87-96.

İki ve daha fazla yazarlı makaleler için,

- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., & Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(4), 23-32.

Elektronik makaleler için,

- Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. *Knowledge Management Research & Practice*, 5(4), 229-236. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

Gazete makalesi için,

- Schwartz, J. (1993, Eylül 30). Obesity affects economic, social status. *The Washington Post*, p. A1, A4.
- Brody, J. E. (2007, Eylül 11). Mental reserves keep brain agile. *The New York Times*. Erişim tarihi: 11.09.2007, <http://www.nytimes.com>

Yazarı belli olmayan kaynaklar,

- *İç Tüzük*. (1973). Ankara.

Gözden geçirilmiş ya da genişletilmiş baskılar için,

- Büyüköztük, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (18. Baskı). Pegem Akademi: Ankara.

Yayınlanmamış/Basılmamış tezler için,

- Aysuna, C. (2006). *Tüketici etnosentrizmi etkisini ölçmede CETSCALE ölçeği ve Türkiye uygulaması* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

İnternet kaynakları

- Akdoğan, A. (2008). *Yeni yerel yönetim yasalarında katılım*. Erişim tarihi: 02.01.2011, http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/21fa74b50ba3f7c_ek.pdf?tipi=7&turu=X&sube=0.

Çok ciltli çalışmalar için,

- Pflanze, O. (1963-1990). *Bismarc and the development of Germany* (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ansiklopediler,

- Akün, Ö. F. (1992). Divan edebiyatı. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (ss. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Rapor ve Teknik Makaleler,

- Gencil Bek, M. (1998). *Mediscap Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Röportaj için,

- Eğer başkası tarafından yapılmış röportajdan alıntılama yapılacaksa ve görüşme geri kazanılabilir bir formdaysa (örneğin, bir kayıt, transkript, yayınlanmış soru-cevap), röportajı yapıldığı kaynak için uygun referans formatı kullanılır.
- ODTÜ Genç Girişimciler Topluluğu. (2015). *Girişimcilik öyküleri*. Ankara: Elma Yayınevi.

Fotoğraf için,

- Adams, Ansel. (1927). *Monolith, the face of Half Dome, Yosemite National Park* [Fotoğraf]. Art Institute, Chicago.

Kaynakça'ya ilişkin belirtilmeyen kaynak gösterimi APA 6 sistemine göre yapılmalıdır.

* Makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir. Bu beyanlar, makalenin sonuç kısmından sonra ayrı başlıklar altında verilmelidir.

Makale Gönderimi

Makale gönderimi sadece internet üzerinden derginin web sayfasına yüklenmelidir. Makalenin gönderimi sonrasındaki bütün sürece dair işlemler dergi web sayfasından yazarlar tarafından takip edilmelidir. Makale ile ilgili bütün düzeltmeler ve değişiklikler dergi web sayfası üzerinden yapılacaktır. İstenilen düzeltme ve değişiklikler 1 ay içinde yapılmazsa makale otomatik olarak reddedilecektir.

Yayın Etiği

Yazarlar için:

1. Yazarlar, çalışmalarını etik kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır.
2. Çalışmanın sonuçları açık, anlaşılır ve dürüst olmalı; hatalı, literatüre ve örnekleme uygunsuz ve sahte veriler çalışmada kullanılmamalıdır.
3. Yazarlar, çalışmalarında kullandıkları yöntemleri açık bir Şekilde tanımlamalı ve gelecek çalışmalarda başka yazarlar tarafından çalışma sonuçları doğrulanabilir olmalıdır.
4. Çalışmaların, derginin yayın ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olması, intihal raporunun %20'nin altında olması, orjinal, başka yerde daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiŐ olması ve yayınlanmak için başka yerde değerlendirme sürecinde olmaması gerekmektedir.
5. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazara aittir.
6. Çalışmada kullanılan finansman kaynakları varsa ya da çalışma belli bir proje tarafından destekleniyorsa, bu durum yazar tarafından çalışmada belirtilmelidir.

Hakemler için:

1. Hakemler, çalışmanın yazar(lar)ı ile doğrudan iletişime geçemez. Makale değerlendirme formları ve buna yönelik makale üzerinde gösterilen düzeltme nerileri derginin sistemi aracılığı ile editör(ler) tarafından ilgili yazar(lar)a yönlendirilir.
2. Hakemler, sadece uzmanlık alanına uygun olan çalışmaları değerlendirmelidir.
3. Hakemler, yazarların çalışmalarını dürüst, tarafsız ve bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmelidir.
4. Hakemler cinsiyet, dini inanç, uyruk, siyasal inanç ve ticari kaygılar gözetmeksizin çalışmayı değerlendirmeli ve değerlendirme yansızlığını korumalıdır.
5. Hakemler, yazarların çalışmaları ile ilgili bilgileri gizli tutmakla sorumludur.
6. Hakemler, çalışmayı değerlendirirken yapıcı bir dil kullanmalı, kişisel yorumlardan uzak durmalıdır.

7. Hakemler, herhangi bir çalışmada etik kurallara, bilimsel bakış açısına uymayan ve intihal kurallarını ihlal eden durumlarla karşılaştıklarında, editör kurulunu bilgilendirmelidir.

Editörler için:

1. Editörler, ticari düşünce ve değerlendirmelerden bağımsız olarak adil ve tarafsız kararlar vermeli, makale yayın süreçlerini adil ve tarafsız bir şekilde sağlamalıdır.
2. Editörler, şeffaf ve dürüst raporlamayı teşvik eden editoryal ilkeleri benimsemelidir.
3. Editörler, şüpheli ve uygun olmayan çalışmalarını gerektiğinde iade ederek ya da ilgili hakemlere düzeltmeler ve kontroller için yönlendirmelidir.
4. Editörler, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan çalışmaların etik kurallara uygunluğu eleştirel ve tarafsız bir bakış açısıyla incelemelidir.
5. Yazarlardan ve hakemlerden istenilen koşullar açıkça belirtilmelidir.
6. Editörler, hakem süreçlerini takip etmelidir.
7. Editörler, editoryal çıkar çatışmalarını yönetebilecek uygun ilkeleri belirlemeli ve benimsemelidir.
8. Editörler, çalışmaların kabul edilmesine kadar gizliliği sağlamalıdır.
9. Reddedilen çalışmalar, yazarın yazılı izni olmadan başka amaçlarla kullanılmamalıdır.
10. Editörler, cinsiyet, yaş, ırk, din, etnik köken, siyasi görüş, cinsel yönelim, yaşanılan ülke gibi özelliklerden dolayı yazarlara karşı ayırım uygulamamalıdır.

Kaynaklar: Wager, E. & Kleinert, S. (2011) ve Kleinert, S. & Wager, E. (2011) çalışmalarından alıntı yapılmış ve editör ve yazarlar için belirtilen tavsiyeler dikkate alınmıştır. Bakınız: COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları.

Etik kurul kararının alınması gereken klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerinde yapılan sosyal bilimler ile birlikte tüm bilim alanlarındaki çalışmalar için etik kurul onayının alınması gerekmektedir. Alınan etik kurul onayı ilgili makalede belirtilmeli ve belgelendirmelidir. Ayrıca, etik kurul onayının alınması gerekli olan çalışmalarda; kurum, tarih ve karar/sayı numarası ile ilgili etik kurul onay bilgileri yazar/lar tarafından makalelerinde belirtilmelidir. Bu bilgiler, makalenin ilk ya da son sayfasında olmalıdır. Bununla birlikte, çalışmanın uluslararası deklarasyona, kılavuza vb. uygun gerçekleştirildiği beyan edilmelidir. Ayrıca, olgu sunumlarında “Aydınlatılmış Onam Formu”nun alındığı makalede yazar/lar tarafından ifade edilmedir.

(Kaynak: TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin dergi başvuru ve değerlendirme kriterleri esas alınmış ve kaynak gösterilmiştir.)

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ
HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Tarihi:

Makale No:

Makale Başlığı:

Kurumu:

Orcid no:

Hakemin Akademik Unvanı:

Hakemin Adı Soyadı:

Makale Türü:

1. Türkçe başlığın çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

2. İngilizce başlığın çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

3. Türkçe özetin ve anahtar kelimelerin çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

4. İngilizce özetin ve anahtar kelimelerin çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

5. Özetle çalışmanın amaç yöntem ve sonuçlarına yer verilmesi

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

6. Girişte çalışmanın konusuna kullanılacak yöntemine ve beklenen sonuçlara yer verilmesi

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

7. Teorik alt yapının yeterliliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

8. Kullanılan veri ve bilgilerin çalışmanın içeriğine uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

9. Yöntemin amaç ve konuya uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

10. Yazım dilinin dil bilgisi kurallarına uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)

- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

11. Yazım dilinin akademik dile uygunluğu ve anlaşılabilirliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

12. Anlatımın mantıksal ve yapısal bütünlüğü

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

13. Tablo şekil ve grafiklerin metin içindeki düzeni ve uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

14. Sonuçlara objektif olarak ulaşılması

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

15. Ulaşılan sonuçların ve verilen önerilerin yeterliliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

16. Kullanılan kaynakların çalışmanın konusu ve amacı ile uyumu

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

17. Kaynak sayısının yeterliliği

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

18. Kullanılan kaynakların güncelliği

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

19. Derginin yazım kurallarına uygunluğu

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

20. Özgünlüğü ve ilgili bilim dalına katkısı

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

Çalışma dergide yayımlanmaya uygun mudur?

- Bu haliyle yayımlanabilir.
- Düzeltmesi/değiştirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. (Tekrar görmeme gerek olmaksızın editör kontrolü ile yayımlanabilir.)
- Düzeltmesi/değiştirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. (Tekrar görmek istiyorum.)
- Bu dergide yayımlanması uygun değildir. (Lütfen gerekli açıklamaları yapınız.) Eleştirilerinizi ve önerilerinizi ya aşağıdaki açıklama kısmına yazarak ya da çalışma üzerindeki değişiklik önerilerinizin bulunduğu dosyayı sisteme yükleyerek gösteriniz.

Yazara Not:

Editöre Not:

Öneri:

- Majör Revizyon
- Minör Revizyon
- Reddet
- Kabul Et

İSTİKLÂL MARŞI

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.*

*Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl...
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!*

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

*Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?*

*Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

*Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.*

*Ruhumun senden, İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar-ki şahadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

*O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerihamdan, İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fişkırır ruh-ı mücerred gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.*

*Dağalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl!*

Mehmet Âkif Ersoy